

g. Arsenik Ljuba Klimec

Leto LX. 1940. Zvezek 1.-2.

LJUBLJANSKI

Izdajatelj:

Knjigarna Tiskovne zadruge,
r. z. z o. z.

Odgovorni urednik:

Juš Kozak.

V Ljubljani.

Tiska „Národna tiskarna“

1940.

LJUBLJANSKI ZVON

I - 2

Juš Kozak: Naši urbarji	1
Igo Gruden: Pričakovanje — Tiha pesem	8
Oton Župančič: Ob dvajsetletnici univerze	9
Ivo Brnčič: Moji konji	11
Miran Jarc: Zamrznjeni ribnik — Sejalec v zimi	22
Miran Jarc: Slovenska pesem	23
Ivo Brnčič: Balada	24
Anton Novačan: Borba z angelom (I)	25
Tone Šifrer: Dvorni norec svoje duše (I)	27
Vladimir Pavšič: Intima	35
Anton Novačan: Amfiktionije ali Janez Goligleb (I)	37
K. Dobida: Pavlu Grošlju v opombo	52
Boris Tušek: Naš kmet in njegova zemlja	55
Bratko Kreft: Krleževe lirične samoizpovedi (I)	68
B. Borko: Arne Novák	74
Bratko Kreft: Puškin in Shakespeare (I)	76
Pavel Šivic: K sporedom letošnje koncertne in operne sezone	81
Branko Rudolf: Nekaj, kar sta povedala Bosch in Brueghel	85
Med knjigami in dogodki: Ob petdesetletnici Antona Melika (S. I.) — Marja Boršnik-Škerlak: Aškerc (Boris Merhar) — Jože Borko: Osvobojeno gledališče (Vladimir Pavšič) — Guglielmo Ferrero (B. Borko) — Cvetko Zagorski: Bog umira (Vladimir Pavšič)	90—100

Revija izhaja dvanaajstkrat na leto. — Celoletna naročnina 120 din, za dijake 90 din. Plačuje se lahko v mesečnih obrokih po 10 din. Za inozemstvo stane 150 din. Posamezen zvezek stane 15 din. — Reklamirane zvezke dobivajo naročniki brezplačno samo na reklamacije v prvem mesecu po izidu. Kdor do Novega leta ne odpove revije, potrjuje s tem naročništvom za prihodnje leto. — Upravištvu: Ljubljana, Dalmatinova ul. št. 10. — Urejuje in za uredništvo odgovarja Juš Kozak (Ljubljana, Poljanski nasip št. 14 VII/2). — Prispevki, recenzijski izvodi in listi v zameno naj se pošiljajo na urednikov naslov. — Nenaročeni rokopiši se ne vračajo. — Izdajatelj: Knjigarna Tiskovne zadruge, r. z. z o. z. v Ljubljani. — Tiska Narodna tiskarna d. d. v Ljubljani. Predstavniki Fran Jeran.

NAŠI URBARJI

JUŠ KOZAK

Pred šestdesetimi leti so sklenili mlajši pisatelji, J. Kersnik, J. Jurčič, Fran Levce, dr. I. Tavčar, izdajati »Ljubljanski Zvon«, kajti vse je kazalo, da bo Stritarjev »Zvon« prenehal izhajati. Iv. Prijatelj je v daljšem članku »Razmere ob ustanavljanju Zvona« pokazal dobo in prilike, v katerih je nastajala najstarejša slovenska revija. Stritar si je mlajše slovenske pisatelje odtujil; nekatere njegove kasnejše izjave pričajo, da je ljubljanskim pisateljem zameril, ker so ga pričeli puščati na cedilu. V domovini se je med tem razvila borba med »Kresovci« in »Zvonovci«, sprva tiha in pridušena, a se je kasneje posebno po ominozni Pajkovi kritiki Gregorčičevih pesmi razvila v

odkrito in načelno. Novo ustanovljeni Zvon je zbral takrat najpomembnejša in najboljša peresa in tekma je bila vsaj v leposlovju že naprej odločena. Po uspešnih, krepkih prvih številkah so Zvon doletele prve nezgode, med letom je umrl Jurčič, politični vzroki so odgnali Tavčarja, zaradi osebne zamere se je skujal Gregorčič, ki je z eno pesmijo uskočil h Kresu, v ozadje se je umaknil celo duševni oče mlajše generacije, Levstik. Spretnemu Levčevemu vodstvu se je posrečilo ovire premagati in krmariti naprej še deset let.

Prijatelj ugotavlja značilnost, da ni imela nova revija sprva nobenega izdelanega estetskega programa, kar gre na rovaš previdnega Levčevega »plavanja«. Vajnejši sotrudniki so dali reviji vendarle nekakšno literarno smer, ki jo Prijatelj imenuje »poetični realizem«. Zvon ni pokazal izrazitejš

smeri vse do nastopa naturalistov, ki so se oglasili z bojevitejšim programom. Našo literarno zgodovino čaka še podrobnejša analiza literarnih gibanj tako v Zvonu kakor tudi v drugih revijah. Zelo zanimiv bi bil pregled, kako so posamezni uredniki, ki so vodili Lj. Zvon, opravljali uredniški posel, s kakšnimi estetskimi nazori in hotenji, kako se je pod njihovim vodstvom odražalo takratno življenje v reviji, s katerimi sodelavci so delali, koga odbijali, kako se je svet zrcalil v domačem vodnjaku. Nepremakljivo je dejstvo, da se je ob Lj. Zvonu razvijalo skoraj vse važnejše slovensko slovstvo, tako v dobah dobrih in slabih letin.

Revija, predvsem leposlovna, je živ odraz gibanja v narodnem življenju. S kakšnim užitkom stika človek po orumenelih listih zaprašenih letnikov in odkriva napore, ki so z njimi predniki iskali življenju izraza. Med »drobižem« zanimajo poročila o vplivih iz sveta, o domačih brigah za prirodne pravice, literarna prerekanja, tožbe nad krivicami, naenkrat se zagledaš v zrcalu dobe. V romanih, novelah in pesmih se zrcalijo minulo življenje, veselje in žalost tedanjega človeka, gibanja v družbi, bolj živo popisana, kakor so nam jih mogle debele knjige prikazati. Revije so naši kulturni urbarji, v njih je zajeto duhovno življenje našega človeka prav tako verno kakor je bila slovenska zemlja v srednjeveških urbarjih popisana.

Kako so pravi urbarji edini viri za spoznavanje življenja v davno že zastrtih časih, tako se nam v revijah odkrivajo vse nianse narodnega duhovnega in družabnega življenja. Čimbolj se nam odmika čas, toliko važnejša je zanj revija, v kateri lahko presojamo živo preteklost. Pomen revije raste z resničnostjo prikazanega življenja in nepotvorjenim odkrivanjem življenjskih prilik. Dejstvo, zakaj in kdaj je revija pomembna, ji določa že tudi smer in vsebino. Pogosto so stare strani v naših revijah podobne priložnostnim zapiskom v spominske knjige, herbarij posušenega cvetja, smehljamo se ob naivnosti, s katero je avtor izražal svoja čustva. Pri tem redko kdaj pomislimo, da utegne enaka usoda doleteti marsikatero sodobno stran, ki o njej ne avtor ne čitatelj ne slutita, da se ji bodo zanamci posmehovali. Strani, na katerih je življenje zajeto z resničnim, pristnim občutjem, ne bodo nikoli izgubile svoje dokumentarnosti. S tem ne zagovarjamo nobenega določene estetskega nazora in smeri. Ne moremo trditi, da je klasicizem globlji od romantike, realizem in naturalizem bolj dokumentarni kakor simbolizem, da je šele socialni realizem živa podoba razmer in človeka. Gre za življenjski realizem, ki bo vedno obdržal svojo dokumentarnost. Življenjski realizem ni podvržen predpisom in shemam, ne pozna razlike med subjektivnim in objektivnim slikanjem sveta; v kolikor se podreja trenutnim in splošnim programom ne bo nikoli najglobljšega doživetja posiljeval z določenim kalupom. Obliko si življenjski realizem ustvarja iz sebe, ker mu je le sredstvo za čim popolnejšim izražanjem notranjih doživetij in spoznanj, ki so umetniku življenja zadnji pogoj. Vsaka oblika, ki jo življenjski reali-

zem ustvari, izvira iz notranje potrebe doživetja in se rodi po lastnih zakonih. Življenjski realizem odkriva miselnost človeka, duhovno sintezo časa s pesniško intuicijo tako zvesto kakor so bile zapisane parcele našega človeka v urbarjih.

V revijah se ne zrcali samo podoba naše družbe, poedinca, predvsem hranijo kulturni urbarji miselnost našega človeka. Koliko je v njih raztresenih domislic, pogledov na življenje, včasih tako preprosto tjavendan izrečenih in vendar vsebinsko globokih, da se v njih odkrivajo nazori, do katerih se je človek po vseh potih svojega prizadevanja s težavo dokopal. Še vse premalo so naši stari letniki preiskani, s premajhno ljubeznijo je bila vsebina pretehtana in premišljena, koliko dokumentov ljudske miselnosti bi se dalo izkopati. Marsikaj je zagledalo beli dan in ni bilo poslej nikoli več natisnjeno, na policah leži v pozabi, a je vendar važno, kajti narodovega portreta niso oblikovali samo geniji, ampak vsa srenja, ki se je pehala pri nas za kulturo.

Srednjeveški urbarji niso le opisi zemlje, naštevanja imen in lastnikov, v njih so zapisane tudi dolžnosti in služnosti. Tudi v tem primeru so naše revije urbarji. V nešteti klicih, opominih, sestavkih se živo prikazujejo napor, s katerimi je naš človek služil slovenski kulturi in z njo oblikoval življenje. Naravnost ganljivo je čitati, kako so naši predniki pazili na vsak stavek, s kakšno ljubeznijo so ga presukavali in živo verovali v moč svojega jezika. Bili so časi, ko je bila ta skrb prav posebno razvita in se je stopnjevala do boleznosti. Kako vestno je včasih beležil kronist vse kulturne pojave, jih tehtal, presojal in marsikdaj je njegova naivnost izpričevalo velike ljubezni do lastnega naroda, napredka in borbe za življenjsko resnico. Ne zde se nam danes vsa ta prizadevanja modra in globoka, pogosto so utešnjena, smeši jih ožina, a nam niso zato nič manj važna. Si bomo zapirali oči pred omejenostjo in malomeščanstvom, s katerim je naš človek gledal na kulturo? Res, satiro ali komedijo izzivajo v potu obraza napisane kritike, njih nazori, toda vse to je naše življenje, ki mu ne ubežimo ne na ta ne na drug način. Nobenega pesimizma ni v tej ugotovitvi, tako je in nič drugače, dejstvo se ponavlja iz dneva v dan. Utopijam bi se vdajal, kdor bi pričakoval, da se iz tesnobe in ožine porajajo sama razodetja. V urbarjih je zapisano, da so grizli stvaritelji naše kulture ovsen kruh in pili kislo vino. Nečesa pa nihče ne more tajiti. Najsi bo prizadevanje, s katerim so služili kulturi, še tako skromno in ubogo na duhu, vsi so ga čutili kot svojo dolžnost. Če pomislimo, v kakšnih bednih in žalostnih prilikah so ustvarjali naši predniki, potem nas presune zavest dolžnosti, ki so jo vsi čutili do svojega jezika in kulture. V naših kulturnih urbarjih so zapisane služnosti, ki smo jih narodu in kulturi dolžni.

Motil bi se, kdor goji prepričanje ali celo zahtevo, da mora biti življenje narodove kulture en sam neprekinjen razvoj. So viški in upadi. Kdo nam je porok, da sedanjiki ne pomenimo upada? Se ne zgrozimo včasih ob misli,

da tako zvanečih, logičnih stavkov in, kar je glavno, slovenskih ne znamo več pisati kakor jih odkrivamo v starih letnikih. So se naša obzorja v relaciji časa res toliko razširila, da si moramo trkati na prsi? Niso naše zablode, s katerimi ubijamo lastno kulturo, še večje in ušodnejše? Ob teh premišljanjih se mi je rodila grenka, nepopularna misel. Vsi brez izjeme pišemo danes o našem malomeščanstvu, kako ubija človeka, kulturo, kako se protivi vsakemu napredku, kakšna plesen je za naše življenje. Kdo še ni zapisal take misli? Nikakor ne mislim braniti malomeščanstva, njegovega obzorja in duševnosti. V urbarjih stoji črno na belem, kako so se že davno pred nami borili svetlejši duhovi z malomeščanstvom. Kako so podlegali ali se umikali v grenkobo in puščo. Ni bilo boljše, kakor je danes. Čitajte kritike, s katerimi so vestni, pedantni, utesnjeni malomeščanski moralisti svarili narod pred njegovo resnično kulturo. Pojem malomeščanstva je živel, še živi in drznem se zapisati, bo še živel. Nobena družba ne ustvarja sama po sebi kulturne širine. Razširjajo se življenjski nazoni, sveže plasti prihajajo na površje, več zraka je in včasih solnca, a »malomeščanstvo« ne izgine, vsaj za enkrat še ne kaže te tendence. Malomeščanstvo ni le oznaka gotovih plasti človeške družbe, prilik, tako gospodarskih kakor socialnih, malomeščanstvo je atribut človeške srenje, ki se vsa ne more povzpeti do širših razgledov, do tega, da ne bi imela strahu pred življenjskim realizmom. Kolikokrat smo bili že priče najbednejšega in najbolj omejenega malomeščanstva pri ljudeh, ki so se postavljali med borce naprednih svetovnih nazorov. Se je njih tesnosrčnost v čem razločevala od one, ki je po Zvonu sodila nad Cankarjem, Župančičem in slavila literarne filistre? Niti črke ne zapišem malomeščanstvu v opravičilo, ugotoviti pa moram, da ima vsaka družba svoje malomeščanske nazore, s katerimi se resnična kulturna stremjenja, ki poganjajo življenje naprej, po donkihotsko bore. Sancho Pansa je imel prednike in ima več potomcev kakor Don Kihot. Tudi to dejstvo nam odkrivajo urbarji.

Ljubljanski Zvon je, če izvzamemo Čebelico, Stritarjev Zvon, prve časopise in nekaj revijalnih poskusov, najstarejši urbar naše kulture. Nekateri bodo oporekali, da je urbar meščanske kulture ne pa ljudske. Takim prigovorom kumujejo le nepoznanje razvoja, neizobraženost in omejenost. Drugo vprašanje, ki se samo poraja in nehotе vzbuja pomisleke, je važno. Ima Ljubljanski Zvon še danes svojo življenjsko upravičenost? Je starost odlika ali betežnost revije? Če je Ljubljanski Zvon naš urbar, bo kdo pravilno trdil, postavite ga tja, kamor spada in ne tratite papirja. Nihče ne more zanikati nekakšne smiselnosti teh vprašanj. — Človeška družba se razvija, gospodarske, socialne, politične prilike se izpreminjajo, novim potrebam se ustvarjajo novi izrazi, kdor je proti razvoju se drži starih tradicij, starih sporočil. Kako je torej z Ljubljanskim Zvonom, ki spada med naše najstarejše revije? Pred desetimi leti je bil skoro ves pišoči svet svobodnih življenjskih nazorov prepričan, da je petdesetletnica Ljub-

ljanskega Zvona za našo kulturo časten dogodek. Danes jih je precejšnje število drugih misli. Saj je bilo med tem časom bivanje Lj. Zvona tolikokrat pretresano, napadano, zanikano, obsojano, da niso vprašanja, ki jih zastavljamo, neumestna. Vse politične struje so postavljale vprašanje, ali je današnji Zvon še potreben ali ne? Dnevi niso primerni, da bi se razčistila vprašanja, zakaj je bila revija zdaj levičarji zdaj desnici na poti, ker se omejujem le na napade politikov in pisateljev svobodnih svetovnih nazorov. Dokler gre pri teh in podobnih napadih za politično taktiko, za strankarske potrebe, je vse razumljivo. Usodno pa postaja tako obračunavanje, najsi bo javno ali podtalno, kadar izvira iz kulturnega abderitstva. Ljubljanski Zvon in mislim, da vsi njegovi sotrudniki priznavajo važnost vsake revije ali glasila, ki je zraslo iz živih narodnih, časovnih potreb, in dokazuje, da gradi narodu človeško kulturo in sta mu nje svoboda in razvoj prvi in zadnji postulat. Kako je torej z življenjsko upravičenostjo Ljubljanskega Zvona, ki stopa letos v šestdeseto leto?

Ljubljanski Zvon so ustanovili pisatelji meščanskih liberalnih nazorov, ki so deloma stali tudi v politični borbi. Bile so razlike med njimi, o tem govore dovolj pričevalno imena Levstik, Tavčar, Levec, Gregorčič, Jurčič itd. Očitki, ki jih pogosto srečujemo, da nima slovensko ljudstvo nobenega opravka s kulturo meščanskega liberalizma, so abotni. Vsi imenovani pisatelji so izšli iz kmečkega ljudstva, kateremu so se po svoji miselnosti prav tako malo odtujili kakor doktrinarji rimskega katolicizma. Jurčič je nedvomno danes bolj povezan z narodom, kakor so nekdanji Mahničevi ljubljenci. Slovenska kultura, ki je nastajala v okviru meščanskega liberalizma, je bila tvorna in plodna, rodila je ljudstvu vrednote in njegovo miselno podobo. Ne moremo tajiti, da so med pisatelji, ki so pripadali nekakemu skupnemu nazorskemu svetu, bile občutne razlike bodisi v družabno-socialnem ali estetskem naziranju. Treba je le pomisliti na Levstika, ki je bil duševni oče Zvonove skupine, na njegove nazore o slovanstvu, o slovenskem narodnem in socialnem vprašanju. Razlike, ki so se že ob nastajanju Zvona pokazale, so se v tej ali oni obliki ponavljale, vendar je revija ostala nekaka kulturna predstavica slovenskega liberalizma, a je počasi odpirala vrata tudi širšim razgledom. Političnim predstavnikom slovenskega meščanstva je bil Ljubljanski Zvon kulturno glasilo, čeprav so si bili v estetskih pogledih z njim večkrat navzkriž. Poleg osebnih zamer so se pojavljali tudi politični spori, posebno, ko je energični Aškerc poskušal pomladiti Ljubljanski Zvon. Aškerčeva pisma, objavljena 1936. v Ljubljanskem Zvonu, pričajo o njegovem prizadevanju, da bi razširil razglede v nazorskih in socialnih vprašanjih. Ker se je v reviji protivil mlačni narodni politiki vplivnega dela liberalne stranke, mu je Tavčar poslal pismo, ki ga je moralno prisililo k odstopu. Iz Cankarjevih spominov vemo, kako je tedaj mladina željno pričakovala vsake številke Lj. Zvona, mladina, s katero se je pozneje Aškerc zaradi

svojih estetskih nazorov razšel. Aškerčev politični boj in njegov odstop spadata v urbar dolžnosti slovenskega pisatelja. Moderna je razmaknila obzorje meščanskega liberalizma. Novi svetovi, nova estetika, novi nazori. Nastajale in usihale so nove revije, toda Lj. Zvon je bil vselej verna podoba svoje dobe. Predstavniki moderne so pisali v Zvon, čeprav je ta ali oni sodeloval pri drugih revijah ali jih celo urejal (Slovan).

Po svetovni vojni se je življenje Slovencev postoterilo. Pričeli smo dihati s celimi pljuči, rodile so se nove revije, dobili smo slovensko univerzo, znanstveno delo se je izmotalo iz otroških plenici in v kratkem času doseglo kulturno višino, mlada akademija je pravkar izdala prve tri knjige. Pričeto slavljenje zaslug za to ali ono pridobitev odkriva, da se še danes ne zavedamo dolžnosti do slovenske kulture in nje usode, ki bi morala biti vsakemu imperativ. Kljub vsemu tarnanju, resničnim nedostatom, moramo priznati, da se malokdaj življenje kakega naroda požene tako hitro naprej kakor se je slovensko po prevratu. Tudi zanamci bodo v teh dvajsetih letih priznavali velik napon vseh slovenskih sil, posebno izobraženstva. Pomisliti je še treba na drobno delo, ki se je ta čas izvršilo med narodom, na število prevodov, ki so jih izdajale založbe poleg slovenskega znanstvenega in literarnega ustvarjanja. Optimizem? Nikakor ne, le stvarno priznanje, ob katerem je še vedno dovolj prostora za pritožbe o zamujenem, zavoženem in predvsem za odpor proti političnemu življenju, ki v njem slovenski človek in predvsem izobraženstvo ni pokazalo velikih zmožnosti. Toda če presodimo strukturo našega naroda, sile, ki so bile na delu, moramo priznati, da se je zgodilo vse tako, kakor se je moralo zgoditi in ne pada toliko krivda na to ali na ono plast naše družbe, kakor na nas vse, na našo preteklost, nepripravljenost in na prilike, v katerih smo živeli. Z očitki, kdo je kriv, bi zagazili v neplodno obračunavanje, strupeno zbadanje, marsikomu, ki bi jih sprožil, bi zagrmeli z vso silo nazaj na vrat. Kakor se ne moremo vdajati optimizmu, smo daleč od vsakega pesimizma, če... Zastavlja se pero, ki bi v teh dneh rado zapisalo bridko resnico naše usode. Torej, če... Zato živimo, da se borimo, za resnico, lepoto in svobodo.

Nihče ne bo v sodobnem kulturnem življenju pripisoval Lj. Zvonu pomembnosti, ki jo je imel pred vojno, ko je bil osrednje kulturno glasilo. Leposlovna-kulturna revija dobiva novo podobo, ki še ni ustaljena. Publicistika, borbena književnost, poljudna znanost vdirajo vanjo. Vse revije na prelomu so doživele enako usodo, kar smo že večkrat v zadnjih letih ugotovili. Spremenila se je struktura družbe, v kateri nastajajo važni prelomi. Umetnost se je navidezno umaknila v zatišje, odrivala jo je tendenca, želja služiti velikim idealom človeške družbe in nje razvoju. Ekonomska in socialna vprašanja pretresajo vse narode, stara družba se nahaja v krčih. V takih časih je revija borbena glasilo in zrcalo vseh teženj, ki se porajajo. In zopet se krog sklepa. Nobena družba, ki si na novo ustvarja pogoje in oblike življenja, ne more

živeti brez tradicije. Zanimivo je, da se one plasti naše družbe odtujujejo prizadevanjem revij, ki so največ prejele od duhovnih naporov prednikov. Željno pa segajo po kulturi sloji, ki se šele prebujaajo. Najnovejši primeri dokazujejo, da se vsaka družba, ki na novo gradi človečansko kulturo, vedno iznova vrača k tradiciji, čeprav jo je pred kratkim še mogoče strastno zanikovala. Z grenkim ali z veselim obrazom, nikoli ne bomo mogli zatajiti kulturnega življenja šestdesetih let, ki je zapisano na orumenelih Zvonovih straneh. Urbar naše preteklosti, našega duhovnega izživljanja, naše utesnjenosti in sproščenosti, kulturne borbe z abderitstvom je popisan do sedanjih dni. Pred nami so nove prazne strani, na nje pišemo nov urbar pravic in dolžnosti do naše kulture, ki bo ostala lastnina bodoče slovenske družbe. Ljubljanski Zvon je izpričal svojo žilavost.

Politična trenja, ki so se pojavila v drugi fazi diktature v meščanski družbi, so povzročila l. 1933. krizo v Ljubljanskem Zvonu, ki jo je revija po uvidevnosti svoje založnice prebolela. Zvesta svoji tradiciji in nje kulturnim prizadevanjem, ki jih spoštujemo in cenimo, odpira revija vrata vsem novim težnjam, ki se pojavljajo v narodu. V svesti si, da je danes na tehtnici usoda vsega naroda, ustvarjajočega delovnega naroda, ki je nosilec naše usode, pripravlja revija temelje njegovi kulturi. Bodočnost tega malega naroda je v boju velikih sil, ki tako samovoljno mešetarijo s pravicami malih narodov, še usodnejša. Ljubljanski Zvon se zaveda, da je v takih časih mogoče le z resnico, čisto in nepotvorjeno odpirati oči. Vnema se boj za in proti kulturi. Obnavlja se dejstvo, da naj kultura služi le političnim in nazorskim tendencam. Ljubljanski Zvon, urbar naše šestdesetletne preteklosti, ne bo zapustil svoje preteklosti in bo negoval vse poskuse nove človeške kulture in spoznanj. Življenjski realizem je vsak hip borba za resnico in lepoto, ne zapira se pred nobenim dognanjem zmot in zablod.

Struktura naše družbe se je spremenila, a njena preosnova še ni izvršena. Kmečki, delavski, meščanski sinovi se družijo v skupnem delu za usodo svojega naroda. Ustvarjajo mu podobo njegovega hotenja, iščejo pot do lepše in krepkejšje bodočnosti, do novega človeka, do katerega vodi pot le skozi brezpogojno resnico.

Lepota daje človeku veselje in voljo do življenja. Današnji Ljubljanski Zvon poudarja, da umetnost in lepota nista privilegij nobenega razreda, ampak lastnina vsega naroda. Le kar se rodi iz resničnega doživetja življenjskega realizma bo dajalo človeku veselje in vsebino.

Zvesti vsej tradiciji svojega naroda trdimo, da ni noben nazor edino ljudski, kar tako pogosto slišimo. Vemo, da so sinovi svobodnih nazorov tako tesno povezani s svojim ljudstvom in z njegovo usodo, da je njihova borba za spoznanjem in lepoto ljudska borba. Ljubljanski Zvon jo sprejema. Kulturni urbar dobiva nove strani — vse dotlej, dokler bo revija borbena in življenjska.

PRIČAKOVANJE

IGO GRUDEN

Čakal sem ves dolgi te večer,
vsakemu prisluškoval koraku,
ki po flaku, na stopnicah v mraku
mimo so hiteli venomer.

V mojem srcu bil je blažen mir,
v njem je sanjalo pričakovanje,
a nemir prišel je kmalu vanje,
ko biló ni tebe še nikjer.

Redko je po cesti človek šel,
lice sem pritiskal v rosne šipe,
slišal uro, ob sencih utripe,
veter v peči je otožno pel.

Od nemira, ki je skozme vel,
v slutnjah zlih sem z dvomi se razjedal,
v strop na postelji oblečen gledal,
spanja, samo spanja si želel.

Ko polnoč bilà je davno proč,
v mislih sem od tebe se poslavljal,
v spancu tvoje si ime ponavljal
in še v sanjah klical te vso noč.

TIHA PESEM

IGO GRUDEN

Od tvojih las bilà je svetla soba,
od njih mehák je v sobi zdaj večer,
ko mesečina kot perot goloba
od okna skoro segla bo na dver.
Kako te ljubim, poln neznane sreče
bi rad povedal ti, kako, ne vem:
da ljubim te, o tem srce šepetá
naj samo tvojim žalostnim očem.

OB DVAJSETLETNICI UNIVERZE

GOVOR V NARODNEM GLEDALIŠČU — OTON ŽUPANČIČ

Klanjam se naši mladi univerzi, pozdravljam njenih lepih 20 let.

Časten spomin in spoštovanje vsem, ki so nanjo mislili, se zanjo trudili in dosegli njeno uresničenje. Nekaterih ni več med nami — slava jim — in lepa misel na našo državo. Pozdrav vsem, ki na nji delajo: profesorskemu zboru in dijaškemu kolegiju, ker skupno bogaté zaklade naše miselnosti, jačé našo notranjo zavest in širijo tla naše duševne svobode.

Sen naših dedov in očetov, srčna želja nas vseh, ki smo morali prebiti svoja najlepša leta v tujini, zahteva vsega slovenskega naroda, po tolikem hrepenenju, po tolikem naporu dočakana v Jugoslaviji.

Moje kratke, skromne besede naj bodo znamenje moje ljubezni do tega našega najvišjega izobraževališča in moje skrbi za našo mladino, ki ji bo treba prej ali slej izročiti krmilo, ne morejo vam pa povedati dosti novega. Dovolite mi samo nekaj naglih pogledov.

Predavalnice, seminarji, laboratoriji — tiha zakopanost v samotno delo v zatišju daleč od vnanjega hrupa, od plime in oseke dnevnih vprašanj, navidez odmaknjeno od sveta in sodobnosti, in vendar neprestano v službi svetu in sodobnosti.

Alma Mater! Mati rednica! S kakim zaupanjem smo hiteli k tebi — tujki — v svesti si, da nam utešiš uka žejo; prelepi, najboljši spomini, zagon in zanos mladih kril! Nevzdržno hrepenenje, prodreti v vse skrivnosti, rešiti vse uganke, odrešiti sebe in osrečiti vse okoli sebe z odkritjem nečesa čudovitega, tajinstvenega, kar vse ti razodene ona — Alma Mater. To je resda bistven del univerze, vendar samo en del. Njena resna, rekel bi slovesna, mirna, ustaljena struja. Toda akademska tla so širša. Nje prepljuskava neprenehoma dan in vnanje življenje, ta tla so vseučiliška veža ali avla, kakor smo ji rekli. Kdo bi mogel živo popisati vso opojnost, ki prevzame mladega dijaka, ko se razgleda malo po teh zanj novih tleh. Opaja ga svoboda iskanja resnice, svoboda izražanja svojega čutenja in mišljenja, tisti vroči občutek slasti, da bi smel in mogel dati srce in kri za resnico, za pravico, za ljubezen, za čast, za tovarišstvo, za svobodo, za svoj narod, za človeštvo in boljši red na tem svetu. Kdor ni vsega tega toplo prečutil, ko je imel 20 let, temu se res ni izplačalo, da je bil kdaj mlad.

Pomladni valovi — prekipevanje hudournih vodá! Živa voda, mlada voda! Svobodoljubna, igriva voda, rušeča jezove in brani, ko si neutrudno išče poti naprej. Inženirji, ki jim je poverjena zgradba hudournikov, so mi povedali, kar sem vedel že davno sam, kako je voda živa stvar s svojo voljo, ki ne ljubi ravnega teka. Njena naravna pot po strmini ni najkrajša premica od izvira do izliva. Njej se hoče poigravati, delati ovinke; tu rada

poskoči, se razprši skoraj v nič, pa se zopet zbere in pomudi, tu grebe in koplje, izpodmleva in odnaša, tam nanaša in kopiči, pa spet preklada, večno živa, večno igriva. Najboljši inženir bi bil tisti, ki bi zasledil njeno voljo in ji potegnil tako pot, kakršne si sama želi, potem bi se čutila popolnoma svobodno med jezovi in branmi in bi bila brez nevarnosti za okolico.

Mlada, hudournna, živa voda — nemirna, svobodoljubna mladina v avli! Nikogar nočem pohujšati, samo duhovnih inženirjev se mi hoče, da bi pravilno disciplinirali to burno svobodoljubje. Treba jih je najti.

Treba jih je najti, zakaj v tem večnem pretakanju — ne vodá, kajti v avli smo zdaj — v tem večnem pretakanju idej se vrši tisto neprestano presnavljanje in obnavljanje duševnosti, prerajanje in premlajanje sveta, ki je potrebno, da življenje ne zastane in ne okosteni v častitljivih, toda zastarelih formah in formulah. Kar priznajmo si: v nas starih ima življenje tendenco proti neki udobnosti; hotelo bi čim več počivati; rado se mu dremlje; brez mladine bi zaspalo. Vzorna univerza, na kateri tečeta obe struji složno in vzporedno, prva mirna s pridobitvami preteklosti, druga burna, pogumno v bodočnost se zaganjajoča, strastno iščoča vedno novih potov.

Ni še dolgo tega, kar sem v pogovoru z dvema mladima dijakoma vzdihnil — kakor sem slišal vzdihniti že domalega vsakega svojega vrstnika, pa tudi marsikoga mlajšega — kako je življenje čim dalje težje, mračnejše in brezupnejše. Pogledala sta me skoraj začudeno s tistimi svetlimi očmi, in skoraj v eni sapi hitela, kako sta zadovoljna in presrečna, da jima je dano živeti prav v tej dobi, ki je tako bogata z dogodki, tako polna presenetljivih čud, in ki sije v nji toliko lepih zarij bodočnosti; tako da ne bi onadva v nobeni drugi rajši živela. Tedaj sem se zdrznil in se zavedel vsega pomena tega večnega premlajanja sveta. Od tedaj laže prenašam težave svojega časa in pezo svojih let. In vsem vam, moje starosti ljudem, ki omagujete pod bremenom današnjih dni, želim ali sina, ali mladega znanca na univerzi, ki bi vam enako naivno prepričevalno in nazorno pokazal večno mlado podobo sveta. Ona jo nosi v sebi, vseučiliška mladina, prava mladina, in njeni voditelji, ki se znajo z njo vred presnavljati in obnavljati. In v tem imenu kličem obojim:

VIVAT ACADEMIA!

MOJI KONJI

IVO BRNČIĆ

Zunaj je črna, trda zimska noč. Večni brezdomec veter se podi okoli vogalov in lomi gole veje dreves; žice električne napeljave na strehi drhte pod njegovimi ledenimi prsti kakor strune ogromnega glasbila in spremljajo njegovo divje žalostno pesem z zateglim, tožečim brnjenjem. V gorkem zavetju konjskega hleva prisluškujem tem monotonim glasovom, ki obujajo v meni predstavo polarno mrzlih, neskončnih pustinj, kjer se iskri sneg ko srebrn prah z zvezdā ter se človeku od mraza krči srce, kjer je življenje prvobiten boj kakor je bilo pred sto tisoč leti ter se človek in zver še gledata iz oči v oči. S polpriprtimi očmi lagodno slonim na otepu slame, iztegnjen kakor mrlič in z blaženim izrazom dojenčka na obličju spi poleg mene tovariš. Z naslado vdihujem tisti posebni, krepki hlevski vonj, v katerem se mešajo duh po amoniaku, po slami, senu in toplih izparinah živalskih teles; ta vonj, ki me je v teh mesecih že tako dodobra prepojil, da ga po navadi samega po sebi niti ne zaznavam več, dramim nocoj v meni prijetno občutje gorkote in domačnosti. V ravni perspektivi se izteza pred mano hodnik; pred četrto ure sem ga pometel in zdaj ugotovim s primitivnim zadovoljstvom, da sem svoje delo dobro opravil, zakaj ena sama slamnata bilka ne moti vzornega reda, ki moram biti zanj to noč porok. Obe svetilki, ki brlita visoko gori pod lesenim stropom, le medlo osvetljujeta obsežni prostor. Motni odbleski se spreletavajo čez pokatranjeni les debelih stebrov, ki z leve in desne omejujejo hodnik in na katerih vise na verigah prečni drogovi, ki ločijo drugo od drugega ležišča konj; sveža slama, s katero so spodaj opleteni, se žolta kakor zlato blesti iz polmraka. Sredi hodnika sloni na stebru moje orodje: vile, metla in posebne vrste smetišnica z ogrebačo, s katerima pobiram odpadke izpod konj, malo dalje čaka ob zidu železna šajtrga, s katero jih odvažam v gnojno jamo na dvorišču.

Veter se še ni naveličal razgrajati in se besno zaletava v duri, onstran sivih, zaprašenih oken, ki se nad ležišči tišče stropa, slutim hladno, gosto temo, ki mi že sama misel nanjo poganja po hrbtu nevšečno mrščavico. Zdaj pa zdaj se prikaže izza stebra črn rep in s tihim šumom švigne po zraku, nekje se konj preteguje in izteza mišičasto nogo prav na hodnik. Brezdelen komaj s pol zavesti leno premišljujem o nekdanjem življenju, pred očmi spomina se mi vrste obrazi znancev in prijateljev, ki jih že tako dolgo nisem videl, s sanjavo, daljno lučjo obsijani domači kraji, zeleni in gozdnati, po katerih sem hodil nekoč; dremotno in omamno ko cigaretni dim se mi pretakajo predstave po možganih, samó ob misli nanjo, na dekle, se zgane v meni rahla, bolešna razburjenost. Kako neki bi si bil mogel, pomislim s tihim nasmeškom nad seboj, še pred nekaj meseci predstaviti samega sebe takšnega, kakršen sem sedaj: varuha in pometalca hleva, v teh

okornih, podkovanih škornjih ležečega med temi štiridesetimi konji... Dolgo je trajalo, preden sem se navadil, počutiti se med njimi prijetno in na varnem; izza pisalne mize, ob kateri sem med samimi knjigami in kupi papirja preždel dneve in noči, sem bil nenadoma pahnjen med te nepoznane, muhaste živali, ki sem jih prej komaj kdaj videl izbliza. Domislim se prvih dni, ko smo ob njih skoraj cepali od utrujenosti in ko smo se jih še tako nezasičeno bali. Še vidim samega sebe, kako so se mi lasje ježili in me je pot oblival od groze, ko so me prvikrat posadili v sedlo in sem se po dveh ali treh minutah obupne borbe z razjarjeno kobilo znašel na tleh ves razpraskan, potolčen in trdno preverjen, da sem za las ušel gotovi smrti in da bi se dal rajši odreti na meh, kakor da bi se zgolj še enkrat samkrat vzpel na zlobno, divjo mrho, ki bi jo tistikrat menda mogel ubiti od jeze in sramu. Kolikokrat smo jo tiste čase vsi blede pobrali na hodnik, če je konj le malce živahneje dvignil nogo, in kako ogorčeno smo dokazovali podčastniku, da bo kriv naše pogube, kadar nas je napodil nazaj v ležišče! Spet me posili smeh, ko se spomnim tovariša, ki je v panični prepadenosti skoraj zlezal v jasli, kadar koli se mu je konj vznemiril, ter z dvignjenimi rokami in izbuljenimi očmi kričal: »O! O! O!« vse dotlej, dokler mu ni zares uspelo žival tako temeljito prestrašiti, da ni bilo mogoče dognati, kdo se koga bolj boji, on nje ali narobe.

Dremež je v topli poltemi hleva nalezljiv; ko poslušam tovariševo globoko, mirno dihanje, se me na vsem lepem poloti strašna potreba, da bi zehal in zeval kakor kača in veke se mi jamejo sprijemati kakor bi bile iz lepkega testa. Premišlujem, ali mi morda le ne bi kazalo majčkeno zadremati; skoraj se mi že posreči preveriti samega sebe, da dežurnega oficirja ne bo, če se dosihmal še ni oglasil. Ali kakor so skomine hude — zdaj je na meni vrsta, da bedim in stražim, pa tudi misel na teden dni zapora, ki je po ustaljeni lestvici globa za zanikrno opravljanje hlevarske službe, prihiti na pomoč moji volji, ki jo že tako hudo ima, da bi se vdala slabostim mesa. Vzdihujoč se torej poberem s tal ter se odpravim na običajni inšpekcijski pohod po hodniku. Klecaje v kolenih štorcljam z dolgimi, težkimi koraki po trdo steptanem ilovnatem tlaku, zadušeni žvenket ostrog udarja enakomeren takt mojemu maršu. Potihem si žvižgam poskočni refren ruske narodne, ki vzbuja v meni predstavo daljne ravnine, preko katere drve plemeniti dirkači s plapolajočimi grivami kakor vihar:

»Ej, vy, nuli, čto zasnuli,
ševeli, gljadi!
Voronye, e-eh! Udalye, e-eh!
Grivači moi!«

Tu in tam usloči konj z graciozno kretnjo svoj vitki labodji vrat in me spremlja s tistimi velikimi in vlažnimi, nemimi in lepimi očmi. Krepka, obla

živalska telesa se leskečejo od čistote; ob pogledu na te napete zadnjice se spomnim Stijna Streuvelsa in uvodnih strani njegovega »Hlapca Jana«. Ko sem ga bral, dà, takrat še nisem vedel, da se utegne celó v takih rečeh, kakor je življenje konj, skrivati svojevrstna poezija — preprosta in robata sicer, a vendarle poezija, kakršno razsipa priroda s polnimi prgišči tudi tam, kjer je pomehkuženi liriki in poklicni kabinetni esteti niti ne slutijo.

Konji na splošno bore malo spe; po večini kinkajo stojé, s sklonjeno glavo in skrčeno nogo, redkeje se tudi vležejo. A to je za konja dokaj zoprni posel; zakaj velik pa za dir in večno delo na nogah ustvarjen, kakršen je, ne more leči tako zlahka kakor pes, temveč mora poklekni na prve noge ter se potlej vreči na tla; nezgode so pri tem kaj pogoste in prenekaterikrat mora človek prihiteti na pomoč ubogemu kljusetu, ki se mu je zadrnila vrv okrog vratu ali se mu je zapletel prečni drog med noge. Ne verjamem, da te živali kaj prida spe, kakor to počnemo ljudje, ki nam je spanec istoveten s popolnim zamrtjem zavesti. Ker bržčas v malone izključni meri zgolj telesno počivajo, jih povsem poteši njihovo dremanje in niso tako zahtevni lenuhi kakor človek, čigar možgani terjajo od njega ure in ure smrti podobnega odmora. Tako je konjski hlev čez noč vse prej kakor pa hiša tišine in miru. Šele malo pred polnočjo se živali umirijo, in če je redarju sreča posebno mila, utegne naštetí kvečjemu tretjino ležišč, katerim za nekaj časa ni potrebno njegovo orodje in v katerih spe konji ležé, na boku in pod trebuh podvitih nog ali pa docela iztegnjeni. Ali že čez dve, tri ure so skoraj vsi zaspanci spet na nogah in potlej imajo vse do jutra neznansko veliko opraviti. Večji del noči se neutrudno prestopajo po ležiščih, potrpežljivo preiskujejo sleherno ped tal pod seboj, pozorno nadzorujejo sosede, da bi jim ne izmaknili ene same senene bilke (kar kajpada ne pomeni, da bi sebi kratili pravico, streči lastnim poželenjem na rovaš svojega bližnjega), se ližejo in čehlajo, drgnejo glave ob jasli in zadnjice ob stebre, ki se majejo pod težo njihovih teles, glasno sopejo, votlo tleskajo s svojimi gibčnimi ustnami, vohajo s svojimi občutljivimi, večno nemirnimi nozdrvmi, vneto meljejo kdove kaj med zobmi, prhajo in krehajo, bijejo s kopiti ob tla ter s prav posebnim zadoščenjem med hrupnim oddihovanjem gromovito izpuščajo nespodobne glasove. Vsi ti dobro znani zvoki, ki se spajajo v enakomeren, pritajen hrup, učinkujejo na človeka nekam pomirjaóe in uspavaóe. A čeprav sem prebil v hlevu že lepo število noči in ga poznam ko lastni žep, četudi se moram vselej neusmiljeno dajati z zaspanostjo, se med konji še nikoli nisem dolgočasil. Nobena njihova navada mi že zdavnaj ni več nova, in vendar spet in spet z zanimanjem opazujem te živali, med katerimi so zlasti mlajše kajkrat neverjetno podobne živahnim, porednim otrokom. Sloki rjavec Cezar — na glasu kot izvrsten jezdni konj, ki bi ga vsi hoteli jezdití in ki je zategadelj po nedolžnem kriv žolčnih zdražb, ki se stalno krešejo med nami — Cezar se nocoj kratkočasi s tem, da liže vrv, s katero

je privezan k jaslim. Z mravljinčjo vztrajnostjo in zabavno zaverovanostjo ponavlja nemara že ure metodično in nenehno en in isti gib, mlaska z jezikom in kima z glavo. Brezupno bi bilo modrovati, kakšen naj bi bil namen tega nenavadnega početja; a Cezar, ki se mu je posvetil z navdušenjem, kakršno zmorejo med ljudmi edinole tako čiste duše kakor so pesniki, učenjaki in otroci, skorajda sladostrastno drhti od vneme in njegove svetle oči pričajo, da je z njim našel smisel svojega tostranskega obstoja ter je trenutno srečen do tiste poslednje možnosti, ki jo konjska para sploh more učakati na zemlji. Malo dalje se ukvarja Kata prav tako zbrano s svojim posebnim opravilom: z zgornjimi zobmi se opre ob rob betonskega korita, se z vsem telesom nagne nazaj, dá od sebe čuden, kolcanju podoben zvok, se spet primakne k jaslim, iztegne jezik, petkrat zapored obliže korito — in nato se vsa stvar ponovi od kraja. Mnogokrat sem študiral to njeno ravnanje in nikdar je nisem zalotil, da bi bila v čemer koli spremenila njegov red in natanko določeni ritem, ki ga je s stanovitno vajo ustalila dotorej, da se enkrat samkrat ni uštela ter oblizala jasli večkrat ali manjkrat ko petkrat. A ta zabava, ki se ji pravi po strokovno »goltati zrak«, je žal silno razkričana in baje na moč škodljiva razvada konjskega rodu in tako moram kot uradna osebnost poseči vmes. »Kata, marš!« se zaderem, pa se ne morem ubraniti smeha, ko vidim ubogo kobilo, kako prepadeno se ozre ter se potem vsa nesrečna in poklapana umakne v zadnji kot ležišča.

Počasi stopam mimo konj, zdaj pa zdaj pokličem tega ali onega po imenu. Skrbno jim pobiram izmečke izpod nog — živali se prebujajo in dela imam na pretek. Pravkar sem iztresel zvrhano polno smetišnico, ko zapazim, da se stari belec Aberdok nekam sumljivo prestopa in dviga rep. Kolikor me neso noge, se zapodim k njemu in mu pomolim svoje orodje pod zadnjico. Sveže govno mi prav pod nos izpuhteva neblage dišave, a nič zato: preprečiti, da bi se konj podelal na tla in ponečedil slamo pod seboj, velja med nami za velik uspeh, in tako tudi sedajle z zmagoslavnim zadoščenjem odnesem svoj plen v samokolnico.

Mali, debelušni Žan se obrača za mano, kakor da nečesa pričakuje od mene — kajpak, saj te poznam, ti pretkani razvajenec! Žan je slaven po svojem mačjem nagnjenju do ljubkovanja in dobrikanja; kadar koli zaide človek v njegovo ležišče, se pritisne obenj in mu čez ramo položi glavo na prsi — eden med izlivi nežnosti, ki delujejo pri teh velikih živalih skoraj ganljivo smešno. Potrepljam ga po močnem, napetem vratu in Žan se ves napihne od zadovoljnosti. Žalostno gleda za mano, ko odidem od njega. Sevé, saj ne more razumeti, da se vso noč ne utegnem muditi samó z njim. Tamle, postavim, čaka tudi mali Džon, ljubljeneц vsega eskadrona. Džon je dovršeno oblikovan, vranje črn mlad konjiček blagega in zaupljivega značaja; posebno prikupna je njegova drobcena trobarvna glava z velikimi, temnimi očmi, s štirikotno belo liso sredi čela in nežno rožnatim smrčkom, z mehko,

puhasto dlako poraslim in tako čistim, da se človek ne more upreti izkušnji, da bi ga ne stisnil k sebi in ga pobožal. Ko sem opravil z Džonom, ki sprejme moje trepljanje z mirno samoumevnostjo bitja, ki se zaveda svoje moči nad ljudmi, moram kakopak spregovoriti nekaj besedi tudi z Zečkom. Beli Zečko je veteran iz svetovne vojne in je bil edini v vsej kasarni priča slavnih solunskih dni. Zdaj, ko ga rede samó še iz pietete, le malokdaj zapusti hlev in kakor vsi upokojeni junaki v brezdelju neskrbno uživa sadove svoje zaslužne preteklosti. Svoje dni je moral biti izredno iskra žival, zakaj še sedaj, v tej častitljivi dobi, mu zagori kri, kadar začuti jezdeca na sebi. Sicer pa je zelo prijazen starček, po svojem svetovnem nazoru zmeren epikurejec, ki se trudi čim lepše preživeti dni, kolikor mu jih je še namenila usoda. Ponoči skoraj zmeraj leži, moli vse štiri daleč od sebe in od site zadovoljnosti na ves glas vzdihuje. Ko ga pobaram po njegovem zdravju in razpoloženju in ko mi pove, da se v vsakem pogledu kar najbolje počuti, krenem k Zlatku, ki je znamenit izvedenec v vsakovrstnih umetnijah. Tovariš Brana, njegov jezdec, majhen fant z južnjaškim obrazom in cigansko poltjo, ne zamudi nobene priložnosti, da bi mu ne prinesel kruha ter se z njim poigral. Na povelje »Hop!« se Zlatko ročno postavi na zadnje noge, na klic »Poklekni!« se prav tako ubogljivo vrže na kolena. Potem ga Brana odveže in Zlatko mu ko pokoren kužek sledi na hodnik. Ko se Brana ustavi, obstoji za njim tudi Zlatko; Brana se prestopi, Zlatko preudarno kima z glavo in mu je vedno v isti razdalji za petami; Brana v tek, Zlatko v lahнем galopu za njim. Tudi njega potrepljam po vratu (izraz simpatije, ki bi na človeškem licu zalegel že za prav izdatno zaušnico) ter se napotim k Bučku, ki me je že nič kolikokrat pohodil in mi je še včeraj skorajda potrl kosti, ko se je kdove česa prestrašil ter me stisnil k jaslim. Bučko je še čisto mlad kmečki konj, rekrut in popoln analfabet; a najsi ne zna spodobno niti voziti in se mu o ježi še sanja ne, saj celó hodi ko potoglav bacek, je po svoji pridnosti vendarle naravnost čudežen primerek svoje pasme. Čemu neki se ta čudaška živalca tako zagrizeno žene, kadar je vprežena v voz, da se vselej vrne v hlev s krvavim gobcem in da voznik po večurnem obupnem visenju na povodcih skoraj ne more več pregibati rok — temu problemu konjskega dušeslovja se nikoli nisem mogel prikopati do dna. Zavoljo njegovega stremušstva, njegove plahosti in neukosti sem ga prekrstil za Idiota in vse kaže, da se je novega imena privadil, zakaj tudi sedaj se obrne in me gleda pol neumno in pol nezaupno, ko ga pokličem in stopim k njemu. Od Bučka me vodi pot k moji jezdni kobili Vilmi in s tem so moji obvezni obiski pri mojih najljubših prijateljih za nocoj končani. Vilma je ženska stare baže: tiho, zvesto in zanesljivo bitje, v katerem drhti plaha potreba po prisrčnosti in obzirnosti, ki se je ne upa prav izpovedati; dasi je za spoznanje boječa, kaže brezmejno zaupanje v človeka, ki zna biti dober z njo. Čudil sem se, kako naglo in docela sem jo nekoč na vežbališču utolažil, ko je podivjala zaradi

strojnice, ki je nenadoma začela razsajati v neposredni bližini; drhteč po vsem telesu in obupno vreščé je planila kvišku, da bi se mi bila skoraj iztrgala — a na en sam dotik moje roke in eno samo polglasno besedico iz mojih ust se je v trenutku pomirila, jela spet muliti travo in samó gibanje njenih ušes je razodevalo, da še prisluškuje streljanju. Malce vznemirjeno se mi umakne, ko stopim v njeno ležišče. Pobožam jo po vratu in po gladki, gosti temnorjavi dlaki njenih širokih prsi, krepke mišice se prožno kakor gumijeve vrvi vdajajo moji dlani ter se neslišno premikajo pod toplo kožo. Sklonim se ter jo rahlo udarim po kolenu. »Daj nogo, Vilma! Nogo!« Poslušno mi podaja nogo za nogo in čaka, dokler ji kopit ne otrebim nesnage. Potlej me prične oprezno obvohavati in siliti z gobcem v žep mojega plašča — dobro vé, da jo tam zmeraj čaka kak slasten priboljšek. Dobršen krajec kruha, ki ji ga po kosih nudim na dlani, pohrusta kakor bi trenil. Toda še preden je konec njene pojedine, se že oglasi tudi Zenica in Krlez, njena sosedka, ki v imenu ukoreninjene navade prav tako terjata svoj delež. Temperamentna Zenica izteza kar preko Vilme svoj lepi, gibki vrat, me gleda z blestečimi očmi in sope od nestrpnosti. Krlez, nevelik konjiček z drobno, arabsko izrezano glavo in izrazitimi, nervoznimi nosnicami, berači na svoj izviren način, namreč tako, da me zdaj pa zdaj odločno butne s čelom v ramo; a če se le malo obrnem in ga pogledam, jo pri priči popiha — kajti konj po navadi ne prenese človekovih oči, Krlez pa še celó ni kdove kakšen junak. Ta živalca je bila rojena pod nesrečno zvezdo in zato jo imam rad. Narava jo je sicer obdarovala z veliko mero dobrodušnosti, a hkrati ji je dala tudi kratek, sunkovit korak, ki pretrese jezdecu drob in mu še tako utrjeno sedalo ne more biti kos, preveč delavne znojnice in dolgo, zmršeno dlako, ki jo je treba ure in ure obdelovati s slamo, preden se posuši, za nameček pa še tako strašansko občutljive živce, da jo šegače že najprevidnejši dotik. Zavoljo teh lastnosti je zverinica strah vsega eskadrona in njen kvartir je ob času snaženja konj prizorišče razburljivih pustolovščin. Ubogi trpin, ki mu še nikdar ni padlo v glavo, da bi se z udarcem poskusil ubraniti človeške vsiljivosti, se poti od trpljenja in čepé tako divje pleše po ležišču, da se mu pomendrana slama kar praši izpod nog in mora človek, ki mu vratolomno visi za vratom, skrbno paziti, da bi mu ne prišel pod kopita.

Ko sem po pravici razdelil med vse tri konje svojo zalogo, sedem na drog poleg Vilme. Ali moji prijatelji nočejo verjeti, da je moj žep v resnici prazen. Naj jim še tako prigovarjam, vendar sem še dolgo predmet njihovega tihega, plahega izsiljevanja, celó Krlez se je tako okorajžil, da le s težavo preprečim njegovo namero, preseliti se na Vilmino posest. Kakor bi me poljubljali, se me nalahno dotikajo z ustnicami in nozdrvmi, da čutim na sebi njihovo gorko sapo in ščegetajoče božanje njihovih brk. Vse na meni jih neizrečeno zanima, od nog do glave me preiščejo. Vilmi še zmeraj ne dá miru moj žep; kakor bi me prosila, naj vendar spet sežem vanj, mi vztrajno

voha in liže roke. Velike, žametne oči zro vame z zaupljivim pričakovanjem; tako se živali v svoji prijazni, nemi govorici pogovarjajo z menoj, in neprespanega, kakršen sem, me toplota njihovih teles čedalje bolj zazibava v lenobno dremavico. Po žilah se mi jame pretakati prijetna utrujenost, oči se mi same začno zapirati in volja se nič več ne upira gorki mlahavosti, ki mi vse bolj zaliva ude. Iz velike daljave še slišim tope udarce in zamolkle glasove, v katerih več ne spoznam sopenja in prestopanja konj; sočno seno v jaslih omamno diši, vse globlje se potapljam v nekakšno modrikasto morje, odnekod se bližajo z neslišnimi koraki prvi prividi razkošnih sanj, v sončnem, jasnem dnevu stopam čez zelen, pravkar pokošen travnik, zdaj zdaj bom nekje zadaj zagledal znane, drage vrhove planin, nežna, mehka ženska roka me gladi po obličju in nekdo mi tiho tiho šepetne na uho...

Bum! Prepaden šinem pokonci in bebasto gledam okoli sebe. Tri konjske glave se sklanjajo čezme, bržkone je bil Krlez tisti, ki me je tako nemilo dregnil. S hodnika slišim nenavadne glasove — menda vendar ni prišel dežurni oficir! Buden kakor bi se bil okopal v ledeni vodi jadrno planem iz ležišča, možgani si že spotoma z mrzlično naglico izmišljajo izgovor, s katerim bom častnika najbolje naplahtal. Toda ne — bitje, ki se meni nič tebi nič zložno spreha po hodniku, ni dežurni oficir, pač pa nebodigatreba Djetič, največji kujon med našimi konji in neprekosljiv mojster za pobege vsake sorte. Ta njegova ubežniška strast, ki meji že na manijo, nam je prizadela že obilo preglavic, a nas je tudi že dokajkrat pripravila v smeh. Skorajda ne mine dan, da bi se Djetič ne razvezal — umetelnost, glede katere mu ga zlepa ni para med konjskim narodom — in nedavno sem onemel od osuplosti, ko sem ga zasačil da se je napotil k svojemu sosedu in počel z njegovo brzdo nekaj, kar si je bilo mogoče razlagati samó kot poskus, da bi tudi njemu pomagal pobegniti. Ko smo pred dnevi napajali konje, je spet pripeketal iz hleva ter se v dir pognal čez dvorišče. Med konji (ki so sploh sila podvrženi množični psihozi) je kajpak zavladal velik preplah. Neznansko zabavno je bilo videti, kako si je nepridiprav z vsemi zmožnostmi, kolikor mu jih je dala stvarnica, prizadeval izraziti svoje zmagoslavje nad tem, da nam je tako imenitno nagodel. Z očitnim užitkom je harlekinsko zvižal vrat, groteskno metal noge v zrak ter se nam z vsem možnim spakovanjem trudil pokazati svoj prezir, ko smo se s huronskim kričanjem zapodili za njim. Izzival nas je tako predrzno in nesramno, da bi človek počil od jeze. Nalašč nas je čakal, dokler ga nismo povsem obkrožili, a potlej se nam je nenadoma spretno izmuznil, jo mahnil naravnost čez kasarniški vrt, poteptal nekaj gred, podrl neko ograjo ter zapustil med nasadi cvetlic vandalsko razdejanje. Slednjič je v svoji objestnosti spet pridrl prav med nas — a tedaj mu je na opečnatem tlaku spodrsnilo, da je podolgem telebnil po tleh. Od začudenja je tako odrevenel, da se prvi hip še pobrati ni utegnil. Potem je počasi vstal — in dotlej bi si še misliti ne

mogel, da more žival do tolikšnih odtenkov izraziti svoje razpoloženje in njegove spremembe. Nasprotje med razposajencem, ki sta ga bili še pred četrto minute sama prešernost in nagajivost, pa med tem ubogljivim poparjencem, ki je iztreznjen in skrušen s povešeno glavo odklamal v hlev, ne da bi se ga bil kdor koli dotaknil — ta nenadni preobrat je tako spominjal na vedenje porednega, skesanega otročaja, ta prizor je bil v vsej svoji smešnosti tako pristno človeški, da je bil prava walt-disneyevska karikatura človeških nravi.

Ko me prekanjenec zagleda na hodniku, jo urno ubere v svoje ležišče. Stopim za njim in ga privežem; sama hinavska nedolžnost ga je, ko mu trpko očitam njegovo zakrknjeno pregrešnost. Ne mine pet minut in že vidim njegovo črno glavo, ki izza stebra oprezuje za mano. Brž ko opazi, da sem ga ujel, se obrne in se umakne v skrajni kot ležišča. V hipu si je nadel videz najubogljivejšega konja na svetu ter ves zaposlen šari po svojem koritu; samó škileč pogled, ki ga postrani vrže proti meni, odkriva pravo naravo te njegove zatopljenosti. Vnovič ga privežem in pošteno oštejem. A ko se čez pičle pol ure vsa zadeva ponovi še tretji pot, tedaj že ne morem več dvomiti, da spak kratko in malo norce brije z menoj. Nič ne pomaga, naj mi je njegov puntarski duh na skrivaj še tako povšeči — zdaj pač moram poseči po rezkejših vzgojnih ukrepih. In res, ko mu naložim nekaj gorkih čez hrbtišče, se Djetič čudovito hitro spametuje in to noč se niti senca spora več ne prikrade med naju.

Med živalmi je treba nekaj časa živeti ter jih z ljubeznijo opazovati, preden se človeku razodene presenetljivo pisani svet njihovega duševnega življenja in preden mu je dano sprevideti, v kolikšni meri utegnejo biti samosvoje in pogosto tudi čuda zamotane individualnosti. Koliko zanimivih značajev in tipov, koliko posebnosti je že med temi štiridesetimi konji! Ob koleriku Zoranu, ki se niti dvakrat ne more mirno prestopiti in ki ga njegova živčnost tako razjeda, da kaže rebra kakor lojtrski voz, čeprav mu ni požrešnost nič manj lastna ko njegovim plemenskim bratom, se moram vselej domisliti ljudi, ki premorejo poseben dar, da s svojo ihto nenehno trapijo sebe in svoje bližnje. Prismuknjenec Princ, ki se je iz gole nespameti zmožen prekucniti sredi najbolj ravnega travnika in ki ga iz neznanih vzrokov popade besnost, kadar koli mu hoče človek nataktni uzdo, zelo spominja na histerične ženske z njihovimi neogibnimi napadi v določenih okoliščinah. Neukrotljivi, vseh muh polni divjak Jurko je eden tistih konj, ki jih morajo vojaki jezdit »po kazni«. Kljubovalnost, ki gori v tem trmo-glavcu, je domala patološka. Primerilo se je že, da ga jezdec vse dopoldne ni mogel premakniti z mesta; ves eskadron je v najlepšem redu zdaj v drnec zdaj v skok jezdil po manežu, edini Jurko je stal cele ure ob strani ter ni počel prav nič drugega ko samó rital, rital tako vztrajno in obsedeno, da je oficirju pošel glas, ko ga je tovariš, ki mu niti z ostrogami niti z udarci ni

uspelo ukrotiti upornika, vprašal na smrt utrujen in skoraj jokaje od togote: »Gospod poročnik, kaj naj storim s tem prekletim hudičem?« Ko smo nekoč jezdili po ozki poti, pod katero teče potok štiri ali pet metrov globoko, je začel Jurko kar na lepem uganjati svoje norčije; dihanje mu je zastalo, ko sem videl, kako je zdrsil z zadnjima nogama čez rob in je manjkalo le za las, da ni z jezdecem vred na glavo omahnil v globino. Pol ure pozneje smo se spuščali po nevarni, spolzki in zelo strmi stezi skozi nagosto zarasel gozd. Mahoma je Jurko znova podivjal ter se v tako besnem galopu pognal po pobočju navzdol, da smo vsi trdi samo še čakali, kdaj se bo raztreščil na kakem drevesu ter se je narednik nem in bled široko križal od groze. Ko smo se vrnili v hlev, je njegov jezdec, zastaven Dolenjec, v svojem pojočem narečju le še boguvdano vzdihoval: »Jure, Jure, ti boš še moja smrt.« Nič manj zapletena narava ni Pelister, ki ima na vesti že nekaj krvavih človeških glav, razbitih nog in izpahnjjenih sklepov. Zgolj to roji zlobnežu po glavi, kako bi človeka udaril. V ta namen si izmišlja vedno nove zvijače in neredko sem ugibal, kakšna izredna krivica je tej živali tako popačila dušo. Da bi bila galerija popolna, pa tudi zategadelj, ker pri vojakihi že ne gre brez Švejkov, imamo v hlevu naposled tudi vprežnega konja Gaša. Njegova metoda je klasične vrste in izhaja iz preizkušenega nauka, da se delu ne izmikaj tako, da se skrivaš pred tistimi, ki te nadzorujejo, marveč da jim bodi narobe zmeraj na očeh ter se delaj kar se dá zaposlenega in marljivega. Po tem pravilu se prebrisanec dosledno ravna ter skaklja ob ojesu tako prizadevno in živahno, kakor bi mu bilo vleči voz največja slasti; v resnici kajpada niti enkrat ne potegne in je sploh najpopolnejši primer tiste vrste realistov, za katere premore vojaško izrazoslovje sočno označbo »zabušant«.

Živali se po svojem značaju razlikujejo med sabo prav tako ostro kakor ljudje, prav tako svojstveno reagirajo na dogodke in okolico ter so enako osebne v svojih željah, posebnostih in talentih. Njihovo čustveno življenje resda ne premore dosti melodij; a taki so tudi otroci, katerih notranje dejanje in nehanje ni zavoljo te preproščine nič manj bogato in zanimivo od duševnosti odraslih ljudi. Dve prvotni čustvi, dve najmogočnejši strasti, ljubezen in sovraštvo, nista živali nič bolj tuji kakor človeku. Ponoči sem bil v hlevu pogostoma priča srditih pretepov med konji, ki bi jim ne mogel najti nobene dejanske potrebe in katerih vzroki so bili očitno povsem plato-nične narave. Nekatere živali se že na prvi pogled tako zasovražijo, da je bilo med vajami v manežu dostikrat treba ločiti jezdeca, katerih konja sta se jela okrutno brcati in grizti kakor hitro sta se drug drugemu približala. Nasprotno sta vzgled pravega tovarištva Ivan in Oluj, dva ogromna, filozofsko umirjena vranca. Malone sleherni noč, ki sem jo prebil v hlevu, sem našel Ivanovo ležišče prazno, v sosednem Olujevem ležišču pa sta oba prijatelja stala tako na tesnem, da se niti prav ganiti nista mogla. Ivan

dobro vé, da spadajo taki izleti med prestopke zoper hlevarsko postavo, in kadar koli me zasliši, začne précej kobacati čez drog v svoje ležišče. Ali najsi je sicer najubogljivejše bitje, ki si ga je mogoče misliti, le redko strpi pol ure sam ter se vedno znova seli k Oluju. Pred to ljubeznijo, kateri na ljubo se tovariša odrekata celó udobnosti, da bi spala ležé, se mora moja strogost skoraj zmeraj poražena umakniti. Pa tudi drugačna čustva poznajo te živali, tako, postavim, prevzetnost, ki je zlasti značilna za oficirske konje — znabiti zato, ker so deležni posebne nege. Preverjen sem, da se mala kapitanova Vilagorka mora na neki način zavedati lastne veljave med svojimi plebejskimi sosedi; kajti kako bi sicer mogla tako kruto in s takšno hladnokrvno, gosposko malomarnostjo trpinčiti veliko, močno Lilo, ki samó obupno vrešči in se ne domisli, da bi se umaknila zobem svoje mučiteljice, kaj šele, da bi se nasilju dejanski uprla.

Ene same posebnosti, tako lastne človeškemu značaju, živali niti za naprstnik ne premorejo: pristne hinavščine. Konji se pogosto razumejo na zvijače vsake vrste, toda licemerci in farizeji niso nikoli. S svojim čudovito občutljivim nagonom neverjetno hitro, malone hipoma presodijo človeka ter se z vso odkritostjo vedejo do njega tako, kakor menijo, da zasluži — in reči je treba, da se v svoji oceni le malokdaj zmotijo. Če ni konj docela preplašen ali razdražen, skuša vreči jezdeca edinole tedaj, kadar začuti na hrbtu strahopetca ali nerodo. Plašljivcu vsa igralska spretnost ne pomaga, da bi ga žival v trenutku ne dosegla do dna; njegovo slabost pri priči izkoristi ter se igra ž njim kakor mačka z mišjo. Prvi mesec svoje vojaščine sem jezdil kobilu Saro, ki je rada tolkla okoli sebe. Še zdaj mi je uganka, po kakšnih znamenjih neki je mogla spoznati, da se je bojim; ali dejstvo je, da se mi je nadvse klavrno obneslo divje zadiranje, s katerim sem hotel premagati strah v sebi ter ga vcepiti njej — kobila je natanko vedela za mojo poniglavost, je bila čedalje bolj predrzna in me je tako sadistično mučila, da sem jo v boju, ki je divjal med nama, nekaterikrat bridko izkupil ter me je minevalo veselje do življenja. A prav tako presenetljiva je bila hipna sprememba njenega vedenja, ko sem se je navsezadnje iz golega obupa lotil s pestmi. Sprva neznansko začudena je postala naenkrat vsa druga; in kakor je sprva ugodnih posledic te moje odločnosti rasla moja samozavest, tako je bila Sara od dne do dne pohlevnejša in v dobrem tednu sem jo dodobra ugnal. Takrat sem prvič spoznal, da spoštujejo te živali zgolj močnost in pogum ter se samó njima brez pridržka uklanjajo. Gotovo konj ne uboga človeka zategadelj, ker bi ga določene kretnje, s katerimi ga jezdec vodi, že same po sebi mehanično prisilile v to; saj neizšolan konj na ista povelja povsem drugače odgovarja, kako malo pa je človek sposoben, da bi to močno žival le s svojo nebogljeno telesno silo obvladal, to je marsikdo med nami bolešno izkusil, ko ga je zdivjani konj dobesedno nosil v gobcu kakor lutko. Izkušnja me je velikokrat poučila, kako zelo vplivata na konja samozavestna

mirnost in resnost; nervozen, samega sebe negotov človek si ne bo nikoli osvojil njegovega srca in spoštovanja. Zakaj pokorščino te živali si je mogoče pridobiti zgolj s svobodnim pristankom njene volje, in ta se podreja izključno le magični premoči človekovega duha, ki mu tudi edinemu brez-pogojno zaupa. Mnogokdaj sem moral strmeti nad čudodelno močjo trep-ljanja, ki pomiri še tako preplašenega konja, če sta si dobra z gospodarjem. Spominjam se nezgode malega Birtaša, ki se mu je neke noči ležečemu za-pletel med noge prečni drog. Ganljivo je bilo videti, kako se je mahoma umiril in kako potrpežljivo je v skrajno mučni legi čakal, dokler ga nisem osvobodil — prav kakor bi vedel, da me ne sme motiti in da me bo udaril s kopitom v obraz, če se le malce zgane. Nič manj ko z ljudmi pa je z živalmi treba biti tudi dober in pravičen; le izprijenci morejo zlorabljati njihovo zaupljivost, ki je prav tako prostodušna in zategadelj tudi nemočna kakor zaupljivost otrok. Kolikor sem videl pokvarjencev med konji, so bili vsi do zadnjega žrtve človeške zlobe ali neumnosti. Strašno je bilo videti poslušno, mirno Kato, kako silovito je nekoč pobesnela, ker jo je neki tova-riš po nedolžnem pretepel. Trepetaje po vsem telesu bi se bila uboga kobila skoraj zadavila, ko je v svojem ogorčenem, nemem uporju skušala pretrgati vrv, ter je tako tolkla okoli sebe, da je ves hlev odmeval od bobnenja njenih kopit; če bi ji bil njen mučitelj tisti hip prišel blizu, bi ga bila v svojem obupu zatrdno ubila.

Med temi živalmi se mi je vnovič potrdilo spoznanje, da življenje vselej vrača človeku tisto, kar mu je sam dal: dobroto za dobroto, zlobo za zlobo, sovraštvo za sovraštvo, zvestobo za zvestobo. In konj, ta čudoviti lepoteč, služi človeku s strastno vnemo in mu daje pogostoma več, kakor sam zahte-va od njega. Po svoji razumnosti se res ne more meriti s psom, ki mu je Axel Munthe posvetil toliko toplih besed. Celó njegove plahosti, ki se kaj rada sprevrže v pravo pravcato strahopetnost, je kriva predvsem njegova skopa inteligenca. Ali konj, če ni od prenapornega garanja docela ubit, je zato izredno rahločutno in čustveno bitje, entuziast in sangvinik, ki ga je samó dekadent Weiningerjeve vrste mogel označiti za melanholika in ki ni mogel zatajiti svoje ljubezni do njega človek s tako silnim smislom za živ-ljenjsko polnoto, kakršen je bil Tolstoj. V tem plemenitem, živčnem dirkaču, ki ni nikoli malenkosten in mu je tuja suženjska podložnost, plameni častihlepen, športni, viteški nagon, ki mu daje neko izjemno razumevanje za zmagovito sproščenost vseh zmožnosti in sil in celó za samopozabo, ki je včasih odkupnina za zmago — lastnosti, zavoljo katerih morejo ostati hladni do njega edino slabi ali pa topi ljudje. Kolikokrat sem z radostjo opazoval, kako so v iskri živali pod menoj v trenutku zadrhteli vsi živci, ko je po dolgočasni poti skozi mesto zagledala prvo drevo in se je pred njo odprla zelena, široka poljana, kako je jela razburjeno sopsti, striči z ušesi ter me z nestrpnim trzanjem uzde opominjati, naj ji vendar že dovolim zdrveti čez

drn in strn. Kolikokrat sem občudoval konje, kako zelo so zmožni podivjati v tekmovalni obsedenosti, kadar so v gruči! Čutiti, kako se zgolj na rahel pritisk tvoje noge napne kakor lok mišičasto, gibčno telo pod teboj, kako konj stoka in hrza od napora, da bi premagal vse daljave in zapreke ter do skrajne meje stopnjeval svojo hitrost, nad katero se sam očitno navdušuje in naslaja! V dneh, ko so me te ponosne, svobodoljubne živali voljno in zanesljivo nosile čez ravnine in strmine, ko sem se v zasneženem, pravljeno tihem gozdu ali na odprtem, v soncu žarečem polju predajal ritmu divjega dira in rezki nežnosti vetra, ki me je bîl v obraz, takrat se mi je odkrila nova pokrajina naravne, nepotvorjene, prvobitne življenjske lepote, katere podoba bo ostala v meni sveža in čista kakor spomin na gore, gozdove, reke, zarje in oblake in vsa doživetja svobode, zdravja in moči, ki mi jih je dala priroda.

ZAMRZNJENI RIBNIK

MIRAN JARC

*Težka veja se je zganila,
bela kepa se je spršila
v dih... Kako je gluha tišina!*

*Mrtva ptica na ledu sameva,
tu še krik zamre brez odmeva...
vse bo zamrlo nekoč brez spomina...*

SEJALEC V ZIMI

MIRAN JARC

*Tako je prav: z zemljo sva zdaj samá,
še ptic ni preko belega poljá.*

*Svet je leden. Še zrak že ledeni.
Od tu je danes daleč do ljudi*

*in blizu do zemljé kot nikdar prej...
Česa naj iščem v svetu še poslej:*

*kot zrno sem, ki v mrtev čas zori.
Nov kosec pride, vse nas pokosi.*

SLOVENSKA PESEM

MIRAN JARC

*Pri nas le žalostno pojo —
in če so kdaj veseli:
o kot bi pili za slovo —
so morda smrt objeli?*

*Katerih mrtvih dob spomin
nam leno kri mrtviči?
Mar nas še zmeraj iz davnin
preganjajo — biriči?*

*Le kadar kje vihar divja
prislunemo vzbujeni.
A že se v ris ozkih meja
spet stisnemo splašeni.*

*In če je kdaj le hotel kdo
še v nas vihar razvneti,
prečistiti sivo nebo,
širjave nam odpreti,*

*in dati sonca — v temi list
ne more zeleneti —
so se zgrozili: »Antikrist,
Boga nam hoče vzetil«*

*Krst pri Savici — krst krvi...
Res naš nagrobni kamen?
Skrivaj iz veka v vek še tli
v pravnukih skriti plamen...*

*In če le žalostno pojo:
ker je težko živeti
s seboj in s svetom sprt, samo
v prihodnost daljno zreti.*

BALADA

IVO BRNČIĆ

*Ko sredi blatnega poljá
razbit naposled obležiš,
vé zate le še burje piš,
s teboj zgolj črna je temá.*

*Ko psi med razvalinami
zatulijo v brezzvezdno noč
— kar koli že si bil nekoč:
zavržen med krtinami*

*ko mrhovina, kot osat,
ujet v objem prsti lepljivi
samó še toneš, toneš v sivi
plasti podzemeljskih prepád.*

*Tedaj zaman je vsak upor;
saj ne prevpiješ več viharja;
iz mraka ti le odgovarja
dežjà in vetra mrki zbor.*

*Zaman na ljubljeni obraz
še misliš v blazni bolečini;
nikogar ne otmó spomini,
ki mu je drug predsmrtni mraz.*

*Drget mesa, potop krvi,
molitev razdrobljenih rok,
krvavih ust samotni stok,
grgranje nemo — to si ti.*

*Ko sredi blatnega poljá
razbit naposled obležiš,
nad tvojim grobom burje piš
le poje in molči temá.*

BORBA Z ANGELOM

IZ CIKLA „VEČERI OB NILU“ — ANTON NOVAČAN

1.

Sončne Libije peščena step, nepregledna, ti si svoboda,
ti moj večerni čas in zavetje, koder zamišljen poslušam
lajanje drobnih šakalov in krik roparskih ptičev pred mrakom.
Ali pa gledam v oblaku peska skupino belih velblodov,
pustinja urnih stražarjev v lovu za tihotapci hašiša,
manzula za sladostrastne zablode in drog za pozabljenje,
za sanje o vsem, česar ni, iz čarobne dežele sudanske.
Ti grički peska okrog so kakor rjave Slovenske gorice
na jesen, ko trs je obran in premolkne otožni klopotec.
Le tu je mir, rjavi mir, ki stoji in nikoli ne pade,
da zdi se, še tiste krivulje in črtaste v pesku sledove
sproti je risala, mimogrede, okorna tolsta tišina.
V vznožju puščave pa Nil, obrobljen z zelenjem palmovih gajev,
veže skrivnostno topo sedanost s sivo davnino Egipta
v eno samo podobo brez časa pod večnim sončnim usmevom.
Zakaj, vse je le zdaj in dnevi minuli so dnevi bodoči
in mi, ki smo danes, bili smo že včeraj in bomo jutri
dninarji lačni mi na polju Gospodovem, dninarji točni
za to našo žalost, dninarji mi, za to črno hrepenenje.

Ko se ogledam, sončni zaton zlati piramidam vrhove,
živo igranje mavričnih krogov nad nemo Sfingo pojema;
temna brazda je Nil, še temnejša, in že ni več temna brazda.
Mrak vojskovodja prihaja s krdeli senc in dan je omahnil
v borbi in zvezde, nebeško ljudstvo ugank, strmijo na zemljo.

2.

Nič kaj dostojnih želja navlake in nič kaj ubrana čustva
mi splašijo včasih srce, da se grozim in grudim pod sebe
od studa in samoprezira, ki sta mi v osnovi značaja.
Tedaj me, prijatelj, ne srečaj, usmiljeno se me izogni,
da ne bi v mojih očeh napačno bral, morebiti, kar nisem.
Mojih besed in šal in togote in mojih javnih postopkov,
kdor mi slikaš obraz, ne poudari kot moje bitne poteze.
Če se baham, nisem bahač, če te kaznujem, nisem razbojnik,
če domovini se klanjam, ne nameravam biti izdajnik,
in če prisegam ljubezen, dekle, verjemi, da te ne ljubim.

Tudi ne varam te ne, nikogar ne varam in nisem grešnik,
 pa najsi se včasih zapletem še v mreže ničevih predsodkov
 in zagrenim življenje čredi ošabnih in sitih fejakov.
 Znajte, da tudi jaz vem, kje se nahajajo varne plitvine,
 kje je lov bogat in se nudijo polne egiptovske sklede.
 Vse to sem poskusil in — prebolel: Srce mi je zopet verno,
 na posvetno ne veže se več, ne pozna zavisti, ne mržnje,
 dviga se mirno, iznad vsega, po poti za belim sijajem.
 Gospod je tod mimo šel... Ali ne veste? Pustite me dalje!
 Jaz dninar Gospodov moram za njim brez vere in moledovanja,
 črn v obraz pred ljudmi, a v srcu, le on ve popolnoma, kakšen.

Nocoj sem mu blizu, to vem, ter mu kot pes ležim pred nogami,
 nocoj ga ne izpustim iz samote za vsa stvarstva njegova,
 še za njega ne: On mora biti ali pa v meni postati!

3.

Nisem ne slep bogotaj in še manj gorečnik bogoiskatelj,
 zoprni mi je vsak in tuj, ki tu pod krinko iskanja resnice
 stresa ošabno peruti duha ob pojmu večne uganke.
 Kup besedišča so modrijani, kup besedišča poetje,
 kup besedišča blesteča svojat svetovne literature,
 dokler mi s srčno krvjo nisi odtehtal besede, pisatelj.
 Kaj ni Bog le dejanje, kaj ni on trpljenje — in verovanje
 v večno stalnost njegovo, kaj ni to osnova našega bitja?
 Kadar verujem, delam, in kadar v dejanju trpno občutim
 del njegove radosti ob stvarstvu in žarek tvorne ljubezni,
 vem, da ni brez božanstva srca kot ni brez srca materinstva.
 Bog je krožeč elektron, v slehernem srcu jecljana resnica.
 Zatorej, vi posmehljivci, znajte, da se vam giblje v podplatih,
 kar ste vrgli iz src in vam je ošabne smetilo možgane.
 Breme je Bog, toda ne tisti, ki branjevki gleda iz koša:
 Kramarji z vero in vi, zeloti prazne zunanje oblike,
 sami sebe slepite in vero lepote žejnega ljudstva,
 saj niti ni pristno zlato, ki ga v zlatem teletu častite.
 Breme je Bog; občuti ga žila v kamenu, listje na drevju,
 a pridna čebela drhti, ko prvič ga v popju cvetlice okusi.

Utrinki zvezd, kot drobni krilatci, švigajo k meni v puščino,
 ostanite pri meni nocoj, vi drobni krilatci spomini,
 da vas po vrsti prebiram in ljubim, da se kesam in jokam —
 širi se, širi puščinja, borbe in dvomov moja podoba.

Bil sem še deček, ko sva z očetom orala njivo za ajdo,
 on je stopal za plugom, jaz pa sem s šibo zaprego poganjal,
 »hejs!« — in »čal!« — po potrebi, bile so moje vzpodbudne besede
 in šla je zaprega lomastno po njivici gori in doli.
 Kravi, ročna pšenična, odročna sivka brez enega roga,
 s paro pred gobcem, vlekli sta brazdo strumno, bingljaje z vimenom.
 Naš kužek pa, lajavt brez cilja in po brazdah pohajkovaje,
 bil je pri delu to, kar je slab pisatelj v resnobi življenja.
 Dan se je višal. Koča naša je ždela samotna v poljani,
 revna, kot pri spovedi skrušena, svetu očitno kazaje
 okenca, vrata, vegasto streho in sladko črto slemenca.
 S praga stopila je mati, visoka, skladna v liku in hoji,
 in z roko nad čelom zaklicala, če smo kaj lačni in žejni,
 toda njen zvonki glas in njen lik sta bila nam slajša od hrane.
 Ko smo sede zalivali s sadjevcem trdo skorjico kruha,
 pride deček ubog, umazan, vse križem zaplate na hlačkah,
 šop las iz klobuka, prikupen, z veselim porednim nasmehom.
 Mislil sem, deček popotni zahoče košček kruha od mene,
 žejen in lačen, romarček tak, gotovo od daleč prihaja.
 A že je odmajal z glavo. — »Za ta kruh te zavidam!« — je rekel
 in v svojo senco izginil za tren, potem pa senca njegova...

»To je Bog!« — sem zaklical in materi v roke bridko zajokal.
 Oče je brundal, kužek lajal, kravi sta hrustali deteljo,
 Bog pa je treskal nad nami, zavoljo kruha silno togoten. (Dalje.)

DVORNI NOREC SVOJE DUŠE

TONE ŠIFRER

V hladnem novembrskem jutru smo stali v dolgi vrsti na dvorišču kasarne. Ponoči je pihal veter z obronkov gora nad kasarno in dobro shladil ozračje. Delali smo jutrnje vaje, malo se nam je ljubilo in narednik je kričal nad četo, da je bil že rdeč v obraz. Vse ga je dražilo; nemara je bil pozno v noč pri deklinah in zdaj je moral neprespan ponavljati stvari, ki smo jih že stokrat delali.

Pri kraju vrste je stal Jon Adrianescu. V zmečkanem, ohlapno pre-pasanem plašču je bil bolj podoben vreči krompirja kakor kdor koli. Ta plašč je jezil narednika že vso uro in ko se je Adrianescu nekajkrat napačno prestopil, je zbesnel. Planil je proti njemu, ga začel stresati za rame in vpil:

»Ti vreča krompirja, ti govno, glej da izgineš. Samo kvariš vrsto!«

Adrianescu se je ročno zganil in hotel oditi v učilnico, a narednik se je spet zagnal vanj, ga obrnil in pritiral na mesto, kakor bi ga hotel zabiti v tla. Šele potem se je menda zavedel, da se je preveč razvnel, in rekel:

»Pazi se, Jon Adrianescu, žalostna ti mati, ki te je rodila. Stopil ti bom na prste in pohodil peto. Kogar enkrat zajašem, ga jašem in bolje bi mu bilo pod zeleno rušo kakor v tej četi!«

Pred mescem nas je tak način groženj vselej ohromil, a pozneje smo se jih navadili, zdaj jih ni nihče več jemal za pomembne, toda Adrianescu se je delal, kakor bi se bil čisto prestrašil. Milo je gledal, rahlo utripal z očmi in rekel s ponižnim, drhtečim glasom:

»Oprostite, ne morem! Trudim se, pa ne morem!«

Narednik ga je pomilovalno pogledal in rekel že manj jezno:

»Moraš delati kakor drugi. Ne smeš biti drugačen kakor so vsi. Tega nismo dovoljevali, ne dovolimo in ne bomo!« Nato se je obrnil k visokemu fantu dekliskega obraza, sinu nekega politika, in nadaljeval: »Res je, da se nekateri ljudje ne morejo vključiti v človeško družbo. Toda, če se bo Adrianescu potrudil, mu bom odpustil.«

Adrianescu je pri teh slovesnih besedah škilil za narednikom, na skrivaj dregnil soseda na levi in desni ter jima pomežiknil: »Modrijan, ta narednik, kaj?« Takoj, ko se je narednik obrnil, se je umiril, stal nepremično kot vojak pri božjem grobu in ga verno poslušal...

V odmoru smo se mu stanovalci sobe št. 17 približali in ga začeli zmerjati, čemu le se tako po nepotrebnem ponižuje pred narednikom, ki je bil pravi zagovednež.

»Samo majčkeno veselje sem mu hotel napraviti. Vsak človek uživa, če vidi, da se ga kdo boji!« Nato je začel govoriti druge stvari in videli smo, da so naše besede, naj bo ponosen in možat, popolnoma zaman.

Že dalj kakor mesec dni smo bili v kasarni, a Jon Adrianescu je bil vsak dan drugačen, da nismo vedeli, ali je resničen tepček ali pa je prebrisan dovtipnež, ki se norčuje z nami, predstojniki in s samim seboj.

Bil je srednje, zavaljene postave. Nad sivimi očmi je imel krepke, smešne obrvi. Brke si je na kratko strigel in očala, ki jih je kdaj pa kdaj nosil, so ga spremenila, da je bil podoben razglablajoči sovi, o kateri pravijo, da je podoba modrosti. Zgornji del života mu je bil nenaravno nasajen na kratke, okorne noge in videti je bilo, kakor bi imel edino težišče svojega telesa v spodnjem delu črevesja. Vse njegovo telo je bila neka gmota, kakor da ga prasila, ki ga je hranila, še ni utegnila do kraja izoblikovati.

Jona Adrianesca smo zapazili prav za prav šele tedaj, ko so nas razdelili iz velike skupne spalnice po sobah. V sobo št. 17 je prišel kot osmi Adrianescu. Dočim smo drugi vneto zlagali obleko po policah, šivali znake na

perilo in urejevali kovčge, je Adrianescu ležal na postelji in prebiral dva dni stare časopise, ki jih je staknil pri nekem tovarišu.

Čeprav smo se našli že dokaj zreli ljudje, smo bili spričo neznanega načina življenja nerodni in plahi kakor učenčki. Pri vsem tem pa je vsakdo presedel celo vrsto let v šolah. Juristi, ki so opravili izpite, abiturienti, ki se niso mogli odločiti za poklic, učitelji z enim ali dvema letoma službe, filozofi brez služb, agronomi in oni iz trgovskih akademij, vsi smo se skrili v enako obleko in se pri vsakem poslu čez dan razvrstili po velikosti.

Druga razvrstitev, ki nastopa v sleherni, tako slučajno zbrani družbi, pa je šla počasneje. Pri vsakdanjem poslu ni bilo nikomur do tega, da bi se posebno odlikoval, toda o prostem času smo dolgo samo oprezali, kdo se bo prvi dvignil, zavzel v tej pisani množici svoje mesto in ga obdržal nekoliko mescev.

Videti je bilo, kakor bi se Adrianescu sploh ne brigal za ostale, vendar je neko jutro vzbudil pozornost vse čete, ne da bi zinil besedo.

Učilnica, kjer smo prebili uro pred zajtrkom, je bila pošteno mrzla. Zavijali smo se v plašče, tiščali roke v žepe in skušali spat, če nas ni gledal nadzornik. Ta dan je bilo tudi njemu premraz; šel je nekam, da bi se pogrel.

Ilustrator Jovan Zelinka, ki je v nekaj dneh karikirал polovico tovarišev in predstojnikov, je stopil k tabli. Pričakovali smo, da bo narisal na desko kadečo se ročko za kakao, gnjat, prijazen krožnik sendvičev, šilce žganja, skratka: najpopolnejši meščanski zajtrk, kakor je delal vsak dan. Že smo se pripravili, da bi se zasmejali, toda to pot je za spremembo in iz domotožja narisal z barvano kredo veselo plapolajoč ogenj, ki se je zaganjal med starimi hrasti proti debelim vejam.

Adrianescu je nekaj časa napeto gledal na tablo, nato je pristopil s težkimi koraki in začel delati nerodne kretnje, ki so bile podobne plesu medveda na verigi. Uganili smo, da se greje pri narisnem ognju, zasmehuje upravo kasarne in tudi nas, ker smo bili nejevoljni... Po učilnici je zašumelo. Ko se je Adrianescu nekaj časa trapljal po kolenih in si mel roke, se je z izrazom nepopisnega zadovoljstva obrnil in si pričel greti še hrbet.

Vihar smeha je zdijval po učilnici, a preden se je polegel, je Adrianescu že sedel pri svoji mizi in vneto pisal v zamazan zvezek nemške besede.

Ta izbruh smeha je bil pomemben tudi sicer, ne samo zato, da so vsi vpraševali, kdo je ta debelinko in da je soba št. 17 dajala pojasnila. Doslej je namreč vladalo v četi neko skrivnostno ozračje, ki so ga zgoščevali nekateri tovariši s tem, da so razširjali po sobah najbolj nenavadne, večinoma neresnične novice. Zdaj pa smo se skupno nasmejali, in ta smeh ni poslej nikdar več čisto zamrl. Če je bil kak dan tako neznosen, da so predstojniki in celo tovariši kar izpuhtevali sovraštvo in tiranijo, se je nenadoma, kakor veter z bregov, utrgal smeh — in laže nam je bilo.

Že dober mesec smo bili v kasarni, počutili smo se že dobro v predpisanih oblekah, a v mesto nas še niso pustili. Ko je končno le prišla določena nedelja, se nam je zdelo, da smo dospeli na majhen, a nenavadno lep hribček v življenju. Večno hrepenenje po svobodi, ki sicer ne obstoji, se nam je zdelo za kratko minuto uresničeno. Tudi Adrianescu se je pripravljalo, da bi šel v mesto, a čevlje je v nasprotju s tovariši nemarno očistil; prepričani smo bili, da bo moral ostati doma. Obleko je imel še zlikano, a pas je tako slabo zategnil, da je bil videti kakor kup strahu.

Narednik nas je pred odhodom pregledoval. Adrianescu je kratkomalo zapodil iz vrste, češ, da mu ne dovoli stopiti skozi vrata. Adrianescu ga je prosil, naj mu spregleda nemarne čevlje; govoril je s tako pretresljivim glasom, da je bilo vsem nerodno.

Ko ga je narednik z neskončno zaničljivim pogledom premeril od pete do temena, mu je rekel: »Pojdi že, duša revna. Če bo iz tebe kaj v življenju, s tem mislim seveda vojsko (glas je pri tem povzdignil), si bom dal glavo odrezati. Izgini, nesnaga!«

Adrianescu je potuhnjeno odšel, zunaj ograje pa je stekel naprej, se obrnil, razprostrl svoje kratke, mesnate roke proti nam, kakor bi v nenadnem navdušenju hotel vse objeti, in zaklical.

»Svoboda! Svoboda kljub umazanim čevljem in nerodni obleki. Tega ljudje večinoma ne razumejo!«

Smejal se je vse popoldne in njegovo nadrobno opisovanje čustev v tistem trenutku nam je kmalu presedalo.

Ko se je Adrianescu na take načine pojavljal iz množice obrazov in usod, so se začeli zanimati zanj bolj kot za nešteto drugih, ki so bili z nami v istih prostorih in pri istem delu. Soba 17 je odgovarjala, da je Adrianescu Romun, da je napravil v Bukarešti ali kje učiteljsko šolo, doma pa je iz neke banatske vasi. Njegov oče in mati sta Romuna in on čaka, da bo čez nekaj mesecev ali morda čez leto nastopil službo učitelja v domači vasi na manjšinski šoli.

Te podatke smo zvedeli o njem v drobcih, zakaj sam dolgo časa ni nič pripovedoval, dasi je imelo v našem omejenem življenju in zmanjšanem življenjskem čustvu pripovedovanje svojo pravo strugo in je teklo veselo kot le kje.

Posebno pozimi, ko je pričelo prevladovati skrivnostno ozračje poljasnih novic in prikritih namigovanj, vohljanja in drobnega zapostavljanja, smo se zbirali v manjših družbah in si pripovedovali čudovite stvari, katere smo doživeli nekoč, v svobodi, v velikem življenju tam zunaj.

Adrianescu je bil zvest prisluškovalec; nikomur ni niti z besedico ugovarjal, vselej so mu morali razložiti še posebej nekatere, navadno najbolj kočljive podrobnosti, zakaj po njih je najraje vpraševal, kakor jih ne bi bil razumel.

Po kosilu smo dremali v svojih sobah in čakali, kdaj nas skliče nervozni glas trobente. Adrianescu je časih smrčal, da smo nametali nanj nekoliko parov čevljev, plaščev in pasov, časih pa je sedel na postelji, napravil si je visoko vzglavje in se pričel čuditi:

»A, čudno, neverjetno, s kakšnimi geniji je človek v četi.«

»Tiho bodi in zaspi, govedina!«

»Srečen sem, da živim v času, ko sem jih lahko spoznal!«

»Molči! Čevelj že držim v roki!«

»Njegov oče je bil eden izmed voditeljev neke stranke.«

»Pomagaj nam, Majka Bistrička«, je zavpil Matejko Peter, ki je bil njegov sosed v spalnici in učilnici. »Povej nam že, kar misliš, prej tako ne boš dal miru.«

»Kdo bi si bil mislil«, je začel Adrianescu, »da je Zvonimir Radovanović genij na vseh poljih. Že mesec dni poslušam njegove prigode in vselej je bil on junak. Nemara je zato, ker je politikov sin. Oče si je napravil precej premoženja in sin se je namenil, da ga bo razmetal. Morda si misli, da je premoženje politikov sumljivo pridobljeno, kar pa o svojem očetu že sme trditi.«

Nato nam je dobro uro razlagal ljubezenske zgodbe politikovega sina. Doživljal jih je s sladostnimi, grdimi ženami visokih uradnikov ali pa z neverjetno lepimi, elegantnimi dekleti brez premoženja. Očaral jih je v prvem trenutku in potem so mu bile predane z dušo in telesom, dokler jih ni zavrgel, da si poišče drugih...

»Ali ga niste še nikdar poslušali?« je vprašal Adrianescu, ko je videl, da nismo pospali. »Poslušajte in opazujte ga. Porabi precejšnje množine drobiža, čez dva tisoč vsak mesec. Prepričan sem, da mu ni zadoščala plača, katero mu je dajal oče in čisto verjamem, da je tihotapil v političnem avtu svojega očeta vino, likerje in mineralne vode mimo carinikov, ki so ga pozdravljali, v domače mesto.«

»Veš, Matejko, da ima v mestu dekle?«

Matejko je odkimal, zato je Adrianescu nadaljeval: »Kakor hitro smo smeli ob nedeljah v mesto, je iztaknil dekle, ki se je menda zagledalo v njegovo politično ime. Zdaj mu piše dolga in dolgočasna pisma, kakor pač pišejo ženske. Dosti večernih ur dela osnutke za odgovore in jih skrbno prepisuje. Neštetokrat mi je že razložil svojo čisto ljubezen in ko dobiva pisma, jih pritiska na prsi, preden jih odpre. Najbolj zanimivo pri tej čisti ljubezni je, da ob ponedeljkih napihuje nedeljske dogodke, ki jih je doživel z veselimi dekleti, ob torkih pa molče lista po priročni higieni in vedno znova prebira poglavja o spirochaeti in gonorrhoei.

Tovariš Matejko je bil nejevoljen, da ga Adrianescu ni pustil spati. Misli, da ga je pripraviti do tega, da bi nam razložil tudi svoje doživljaje, saj smo o tem človeku tako malo vedeli, zakaj o sebi je le redko govoril.

»Zakaj pa o sebi nič ne poveš?« mu je rekel. »Vem, da imaš tudi ti dekle?«

»Imam jo!« Obraz Jona Adrianesca se ni spremenil, samo očala si je nataknil, da je zakril oči. »Spletla mi je nogavice in ko jih obujem, se vozim ves dan pod njenim oknom, da vidi, kako mi je všeč.«

»Ali jo kdaj poljubiš?«

»Poljubim!«

»Kaj pravi?« Matejko si ni mogel predstavljati, kako se vede ta neokretnež pri dekletu, in se je potihoma smejal.

»Pravi: hvala. Če jo stisnem...«

»Tudi stisneš? Kaj reče?«

»Reče: boli!«

»Kako ji je ime? Ali jo dolgo poznaš?«

»Kliče se Vanna Duma, a rad jo imam, odkar mi je prisolila zaušnico.«

Naprej ni mogel pripovedovati, ker je govorica med smehom in v križnem ognju vprašanj ter domislekov navadno prešla na druge stvari. A ta prizor se je večkrat ponavljal. Matejko ga je opisal drugim in poslej je vsakdo hotel na lastna ušesa slišati, kako je Adrianescu skoraj s trpečim glasom odgovarjal, da pravi Vanna Duma hvala, ko jo poljubi.

Vendar je moralo biti v tem človeku tudi nekaj globljega. Ko so morali učitelji sestaviti orkester, da bi igrali pri raznih slovesnostih, so izpraševali Adrianesca, kaj prav za prav zna. Večkrat jim je resnobno zatrdil, da zna samo eno pesem na klavir, in še te ne po notah. Pustili so ga v miru in bil jim je hvaležen.

»Res znam samo eno pesem na klavir«, nam je razlagal pozneje. »Sicer je simfonija in ko jo bom doživel do konca, vam jo bom zaigral. Od vse glasbe sem doslej razumel šele eno samo stvar: Mozartov »Beg iz seraja«. Začel je razlagati skladbo in čutili smo v njegovih besedah beg konj iz vasi, vso tesnobo zasledovanja in zmagoslaven tek konja, ko so jezdec prešli vse nevarnosti. »O drugih stvareh nimam pojma«, je dodal na koncu.

Adrianescu in Peter Matejko sta se sčasoma zelo sprijaznila. Oba sta govorila z nekakim posmehom, da nisi vedel za njune prave misli, če si ju poslušal. Matejko je bil po obrazu in postavi podoben Napoleonu, če je obrnil svojo kapo za devetdeset stopinj. Večkrat se je postavil pred Adrianesca, zataknil roko za plašč in mu z nepremičnim izrazom na obrazu velel, naj kaj pripoveduje. Ob taki priliki smo slišali tudi o njegovi zaušnici.

Zimske mesce, ko imajo kmetje po banatskih vaseh malo dela, a nobenega vaška gospoda, h kateri je treba prišteti Vanno Duma, se je peljala manjša družba v sosedno vas na božični obisk k teti Vanne Dume.

Pripravili so sani, vpregli vanje par konj in se spravili na sedeže. Vozil je Vannin brat, ob njem je sedela njegova žena, na zadnji sedež se je spravil Adrianescu z dvema sestričnima, ki sta bili pri Vanni na počitnicah.

Vanna Duma je bila neverjetno razigrana. Hotela je na svoje ročne sanke, ki so jih privezali za velike sani s konopcem. Adrianescu se je oziral po Vanni. V nedoločnem siju zimskega sonca in z rahlo rdečico na licih je bila videti neizrečeno mila. Z vriski so zapodili iz vasi, Adrianescu je skočil s sani, tekkel ob Vanni, dokler ni zgubil kape, in počenjal tisoč neumnosti. Nenadoma se je zrušil, vzdihnil, kakor da mu je slabo in skočil pokoncu, ko so ga položili na sneg, da bi se osvestil.

Naposled so se utrudili in umolknili; tri kilometre pred vasjo je začela vleči mrzla košava in Vanna se je obrnila s hrbtom proti velikim sanem. Gledala je po enolični, beli pokrajini, po vranah, ki so za sanmi spet priletavale na cesto in opazovale samotne kmetije, ki so bile sklonjene k tlom v dremavem spanju, in izginjale, ko so se komaj prikazale. Lasje so se ji razmršili in v rdeči kapici je bila videti tako podjetna. Adrianescu se je zdelo, da sega do nje nešteto vezi iz njegovega srca, a ona noče nobene razumeti. V tem trenutku jo je ljubil z blazno ljubeznijo, kakršne še ni nikdar v življenju občutil. Njegovo čustvo se ni moglo stopnjevati. Že tako mu je pognalo kri v lica, obrazi so se mu pred očmi izpreminjali in ni vedel, kaj naj napravi. Vedno je bil toliko samoljuben in nezaupljiv, da ni hotel nikomur žrtvovati svojega silnega čustva, če ni vedel, da bo takoj poplačano. In zdaj ga je Vanna Duma naravnost začarala s svojo postavo, z glasom, ki je bil rahlo baržunast in z očmi, ki so se ji tako svetile, da se jim je umikal.

Ko jo je najbolj ljubil, je segel v žep po nož in na ovinku sredi majhnega gozda prerezal konopec Vanninih sank. Samo Adrianescu je slišal, kako je klicala, naj počakajo, zakaj prvi trenutek je menila, da so obstali. Začel je praviti dekletoma ob sebi posebno nenavadne dovtype in jima nagajati, da ni nihče mislil na Vanno, ki je že prej dalj časa molčala, se zasanjala vase in ni več klicala bratu, naj udari po konjih.

Malo pred vasjo so zapazili, da Vanne ni. Hoteli so obrniti. Adrianescu pa jih je prepričal, naj je nikar ne iščejo, da je gotovo sama in nalašč odrezala sanke in bo zdaj uživala zimo ter potem z blestečimi očmi prišla k teti. Pripovedovala bo stvari, ki jih še nihče ni opazil v gozdu in na snežni planjavi, saj se ve, da živi včasih kakor v pravljici, ko se premaknejo meje resničnosti.

Pognali so in nekoliko nemirni privozili k teti na dvorišče. Teta je najbolj željno čakala ravno Vanno in zdaj so vzeli vse skupaj za šalo in ji v dvoumnih in grozotnih zgodbah pripovedovali, kako je izginila. Skoro celo uro so se gostili, a nikakor se niso mogli razživeti. Vsako minuto so bolj nestrpno pričakovali dekleta. Ko je stopila spehana in žareča v sobo, so ji vsi razen Adrianesci skočili nasproti. Ona pa je brez besed prišla k njemu in ga udarila na vso moč v lice. Nato so ji prišle solze v oči:

»Nič! Jon Adrianescu, tega ti ne bom nikoli pozabila.«

Pripravili smo se, da bi se smejali, a smeh nam je ostal v grlu. Čutili smo, da Adrianescu Vanno ljubi, a tega si ne upa priznati; morda jo ljubi samo zato, ker ga je ponižala in zdaj se je sam poniževal pred nami in se pretvarjal, da nismo vedeli, kaj je resnica. Moral je vedeti, da se bodo šaljevali norčevali z njim, on pa je vrgel pred vse svojo skrivnost, kakor bi želel, da mu jo onečastimo. Morda je ponoči trpel in se očiščeval pred njo, ki jo je podnevi z drugimi vred skoraj zasmehoval. Brez dvoma se je mučil in nemara je užival pri tem.

Ob drugi priliki nam je povedal, kako je dognal svoje razmerje do Vanne Dume. »Šele poleti sem spoznal, kako je z menoj in z Vanno«, je pričel. »Po tisti vožnji sva se včasih srečala. Vselej sva se ujela z očmi, šele čez nekaj mescev se mi je spet nasmehnila, a njeni pogledi mi niso nič povedali. Na noben stisk roke ni odgovorila... Če sem jo hotel pozneje, ko sva bila spet večkrat skupaj, objeti, se je zgrozila in zmračila. Vlekla se je od mene, kakor bi ji bil do skrajnosti zoprn. Nisem nehal hoditi k njej, zakaj ženske same sebe ne poznajo in neredko en sam trenutek odloči, če bo tvoja ali ne... Tega sem čakal.

Na Tamešu smo imeli šolani ljudje iz naše vasi lahke čolne. Neko julijsko popoldne sem srečal Vanno Dumo na vodi. Prepustila se je toku, da jo je nesel počasi naprej; bila je zdolgočasena in željna morda božajočih besed in poljubov ali krepkih rok, da bi jo priklenile nase. Saj človek takle vroč dan mora nekaj želeti in Vanna je bila precej romantična... Hotel sem jo pozdraviti s šalo kakor navadno, a premislil sem se, zakaj tako težko sem pozneje začel resen pogovor. Samo v oči sem ji pogledal, dvignil sem roko k ustim in ji poslal poljub. Sunkoma se je dvignila v čolnu in se obrnila k meni, ko jo je tok zanesel mimo. Smejale sem se ji, ker se je tako razvnela, nameraval sem stvar ponoviti, ko sem opazil, da je visela z očmi in srcem na moji roki. S celim telesom se je vzpela nasproti novemu poljubu, ki sem ji ga res poslal. Preveč se je nagnila in se s čolnom vred prekucnila v vodo... Seveda sem takoj skočil za njo, nekako je znala plavati in srečno sva prišla na plitvino. Kar v vodi me je objela, nato pa se mi je v naročju razjokala. Takrat sva se razgovorila do konca. Rekla je, da me mora imeti rada, a drugega ji nisem smel napraviti, kakor da sem jo čisto nalahno poljubil. Ne vem, zakaj je bila tako žalostna...

Od takrat poznam dve Vanni Dumi. Če sem sam pri njej, je plaha in sramežljiva, v družbi pa je razposajena in duhovita, da nikoli tega. Jaz ljubim v njej obe naravi. Nogavice mi je spletla — to pomeni pri nas, da je ljubezen resna — vendar vem, da pri meni ne najde vsega, kar išče pri možu. Mislim, da me bo nekoč zapustila... in jaz vem, kaj bom potem napravil.«

»Pozabil jo boš!« je rekel Matejko.

»Da, in samega sebe!« je odvrnil in ni povedal, kaj je v resnici mislil.

(Dalje)

INTIMA

VLADIMIR PAVŠIČ

V JANUARSKIH VETROVIH

*Ljubila sva se dolgo leto dni,
na cestah sredi februarских brozg
in v marcu, ko na lehah sneg skopni
in v mehkih majskih gozdih in nočeh.
Ljubila sva v poletja se nasmeš
ob rekah toplih, v sencah temnih smrek,
v jesenskem solncu se poljubljala,
sanjala, vase se izgubljala
in v zimskem vetru izgubila se.
Ah, ljuba, glej, tako zbežal je čas,
v srcu ni ugasnil tvoj obraz,
vendar, zdaj vem, da daleč daleč si,
da ladja tiho bog ve kam drsi
in da ostal sem sam, strahotno sam
in ne vprašujem več: čemu in kam.*

IZGUBLJENIM DNEM

*Kedaj sva našla se, kedaj spoznala?
Sedaj med nama strašen je prepad,
od vsepovsod zdaj čutim, da si nisva znala
pogledati v srce, zoreti v sad.
Mar je ljubezen le okrutna šala,
ki pije kri počasi kot vampir,
mar je samo slasti neznanih vir
in lepa maska sredi karnevala?
In vendar sem iskal pri tebi mir
zavetja pred življenja volčjo čredo,
a našel sem razdor, nemir
in nož v srce. — Še zdaj te vidim blede
strmeti vase kakor v nem vodnjak
z obrazom, ki šepeče mi nov credo:
živeti v ognju in propasti v mrak.*

VEČERNI DEŽJI

*Tuja si mi, pol pozabljeni svet
ko polja, ki drhte kraj mene,
Tvoje dlani so iz rok mi pale ko cvet,
ki v dežjih večernih uvene.*

Ob tebi sem in brezmejno sam,
ogenj, ki v nebo zogleneva,
tako sva si blizu, pa bog vedi kam
vsak zase samotno greva.
Vame vijo se podobe nemih brez,
ki v nebo gore brez odseva,
tiho neslišno izplameneva
glasba najinih nemih teles.
Tuja si mi, pol pozabljeni svet
ko polja, ki drhte kraj mene,
Tvoje dlani so iz rok mi pale ko cvet,
ki v dežjih večernih uvene.

URE LJUBEZNI

Ves se prenavljam v ljubezni Tvoji,
ki lije vame kakor slap luči,
ki me preseva in do dna jasni.
Ko skozme, glej, teko prevroči soji,
kipeč iz tvojih usten, prs, krvi,
ko vame se privijaš kakor plamen,
v meni se raztaplja zadnji kamen
težeč na srcu, kakor smrt teži.
In skozme valovi razkošja morje,
iz mene pne brezčasja se obzorje,
življenje ko svetloba valovi
v brezdanje večnosti prostorje.

URE BREZUPA

Naj zadnjič se tvoj divji smeh izlije
ko beli potok v mračni moj zaliv,
iz njega ladja nikdar ne razvije
več jader na brezmejnih dalj poziv.
Ko sonce se mi v zadnji mrak prelije,
bom sam, v okameneli moj zaliv
obraz tvoj nemi nikdar ne prisije,
o, nikdar od onkraj ne zaihtiš v odziv.

AMFIKTIONIJE
ALI
JANEZ GOLIGLEB

KOMEDIJA V ŠTIRIH DEJANJIH — ANTON NOVAČAN

Osebe v prvem dejanju.

Janez Goligleb	primestni imenitnik	Fenomen	Praksin brat
Praksa	njegova žena	Martin	kovač
Idealija }	 njuni hčeri	Andrej	profesor
Realija }		Stara žena.	

Današnji čas.

PRVO DEJANJE.

Velika soba pri Goliglebovih.

Prvi prizor.

Idealija, Realija, Goligleb (zunaj).

Realija: Dobro jutro, sestrice. Cvetje bom zalila.

Idealija: Le zalij ga!

Realija: Pišeš? Delaš pesmico?

Idealija: Te nesrečne rime. Vse se mi gladko izteka. Misel se prilega obliki, oboje pa nastrojenju mojega srca in duha. Naenkrat rima. Rime si je izmislil čisto gotovo nek topoglavi matematik. Pesnik že ni bil. »Lepo je na svetu...« Komu? Poetu — to ne gre, detetu — tudi ne, teletu — še manj. Poetu — dletu — skeletu... ah!

Realija: Zakaj pa ne — dekletu?

Idealija: Saj res. Čudovito. Uganila si. Zdaj je pesmica dovršena.

Poslušaj:

Vetriči pihljajo,
lase mi rahljajo,
lepo je na svetu.
Narava snuje
in prisluškuje,
kako je meni, dekletu.

Realija: Lepo je. Tisto, da narava prisluškuje, kako je nam, dekletom, je tako resnično in tudi srčkano je.

Idealija: Triumf. Krasno pesmico sem zložila. Kadar bo tiskana...

Kako je meni, dekletu? Ne, to je prazno, vse zanič. Nikomur ne pokažem.

Realija: Zakaj ne? Saj je dobro.

Idealija: Oh, kaj ti veš, kaj se pravi ustvarjati prave umetniške vrednote, draga moja Realija.

Realija: Že zopet Realija. Beži, beži. Jaz sem Anica, ti pa si Micika. Pusti norije.

Idealija: Ni več Micike, ni več Anice. Jaz sem Idealija, ti si Realija, naša mama je Praksa, naš stric Ambrož pa Fenomen. Tako je sklenjeno in očetovi volji se ne zoperstaviš.

Realija: Pa zakaj si ti Idealija?

Idealija: Zato, ker imam ideale. Gojiti svojega duha, imeti ideale... ma chère... Ti pa si Realija, golobka moja.

Realija: Ker sem bila danes že pri žanjicah, ker sem postregla koscem in materi v kuhinji pomagala!

Idealija: Tako je. Živimo v stoletju prevratov in revolucij. V takšnih časih dobi vse svoje pravo ime. Tudi pri nas, v starem domu Goliglebovih, so nastale temeljite spremembe. Naš ljubi papa stopa v politiko. Naša mama je kolosalno praktična, zato je dobila ime Praksa. Naš striček Ambrož je Fenomen, ker stresa verze, kadar se mu poljubi, kar je fenomenalno. Ti pa si Realija, ker ... ker pač dve Idealiji ne moreta biti.

Realija: Seveda, to bi bilo nerodno. Tudi jaz pesmi ne delam, francoskih romanov ne berem, mucke ne varujem...

Idealija: Mucka mi je igračka in razvedrilo. Kadar me obdajo težke misli o življenju in se polasti mojega duha, rekla bi, nek faustovski nemir...

Realija: Uh, kako si učena. Jaz pa tako nevedna.

Idealija: Kaj hočemo. To je usoda. So čebele delavke... A propoz, sedaj čitam Balzaca. Čudovito! Stavek mu teče gladko kakor bi zlagal granitne kocke. Sploh pa francoščina, ma chère...

Goligleb (zunaj): »Možje, prijatelji, ljudstvo! Kaj so ti prinesle vse te koncentracije, kombinacije, konstelacije, demonstracije in detonacije? Nič — nič! Jaz pa vam povem in pravim, vse te koncentracije, kombinacije, konstelacije, demonstracije in detonacije — naj jih nosi vrag!

Petelinji klic. Goliglebov glas se izgubi.

Idealija: Ah, ta njegov stentorski glas! Cher papa...

Realija: Putkam in petelinom govori.

Idealija: Vadi se v govorništvu.

Drugi prizor.

Idealija, Realija, Praksa in Fenomen.

Praksa: Slišite, slišite, ljudje božji, ali ga ne slišite? Ves mesec že tako kokodaka. Dan na dan, dan na dan. Gospodarstvo pa zanemarja in v hišo nam dežujejo neplačani računi. Detelje nismo pokosili, vinogradov ne okopali, krompir gre v cvetje. Vse je narobe. Ti pa tukaj z romani posedaš in mucko varuješ. Ti si mu zavrtela glavo, da nori za politiko. Ti mu čečkaš tiste bedarije, da skače s papirji po dvorišču in razsaja kakor jezuit na leci. Kaj smo te zato imeli v šolah?

Idealija: Ali ljuba naša zlata Praksa —

Praksa: Kaj? Kako si rekla? Praksa? Mater svojo zaničuješ?

Realija: Saj tudi jaz nisem več Anica. Veš, mama, jaz sem Realija, ona pa Idealija.

Praksa: Kakšno je to spakovanje. Ali smo v norišnici?

Fenomen: Ne, sestra, nismo v norišnici. Med mladino smo.

Praksa: Kaj se to pravi, med mladino?

Fenomen: Ej, draga moja, če bi ne bilo mladine... bi menda sonce imelo pajčolan, veter pa pasji nagobčnik. Prepih bi bil državni sovražnik številka ena.

Praksa: Kaj tudi ti noriš, Ambrož?

Fenomen: Če bi ne bilo mladine... z zlatom bi bile potlakane ceste in po njih bi se sprehajali drhteči starci s kapljo pod nosom.

Idealija: Fenomenalno! Moj dragi Fenomen.

Praksa: Kako? Kaj nisi več Ambrož?

Fenomen:

Jaz nisem več Ambrož,
nimam za klobukom rož,
zdaj sem Fenomen —
rang ministra je moj sèn.

Praksa: Ničesar ne razumem.

Idealija: Imena smo spremenili, da držimo papana v višji atmosferi
in pri dobri volji.

Praksa: Očeta mi pustite na miru. Ne begajte mi siromaka s politiko.

Idealija: Zakaj se ne bi bavil s politiko? On je državljan in njegova
dolžnost je, da nastopa v politiki. Da bo poslanec, da bo minister, da
bo voditelj naroda!

Praksa: Goligleb — minister?

Idealija: Zakaj ne? Če je Bikonja minister, zakaj bi ne bil Goligleb.

Realija: To je tudi meni znano, da gospod Bikonja ni učen.

Praksa: Toda ali tudi gospod Bikonja imenuje svojo ženo Prakso?

Idealija: Tega ne vem. Vem pa, da Bikonja nima postave kakor naš
papa. Njegov glas se tudi ne more primerjati z glasom našega papana.

Praksa: Postavo že ima, glas tudi ima, toda...

Fenomen:

Primestni imenitnik Goligleb
naj vodi narod? Sam je slep
in star, prestar za resno učenost,
premlad za težko to norost.

Idealija:

Govoriti v verzih je tvoja navada,
zbadati vsakogar tvoja naslada.
Fenomen, tvoji verzi so skopi,
zato se ponižaj in s prozo nastopi.

Fenomen:

Preden se Fenomen k prozi poniža,
mora izginiti iz paradiža
naše književnosti pusta navlaka
stihov in pesmic — tvojim enaka.

Idealija:

Redki so v gaju visoki hrasti —

Fenomen:

Če jih imate, pustite jih rasti.

Idealija:

Niso te tiskali, poln si zavisti.

Fenomen:

Jaz imam moške, ne ženske obisti.

Praksa: Rada poslušam, ko pada beseda lepo vdar — na vdar. No, naprej!
Ne moreš? Posekal te je. Jezik ti je zavezal.

Idealija: Mon cher oncle...

Fenomen: Ma chère Idealie...

Praksa: Moj Bog, kako gosposke besede... To je vse prijetno poslušati,
ampak mi imamo danes žanjice. Alo, dekleta! Srpe v roke! Kruhek naš
je v delu, ne pa v lepih in gladkih besedah.

Realija: Že grem. Lani smo našle prepelice v pšenici. Morda jih najdemo tudi letos.

Realija proč.

Idealija: Ali, mama, jaz bi se gotovo vžela. In pa, toliko pisarije še imam.

Praksa: Dobro, dobro. Tako lepo veliko dekle. Samo abotna ne smeš biti. Saj te imam rada in vesela sem, da nekaj znaš. Samo abotna ne biti in očeta pusti, da ga mine bolezen govorništva in politike.

Idealija: Ne bo ga minilo, ne. Politika je zanj skrivnostno razodetje.

Praksa: Kaj? Bomo videli, kdo je močnejši, ti ali jaz. Kaj praviš, Ambrož?

Fenomen:

Ti si Praksa, ti boš znala,
možu svojemu postlala
ali s trnjem — ali s cvetjem
ali z novim razodetjem.

Praksa: Seveda, z novim razodetjem. In še s kakšnim!

Tretji prizor.

Goligleb in Idealija.

Goligleb z nagačeno sovo: **Idealija, Idealija!** Glej, dobil sem jo. Tri mlade pujske sem obljubil učiteljevim. Ali ni lepa?

Idealija: Lep eksemplar. Dovršeno nagačena sova. Postavi jo na svojo pisalno mizo. Sova je simbol modrosti.

Goligleb: Kako? Kaj je sova?

Idealija: Sova je simbol modrosti.

Goligleb: Simbol modrosti! Kako krasno! In kako poceni je tak simbol modrosti. Tri pujske. Samo izdati me ne smeš. Praksa bi zarjovela.

Idealija: Malo več poguma, prosim. Počasi se poleže tudi njena opozicija.

Goligleb: Saj sem pogumen. Toda pri njej ne opravi bog ve kaj s pogumom. Ona je tako praktična. Ona je Praksa. Zares, najbolj primerno ime za njo.

Idealija: Zdaj pa opraviva govorniško vajo. Govor številka ena.

Goligleb: Znam ga na pamet.

Idealija: Torej, prosim.

Goligleb (govorniško): »Možje, prijatelji, ljudstvo! Kakor je vsakomur znano, leži na naši domovini mora treh strank, treh tako zvanih komponent narodove volje. To je stranka Aksonov, stranka Eksonov in stranka Uksonov. Vprašam vas, kaj so nam prinesle dobrega te tri stranke?«

Idealija: Ne krili preveč z rokami. Glas naj počasi narašča.

Goligleb: »Kdor nisi Akson, si za Aksone izmeček, kdor nisi Ekson, si Eksonom bedak, kdor nisi Ukson, si za Uksone nazadnjak in re-akcionar. Spričo tega je vse naše življenje zastrupljeno. Naša družabnost se zateka v smrdljive krčme. Naša kultura je zastala kakor splašena telička na cesti pred avtomobilom.«

Idealija: Prav okusno to ni, toda plastično je.

Goligleb: »Zato so naši obrazi kakor obrazi hudobnih lakajev. Sumničimo, zavidamo... S trhle deske strankarstva bijemo brata v obraz. Resnično vam povem: — Ko smo bili tlačani, smo bili boljši!«

Idealija: Dobro, dobro.

Goligleb: »Nad nas pa dviga glavo čas, stari bog Hronos, in se ravna, da poleže ljudi in narode. En sam udarec nas utegne izbrisati z lica zemlje za vekomaj. Kdor po nevihti še ostane, bo hlapec, bo liki garjev pes, brez doma in ognjišča. Resnično vam povem, vse to utegne priti, vse to nas čaka.«

Idealija: Sijajno!

Goligleb: »Podobni smo evangelijskim devicam, tistim nespametnim, ki prosijo olja za svoje svetilke pri modrih devicah, ko je ženin pred durmi, ko je prepozno...«

Idealija: Cher, cher papa...

Goligleb: »Kadar je bila v nevarnosti sveta domovina, so se stari Grki shajali na posebnih zborih, ki so jih imenovali amfiktionije. Na teh zborih so v največji slogi odločevali o usodi grškega naroda. Storimo tudi mi tako. Jaz, Janez Goligleb, vas kličem in vas rotim in prošim: Prisegajmo slogu celokupnega naroda... Prisegajmo... prisegajmo...«

Idealija: Čestitam, vsak dan je boljše. Rojen govornik si.

Goligleb: Ne veš, kako sem srečen, da napredujem. Tu notri gori srce za narod, za njegovo slogo in njegovo srečo. Nihče me ne razume toliko, kakor ti. Premišljuje, cele noči prebedim, trepetam in se vprašujem: Ali bo moj narod srečen? Ali bo svoboden?

Idealija: Gotovo. Tvoja ideja o slogi naroda, amfiktionije, bo obsenčila vse in narod se bo dvignil iz močvirja in se razgledal po novih horizontih.

Goligleb: Kako si dejala? Horic, horic...

Idealija: Horizont — horizonta — horizonti — horizontov.

Goligleb: Horizont... Kaj pa je to zopet?

Idealija: Svet pojmov je neizmeren. So besede, ki hipoma razgrnejo niz novih pojmov, da dobimo pogled, razgled, daljne vidike, široke horizonte, nove horizonte.

Goligleb: Horizonti, horizonti! Krasna beseda. Zveni kakor v žepu cekin. Neveden sem, neveden. Obupujem. Nikoli ni konca teh novih tujih besed. Te kombinacije, koncentracije, detonacije, amfiktionije, fekalije, cerealije... in zdaj še hori... kako je že?

Idealija: Horizonti.

Goligleb: Horizonti. Oh!

Idealija: Privadiš se! Poglavitno je, da se v tvojem srcu dviga, rekla bi nek faustovski nemir, iz katerega se porajajo plemenite misli. Tvoja misel o slogi celokupnega naroda je plemenita. Zato sem ti izbrala zgodovinsko besedo: Amfiktionije. Težka beseda, toda izgovarjaš jo imenitno. Ta čarobna beseda bo užgala. Narod se je naveličal strank.

Goligleb: Letaki proti Aksonom, Eksonom in Uksonom so imeli učinek. Tudi prvi in drugi proglas na narod sta imela uspeh. Najbolj so zadele v živo brošure proti posameznim voditeljem. Zastopniki vseh treh strank se mi oglašajo in predlagajo sestanek. Sam minister Bikonja se ponuja, da bi tak sestanek organiziral. Tu, čitaj.

Idealija (čita): »Vaša božanska zamisel... Narod je prisluhnil. Nujna potreba je, da se vsi sestanemo z vami in da skupaj razpravimo problem o slogi naroda. Ali ste za to, da vzamem zadevo v roke jaz? Ali ste za to, da se zastopniki vseh treh strank podamo k vam na dom na skupno

- konferenco? Če, tedaj določite dan, jaz pa vse drugo opravi. Vaš najponižnejši sluga. Minister Janez Bikonja.»
- Goligleb: Kaj praviš k temu, draga moja Idealija?
- Idealija: To pismo ministra Bikonje je pomaknilo tvojo akcijo za sto osemdeset stopinj naprej. Odgovori mu takoj. Takoj!
- Goligleb: Najbolje bo, da jih povabimo sem. Imamo dovolj prostora. Pogostimo jih.
- Idealija: Pripravimo jim tudi malo zabavo. V tvojem govoru številka ena omenjaš podobo o evangelijskih devicah. Takoj mi je vstala ideja: Kaj, če bi napisala majhno igro? Ženin bi bil simbol naše zemlje, nes pametne device pa naše stranke.
- Goligleb: Moja draga, edina Idealija. To je imenitno. Ti si Idealija vseh Idealij. Ministru Bikonji odgovorim, da bo sestanek pri meni, recimo, zadnjo nedeljo julija.
- Idealija: Izvrstno. Do tedaj vse pripravimo.
- Goligleb: Tudi mater?
- Idealija: Tudi mater.
- Goligleb: V skrbeh sem, kako zlomiti njeno kompozicijo.
- Idealija: Kakšno kompozicijo?
- Goligleb: Kompozicijo. Praksa je proti.
- Idealija: A, si hotel reči, opozicijo...
- Goligleb: Da, tako, tako. Njeno opozicijo.
- Idealija: Ko uvidi važnost tvojega prizadevanja in dalekosežno zajame pomen tvojega dela za narod, ne bo več proti.
- Goligleb: O, da bi tako bilo. Zdaj pa moram vaditi govor številka dve. Da se pljuča navadijo, kakor si rekla, na govorjenje pod milim nebom. To je govor, katerega hočem imeti pod milim nebom. Moji agitatorji že pripravljajo ljudstvo na ta veliki govor.

Goligleb odide s sovo.

Idealija: Mon cher papa...

Četrty prizor.

Idealija, Realija s srpom v roki.

- Realija: Joj, draga sestra, žanjice so zadele ob prepeličje gnezdo. V naši pšenici. Na vse strani so se razletele drobne prepelice. Bojim se, da smo jih pregnale. Bojim se, da ne bodo prepelele zvečer, ko bo mesečina.
- Idealija: Prepelice! Meni vstaja podoba... Poletna noč... Mesečina... Lahen veter brodi nad pšenico. Tedaj zaprepelijo prepelice in vsa pokrajina okrog je kakor nevesta, ki pričakuje visokega ženina.
- Realija: Če me ne izdaš, ti bom nekaj zaupala. Od kresne noči uhajam zvečer iz svoje izbe, kadar je mesečina. Ne veš, kako tiho in sladko je ponoči zunaj.
- Idealija: Naravnost veličastno... Glava se mi vrti od kolosalne ideje...
- Realija: Če me ne izdaš, ti bom nekaj zaupala. Ko sem neko noč tako ušla, sem v polju srečala kovača Martina.
- Idealija: ...zbor petih devic na desni, zbor petih devic na levi...
- Realija: Če me ne izdaš, ti bom zaupala. Kovač Martin se mi je smejal. Vzel me je na roke in me je posili poljubil... Iztrgala sem se mu in zbežala...

- Idealija: ...Nespametne device pojo ... modre odpevajo ... Mesečina ...
V polju prepelijo prepelice ... In tedaj ...
- Realija: Če me ne izdaš ... Od tistega večera ... saj me ne boš izdala? ...
se shajava s kovačem Martinom ... Nič več se ne trgam. Tako sem
srečna ...
- Idealija: ...In tedaj pride veliki ženin in si izbere nevesto. Katero?
Modro ali nespametno devico?
- Realija: Za Boga, kaj ti je? Spametuj se, ljuba sestra. Saj si Idealija,
samo spametuj se. Vsa drhtiš in vroča si.
- Idealija: ...modro ali nespametno devico, to je sedaj vprašanje. (Se
otrese). Haha, kako me je prevzelo. Goska sem, prava goska.
- Realija: Vse smo me goske. Umiri se. Ali ti je bolje?
- Idealija: Nič mi ni.
- Realija: Res nisi slišala, kaj sem ti zaupala? O kovaču Martinu sem ti
govorila.
- Idealija: Nič nisem slišala. Bila sem v sladki, najslajši grozi. Čutila sem
pri sebi ženina.
- Realija: Hvala bogu, da nisi nič slišala.
- Idealija: Teater pa jim zaigramo, gospodom politikom ga zaigramo.
- Realija: O, zdaj te razumem. Teater, gorim za teater. Pet devic na levi,
pet na desni, gospod profesor Andrej bo pa ženin.
- Idealija: Zakaj profesor Andrej?
- Realija: Srečal me je, ko sem zdajle letela k tebi. Lepo te pozdravlja.
Pravi, da si vzame cigarete, potem pa pride.
- Idealija: Moj ženin, ki sem ga začutila poprej, je čisto drug kakor pro-
fesor Andrej.
- Realija: To je zmeraj tako z ženini. Tisti, ki ga v čisti vodi gledamo, je
drugačen kot je potem resnični ženin.
- Idealija: Kako, v čisti vodi?
- Realija: Lani mi je neka stara ženica rekla, naj gledam v čisto vodo, če
hočem videti svojega ženina. Gledala sem v čisto vodo ... dolgo ... dolgo
sem gledala in sem ga res videla. Bil pa je drugačen kot je moj Martin.
- Idealija: Kateri Martin?
- Realija: Saj sem ti rekla. Moj Martin, kovač.
- Idealija: Kakšna neumnost. Ti praviš, v vodi ga gledati, jaz — v duhu
ga videti.
- Realija: To bo menda isto. Zato sem rekla, da je bil ženin, ki si ga v
duhu videla, drugačen, kot je gospod Andrej.
- Idealija: Mlad, lep, lasat, slok ...
- Realija: Tako je, kakor si napisala v pesmici: Narava snuje in prisluš-
kuje, kako je z nami dekleti ...

Peti prizor.

Idealija, Realija in gospod Andrej.

Andrej: Dober dan, dekleta.

Realija: Dober dan, gospod Andrej.

Idealija: Dober dan, gospod profesor.

Realija: V nečas prihajate.

Andrej: Sem komu napoti?

Realija: Niste. Toda biti morate najin ženin.

Andrej: Vajin ženin? — Ženin obeh?

Realija: Obeh. Moj in moje sestre ženin.

Andrej: Ne morem doumeti. Oprostite!

Idealija: Pusti šale!

Realija: Vi veste, profesor, kako je zdaj pri nas.

Andrej: Vem.

Idealija: Papa stopa v politiko.

Andrej: Vem, vem. Realija, Idealija, Praksa, Fenomen, vse to mi je znano. Ime Goligleb je razburkalo našo deželo. In kdo vse to vodi? Občudujem vašo voljo, prekrasna Idealija.

Idealija: Malenkost. Moje načelo je, da je bolje uveljaviti svoje energije nesmotrno, nego poleškati v lenobnem napuhu. Papanova akcija je tako napredovala, da se nam obeta velik obisk politikov. S sestro sklepava, kako bi jim zaigrali simbolično igro o evangelijskih devicah.

Andrej: In jaz naj vama igram vlogo ženina?

Realija: Treba vas bo naprositi.

Andrej: Ne poznam podobne drame. Odkod vama tekst?

Idealija: Teksta še ni. Mislim, da bi ga napisala jaz.

Andrej: Vem, da pišete pesmice, ne verjamem pa, da bi zmogli tudi dramatski tekst, posebno ne v kratkem času.

Idealija: Delala bi noč in dan.

Andrej: Od prve umetniške zaznave pa do trenutka, ko leži delo na mizi napisano, je zverinsko dolga pot. Na tej poti omahne devet in devetdeset od sto umetniških zaznav.

Idealija: Kaj pa talent, genialnost?

Andrej: Ob zaznavi ni ne talentov in ne genijev. Ti se prikažejo šele z dovršenim delom. Za umetniške zaznave smo sposobni vsi, prav vsi. Ako bi temu ne bilo tako, bi umetniki vseh vrst ostali brez publike.

Idealija: Torej je umetnik tisti, ki ima dovolj jako voljo, da neko zaznavo obdela, ji da življenje in srečno dovrši.

Andrej: Tako je. Sedi in piši, pravi Voltaire.

Realija: Že vidim, vidva ne bosta ničesar napisala. Zdaj imam pa jaz zaznavo. Vsa sem vroča od nje... V glavi se mi vrti, rekla bi, nek faustovski nemir... Kolosalna ideja... Grem in naprosim strička Ambroža. Njemu je zaznava in izraz v verzih eno isto. Kar z rokava jih stresa. Grem po slavnega Fenomena.

Realija proč.

Sesti prizor

Idealija in Andrej.

Andrej: Lepa, silna, božanska Idealija!

Idealija: Kaj vam je naenkrat, gospod Andrej?

Andrej: Naenkrat? Že pet let hodim sem na počitnice. Že pet let vas nosim v srcu in čakam, čakam. Jaz sem bil tisti, ki vas je prekrstil v Idealijo. Vse moje življenje je v tem imenu. Vse misli mojega samotarstva se klanjajo božanskemu liku moje Idealije. Ljubosumen sem na vsako svojo kretnjo zaradi vas. Kakor senca hodim za vami in vse, kar počenjate, mi je drago in razumljivo. Ljubim vas, Idealija.

Idealiija: Počakajte, počakajte. Morate mi odgovoriti na zelo kočljivo vprašanje. Ali ste kdaj gledali v duhu svojo nevesto?

Andrej: Kako? Saj nimam neveste.

Idealiija: Recimo, ali si kdaj v duhu zamišljate svojo nevesto?

Andrej: Vedno in povsod ste mi pred očmi.

Idealiija: Ne jaz. Ona druga, ki jo v duhu gledate. Kakšna je?

Andrej: Vedno in povsod takšna, kakor ste vi.

Idealiija: Ali! Ne razumete. Povem vam drugače. Kadar gledate v čisto vodo, dolgo... dolgo, in se vam prikaže dekliški obrazek, ali tedaj ne čutite, da ste ji ves blizu?

Andrej: V čisto vodo gledati... da, že razumem. Tedaj čutim, da mi je dekliški obrazek blizu.

Idealiija: In je tisti obrazek lepši, recimo lepši, kakor je moj?

Andrej: Na las je podoben vašemu.

Idealiija: Kako je to mogoče? Kadar gleda Realija v čisti vodi svojega ženina, je ta ženin drugačen, kakor njen kovač Martin. Kadar jaz gledam v duhu svojega ženina, je ta ženin drugačen kakor ste vi, gospod Andrej. Kadar pa gledate v duhu svojo nevesto vi, je tista nevesta na las podobna meni. To vendar ne sme biti.

Andrej: Vse to je prazna igra besed.

Idealiija: Ne, ne. Igra je v tem, da moški osvaja, dekle pa izbira. Pustite me. Vi še niste moj ženin.

Andrej: Tepec Andrej, bedak Andrej. Zdaj imaš jasen odgovor. Ali naj kričim, besnim, ali naj bežim v gozd in si poženem kroglo v glavo!

Idealiija: Ne, ni treba. Osvojite me, kakor je storil kovač Martin z Realijo. Osvojite me, sladko me osvojite.

Idealiija zbeži, Andrej za njo.

Sedmi prizor

Praksa in Fenomen.

Praksa (s pošto): Računi, računi, sami računi. Čeki za davke, položnice za časopise. Sama plačila. Kaj pa je to? Račun tiskarne. Glejte, glejte. Dvatisoč dinarjev za prvi proglas na narod. Tritisoč dinarjev za brošuro: »Pogubonosno delovanje naših strank Aksonov, Eksonov in Uksonov«. Dvatisoč dinarjev za drugi proglas na narod. Tisočpetsto za letake proti Aksonom. Tisočpetsto za letake proti Eksonom. Tisočpetsto za letake proti Uksonom. Tritisoč dinarjev za brošuro: »Kdo in kaj je minister Bikonja?« Vse skupaj štirinajsttisočpetsto dinarjev. Za pet ran božjih. Draga je ta politika. Tukaj pa še opomba: »Glede tednika, katerega nameravate izdajati, velečenjeni gospod Goligleb, Vam danes sporočamo le toliko, da bi tak tednik veljal na leto okrog stoinpetdesettisoč dinarjev. Podrobnosti ustmeno.« Kakšne podrobnosti neki? Odvalili so račun, pa so ga odvalili... Račun banke: »V vaše breme: ...osemsto dinarjev za agitatorja... tisoč dinarjev za agitatorja, zopet tisočdvesto za agitatorja, skupaj v vaše breme tritisoč dinarjev.« Vidiš, Ambrož. Jaz pa prodajam petelina po trideset dinarjev, jajca po dinarju, mleko po dva dinarja in se mučim in računam, preden spravim dvesto dinarjev skupaj. On pa odvali kar cel tisočak za agitatorja. In še časopis bi rad izdajal. Stopetdeset tisoč dinarjev... Ne, tako dalje ne more več iti. Na

boben pridemo. Ločim se, pod kuratelo ga spravim, prekličem ga. Ambrož, svetuj mi vendar.

Fenomen: A, zaradi teh računov? Nič. Plačati jih bo treba. Kadar račune plačaš, jih ni več. Niso ljudje, niso živali ti računi. Kaj bi se vznemirjala zaradi računov.

Praksa: Kaj kvasiš neumnosti? Na boben pridemo, dom nam prodajo, po svetu nas poženo, berači postanemo. Ali ne razumeš? Kaj naj storim?

Fenomen: Kaj ti je storiti? Dobro večerjo napravi danes. Na primer ječmenovo kašo. Malo svinjine vmes stori dobro. Po kaši se dobro spi. Rad hodim zgodaj spat. Ponoči se zbudim in imam visoke misli. Potem gledam, kako vstaja sonce.

Praksa: Prenehaj, prosim te, prenehaj. Znorim! Človek božji, kaj nimaš ušes? Težke tisoče je treba šteti in še nam preti nevarnost, da začne Goligleb s časopisom. Za neumnosti, za prismojene bedarije, za njegovo politično sanjarstvo naj vsi propademo?

Fenomen: Saj razumem. Goligleb ne hodi v krčmo, zato stopa v politiko. Ti bi ga rada odvadila? Nič lažjega kakor to. Stori, da mu postane politika zoperna.

Praksa: Poslušam. To je bolje. To je vsaj pametna beseda. Toda kako naj ga odvadim? Pride Starka s košem.

Osmi prizor

Praksa, Fenomen, Starka.

Starka: Naj ne zamerijo, mati Goliglebova, učiteljevi me pošiljajo, po tiste pujske sem prišla. Očka Goligleb so jih obljubili za sovo.

Praksa: Za kakšno sovo?

Starka: Za sovo, ki je stala na omari.

Praksa: Na kateri omari?

Starka: Pri učiteljevih, na omari. Nagačena sova.

Praksa: Sova? Za koga?

Starka: Saj sem vedela, da ne bo prav. Trije pujski so le trije pujski.

Sova pa je sova, še živa nesrečo nosi, kaj bi le mrtva in vsa zaprašena.

Fenomen: Sova je simbol modrosti. Zato jo je gospod Goligleb hotel imeti. Pojdi, stara. Dobila boš tri pujske, zunaj počakaj.

Starka: Pa naj nič kaj ne zamerijo, mati Goliglebova in stric Ambrož. Lepe prasce imate, to pa to. Mimogrede sem jih videla. Da bi le dobro storili.

Starka proč.

Fenomen: Zdaj pa je višek. Zdaj pa je ogenj v strehi, kaj ne? Zdaj imamo sovo v hiši, zato bodimo modri. Bodi modra tudi ti in poslušaj mene. Goligleb pošilja po deželi plačane ljudi za svoje agitacije, pošlji koga še ti, da bo razdiral. Naši ljudje so takšni, da rajši verjamejo enemu, ki razdira, nego desetim, ki gradijo. V politiki pa je včasih en glas dovolj, da se zruši največja veličina in da utihne največje gobezdalo.

Pride kovač Martin.

Deveti prizor

Praksa, Fenomen in Martin.

Praksa: Ti si kovač Martin. Kaj bi, kovač Martin? Kar povej, kdo te je poslal in po kaj si prišel? Po kakšen simbol in s čim naj ga plačam? Hočeš konja, vola, kravo, mačko, psa?

Martin: Veste, mati Goliglebova, saj nisem prišel k vam. Čez prag me je zaneslo pa res nisem hotel k vam.

Praksa: A, ti škrjanček! Kaj pa te je zaneslo čez naš prag? Da ni kaj posebnega, Martin? Resnico govori.

Martin: Veste, mati Goliglebova, zasvetilo se je pri vas. Pa sem si dejal: Stopi in poglej. Da ne gori pri Goliglebovih!

Praksa: Gori, gori, vse gori in nori. Pa odkod si videl, da se je pri nas zasvetilo?

Martin: Veste, mati Goliglebova, sram me je. Kaj bi lagal. Nič nisem videl, da bi se bilo zasvetilo. Mladega, gosposkega človeka sem videl, ko je vstopil pri vas. Radoveden sem bil.

Praksa: Aha! Ti si torej radoveden, kdo k nam prihaja?

Fenomen: Profesorja Andreja je videl. Povej Martin, če bi bil ta gosposki človek starejši, ali bi ti bil tudi k nam pogledal?

Martin: Ne, stric Ambrož, tedaj gotovo ne bi bil pogledal.

Praksa: Tako, tako, ti zalezuješ naša dekleta. Povej, katero?

Martin: Če bi jo tisti profesor samo pogledal...

Praksa: Seveda, naša Anica ti je glavo zavrtila, ta Rebelija. Kako dolgo se pa poznata?

Martin: Od kresa sem. Govoril sem že z očetom Goliglebom in so mi rekli, da jo dobim za ženo če...

Praksa: Zmeraj lepše in lepše. Obljubil ti je mojo hčer, če boš delal za njega v politiki, kaj ne? Dajal ti je tudi denar.

Martin: Za Boga svetega, kaj pa mislite? Drugim je dajal, drugim, jaz pa delam za očeta Goligleba, ker sem navdušen.

Praksa: Ti si navdušen! Vidiš, Ambrož, on je navdušen. To je sramota, da mi vlačijo dekleta v politiko. Poslušaj, Martin, da mi ne prestopiš več praga moje hiše! Da mi ne pogledaš več moje hčerke Anice!

Martin: O — o! Reklo mi je nekaj, ko sem vstopil: Ne bo dobro. O — o! Kako me to boli, da je ne smem več pogledati... Veste, mati Goliglebova, recite, kar hočete, Anica je moja in če bi moral podkovati mesec na nebu, ga bom podkoval za njo.

Fenomen:

Vsi enkrat v življenju do kraja zgorimo,
če kaj ostane, je kost zoglenela,
zato je najbolje, da mlade pustimo,
naj vsak za sebe zgori do pepela.

Praksa: Kaj še stojiš Martin? Glejte si ga, še pesmi bi poslušal. Pojdi, Martin.

Fenomen: Ostani, kovaček, le ostani. Ne bo tako hudo, ne, ne boj se. Ostani in mi povej, kaj pravi ljudstvo o Goliglebu. Ima mnogo prijateljev?

Martin: Ja. Eni pravijo, da je podkupljen. Drugi pravijo, da bi rad prišel do korita. Mnogi pa mu verjamejo. Strank pa so se vsi naveličali.

Fenomen: Kaj pa ti misliš o Goliglebu?

Martin: Zadavil bi vsakega, kdor bi mu rekel žal besedo.

Fenomen: Odslej boš zadavil vsakega, ki bo za Goligleba.

Martin: Motite se, stric Ambrož.

Praksa: Ako hočeš sebi dobro, boš zadavil vsakega, ki je za Goligleba. Pošten mladenič si, kovač si, najlepši fant v našem kraju. Če hočeš

dobiti mojo hčer, boš preganjal in razganjal Goliglebove pristaše, kakor mačka miške.

Martin: To mi pa ne gre v glavo, mati Goliglebova.

Praksa: Pomni, da imam prvo besedo jaz, kadar se bo možila moja hčer. Goliglebova politika stane mnogo mnogo denarja in pridemo lahko zaradi te politike vsi na boben. O tem govori z Anico in še sam pre-mišljuj. Gorje ti, ako se mi zameriš.

Martin: Če je tako, mati Goliglebova, se vam res ne bom zameril.

Praksa: Ti glej. Pojdi in pridi, poklicala te bom.

Martin: Iz Savla sem postal Pavel. Srečno, mati Goliglebova in stric Ambrož.

Martin proč.

Fenomen: Če bi mačka konja skotila, bi šel podkovan za peč sedet, pravi pregovor. Do ušes je zaljubljen.

Praksa: Le kaj naj počnemo s kovačem?

Fenomen: Sinu nimaš, imaš samo dve hčeri. Naša domačija je lep kos kruha za tistega, ki jo obdeluje sam. Že nekaj časa opazujem Anico in Martina. Zdi se mi, da ne bo mogoče več pogasiti. Anica je pač realna — Realija, Martin zdrav in trd kovač. Naj zapojo kladiva mladih rodov na Goliglebovini. Čuj, prihajajo. Delaj in govori, kakor da se strinjaš z Goliglebom. Ne bo ti žal. Vse drugo uredim jaz.

Praksa: Ni mi po volji, vem pa, da mora biti tako. Grem, da izročim pajske za sovo. Zdaj bom simbol modrosti nosila jaz.

Praksa proč.

Deseti prizor.

Idealija, Realija, Andrej, Fenomen.

Realija: Tukaj je! Povsod smo te iskali, striček Ambrož.

Idealija: Mon cher oncle...

Fenomen: Ma chère Idealie...

Andrej: Imamo nekaj posebno važnega. Veliko prošnjo imamo do vas, stric Ambrož.

Fenomen: Izvolite, gospod Andrej.

Idealija:

Stric Ambrož, Fenomen, ti ljubiš višave,
umetniške vedno imaš zaznave,
ti ljubiš veselje, ki mnogim je skrito,
vse lepo, vse dobro in vse plemenito.

Fenomen:

Jaz ljubim modrost zamišljenih sodov
in v kleti tišino obokanih svodov,
brlečo svetilko pod sajastim krovom
in tihe daritve vinskim bogovom.

Idealija:

Zatorej te prosimo, bodi prijazen,
napiši nam v stilih dramatsko prikazen,
poskočno, živahno, malo šaljivo,
če pa se hoče ti, tudi zbadljivo.

Fenomen:

Naša dramatika je še uboga,
idejno — estetsko pa kakor stonoga,
kajti poskusnik, toliko da kljune,
že nam tendenčne ubira strune.

Idealija:

To je moderno, tegá mi ne grajaj,
če si močnejši, pa ti razsajaj.

Fenomen:

Bolje ne videti drame do groba,
kakor poslušati dramskega snoba.

Andrej: Stojta! Vajina tekma postaje zajedljiva. To ne sme biti.

Realija: Ne stresajta verzov, ne iščita rim. Povem naravnost: Stric Ambrož, mi te prosimo, da nam napišeš dramski prizor o modrih in nespametnih devicah, ki pričakujejo ženina.

Fenomen: Jaz? O modrih in nespametnih devicah?

Idealija: Zakaj ne?

Fenomen: Ni kaj prida, ukvarjati se z devicami.

Realija: Zakaj ne?

Fenomen: Zato, ker nikoli ne veš, katera je modra, katera pa nespametna.

Realija: Kako se to ne bi vedelo?

Fenomen: Misliš, o devicah?

Idealija: Seveda, o devicah.

Fenomen: Hudo je z devicami...

Andrej: Zunaj v sadovnjaku smo si ogledali paviljon gospoda Goligleba. Zgoraj v sobici bi se dalo idealno delati. Mirno je tam.

Fenomen: Vem, tam je mir.

Andrej: Vsako umetniško delo ima tri važne točke: Prvič zaznava, drugič z zaznavo porojena oblika, tretjič volja ali energija, da delo ustvarimo in dovršimo. Tretja točka je najvažnejša. So pisatelji, ki se dajo prosto-voljno zapreti, da bi laže delali.

Realija: Stric Ambrož, mi bi te zaklenili v tisto izbo. Nanosili bi ti hrane.

Fenomen: Kakšne hrane?

Realija: Po želji. Pečene prepeličke, pečene račke...

Fenomen: Pečene prepeličke, pečene račke... dobro.

Realija: Vina po volji.

Fenomen: Vina po volji... dobro.

Idealija: Dali bi ti skladovnico papirja, peres in črnila.

Fenomen: Seveda. Papirja, peres, črnila...

Realija: Vrata bi zaklepali. Skozi okno tudi ne bi mogel, ker je na njem železni križ.

Fenomen: Kaj pa strop in tla?

Realija: Hrastovina na stropu in na tleh. Brez odprtine.

Fenomen: Koliko devic?

Realija: Pet modrih, pet nespametnih.

Fenomen: Deset! Mnogo.

Idealija: Skrbeli bi za popolno tišino.

Fenomen: Seveda, kadar si z devicami...

Idealija: Časa največ osem dni.

Fenomen: Osem dni. Pečene prepeličke, pečene račke, vina po volji in deset devic. Ni slabo.

Andrej: Alegorija — balet — nekaj takega. Živ dialog. V verzih.

Fenomen: Morda takole:

Me smo device modre,
imamo dolge kodre,
nobena ni bolja
in nima več olja —
naša lučka mirno gori...

Potem plesna figura in muzika: Bum!

Idealija: Izvrstno! Fenomenalno!

Andrej: Dobro zadenete tisto, kar imenujem pravilno zaznavo.

Fenomen: Profesor, ali veste koliko recenzentov, lažiesejistov in drugih črnih piskaral pride v vseh literaturah na enega resničnega pisatelja?

Andrej: Resnično, povsod mrgoli recenzentov.

Fenomen: Ne veste? Za liriko — dvestotisoč. Za prozo — tristotisoč. Za dramatiko — pol milijona recenzentov in še nekaj tisoč piskaral, da ne govorimo o drugih toponosih praznoglavcih, ki se imenujejo kritiki.

Andrej: V vseh naših književnih revijah —

Fenomen: — dviga ta bagra impotentnih loparjev svoje drzne glave in deli z visokega stola samozvancev milosti ali graje —

Andrej: Prosim, ne polemike...

Fenomen: — ter kremži pri tem sladunjavu — humano — pikro in neskončno glupo svoje debele gobce, kakor tisti konj, ki poleti po vroči Ljubljani pivo razvaža —

Andrej: Toda, gospod Fenomen, vendar ne boste primerjali konja...

Fenomen: — češ, vsi, ki ste žejni, znajte, to nebeško hladilo vozim jaz...

Andrej: Izredno ostro se izražate.

Realija: Striček Ambrož, pusti recenzente. Iztresi rajši nekaj še za nespametne device.

Fenomen: One so kakor naši recenzenti:

Me smo device nore,
kdo nam le kaj more,
vsem se nastavljamo,
olje zapravljamo,
s tujo svečavo svetimo si...

Potem nekaj plesnih figur in muzika: Bum!

Andrej: Zdaj pa še ženin. Kako bi vi opisali ženina?

Fenomen: Ženin je vedno žalostna prikazen. Ženin, to je tragika, zakaj on nikoli ne ve, ali dobi modro, ali nespametno devico.

Andrej: Torej pristanete?

Fenomen: Na prisilno delo, na pesniški kuluk? Zakaj ne. Pristanem.

Idealija: Realija, pripravi izbo za pesnika. Z delom začnemo jutri. Ti pod ključem, Fenomen, jaz na svobodi. Ti ob polni mizi, jaz ob postu in v plamenih svete inspiracije.

Realija: Srečna naša hiša, kako imenitna boš! Poleg velike politike bo v tebi zacvetela tudi zlahтна poezija.

Andrej: Na delo torej. Idealija in Fenomen. Zavedajta se težavne naloge, zakaj evangelijski motiv o modrih in nespametnih devicah, je v resnici pesniški in samo pesniški problem.

Idealija: Mon cher oncle...

Fenomen: Ma chère Idealie...

Enajsti prizor.

Prejšnji, Goligleb in Praksa.

Goligleb: Idealija! Vsi me čujte! Oh!

Idealija: Kaj se je zgodilo?

Goligleb: Moja ljuba, moja edina žena.

Andrej: Ves žarite od veselja.

Fenomen: Morda je mačka konja skotila...

Goligleb: O Fenomen! O Andrej! Še več, še več. Prava konsternacija.

Idealija: Mama, kaj ti nosiš sovo?

Praksa: Sedaj nosim sovo jaz.

Goligleb: Kakšna kombinacija! Prekrasna koncentracija.

Praksa: Mir. Vsi morate vedeti in znati —

Goligleb: Ah, ta njen stentorski glas!

Praksa: — da se od današnjega dne strinjam s svojim možem v vsakem oziru. Kar sem jaz, to je on.

Fenomen: Kar je žena, to je mož, tako je rekel svet' Ambrož.

Praksa: Ko stopa med velmože in druge silne stremuhe našega naroda, mu jaz kot njegova zvesta družica ne bom delala nobenih ovir in očitkov, temveč mu dovoljujem —

Goligleb: Ah, ti moja zlata Praksica...

Praksa: — in bom sama izplačevala vse potrebno za razne simbole njegove modrosti, kakor tudi tiskarno in politične bankete.

Goligleb: O Bog, velika je milost tvoja.

Praksa: Zato pa stavim dva pogoja. Goligleb mi mora slovesno obljubiti, da me ne bo preziral in da ne bo ošaben, ko se bo vozil veličastno po cesti, ko mu bo ljudstvo viharo ploskalo in ko bo iz avtomobila stegnil voditeljsko desnico...

Goligleb: Kadar bom najvišje, boš tudi ti z menoj povišana...

Praksa: Drugi pogoj pa je, da se Goligleb odpove vsem političnim strastem, enkrat za vselej, čim doživi prvo razočaranje in prvi neuspeh v politiki.

Fenomen: To je potrebno, ker skušnja uči, da silijo v ospredje najbolj tisti, ki jih dobijo v politiki največ po glavi.

Goligleb: Slovesno obljubim. Prisegam. To je najlepši dan mojega življenja. To je začetek pravih amfi - kti - o - nij. Sloga doma, sloga v družini, je začetek sloge v narodu. Moj govor številka ena dobi sedaj novo črto. Prosim poslušajte (govorniško): Možje, prijatelji, ljudstvo! Kaj mislite, kaj pravite? Kaj smo res mi, narod od Triglava do Jadrana in dalje do Helesponta, bili interesantni samo tako dolgo, dokler smo v zgodovini rogovilili kot lačni sužnji? Ali pa še imamo v sebi silo, da se dvignemo iz močvirja strankarstva in zletimo kvišku v amfiktionije, k novim daljnim horizontom? Jaz, Janez Goligleb, jih slutim ter vam kličem: Horizonti, odprite se! Horizonti, odprite se!

Vsi ploskajo.

Z a v e s a.

Copyright by
Dr. Anton Novačan
Smarjeta p. Celje.

Vse pravice pridržane.

PAVLU GROŠLJU V OPOMBO

K. DOBIDA

Tako se časih zazdi človeku, kakor da se je ladja našega časa po dolgem brezcilnem jadraniu ustavila v zapuščenem pristanišču, in da nihče od popotnikov ne ve, kdaj spet odpluje in kam. Prihodnost je neznana, sedanost negotova, resnična je samo še minulosť. Samo v spominih je zasidrano naše življenje. In ko prihaja človek v leta, se tehničnica nagiba zmerom bolj na stran mrtvih, da se končno kar začudiš, kako se je sploh mogoče še sporazumeti z živimi. Nedavno spet sem to tako živo občutil, ko nas je profesor dr. Pavel Grošelj tako nepričakovano zapustil.

Bolj poklicani naj ocenijo pomen Pavla Grošlja kot naravoslovca, ki je z znanstveno eksaktnostjo združeval intuicijo in naravnost umetniško nazornost, opišejo naj ga kot esejista, »Zvonovega« sotrudnika in »Proteusovega« urednika, kot zaslužnega — in do zadnjega diha popolnoma nesebičnega — borca za slovensko univerzo, kot vzgojitelja. Samó kot prijatelj, ki sem užil srečo, da sem mu mogel prav od blizu pogledati v srce, to blago in tako rado darujoče se srce, bi rad napisal nekaj besed — sebi v olajšanje, drugim pa v opombo in v spodbudo. Predvsem pa bi jim rad pokazal njegovo pravo podobo, ki je pod motečim videzom ostala marsikomu prikrita. Kajti naša doba, ki jo označuje pomanjkanje idealizma, oboževanje sile in poveljevanje surove gmote, prečudno kliče po ljudeh Grošljevega kova, po tistih redkih, o katerih po smrti mirno rečeš: bil je človek, vreden pomenjanja...

Grošljev rod izvira iz Selških hribov, kjer so predniki sloveli kot podobarji in ljudski umetniki. Sam je večkrat pripovedoval o stari teti, ki se je preživljala s slikanjem na steklo in na les. Menda še živi njegov stari stric, ki je bil v mladih dneh podobar. V krvi je bila Grošlju umetnost: saj se je sam poskušal kot pesnik z gladko tekočimi, vsebinsko polnimi stih, ravnal marionetno gledališče, pel v zboru in recital, napisal je pa tudi še mlad tehtno razpravo o Prešernu. Ta umetniška komponenta mu je vselej dajala značilno potezo, ki se je z njegovo izrazito znanstveno usmerjenostjo zlila v redko skladnost, ki ji je humanizem dal neizbrisen pečat.

Grošelj je bil mislec, borec in človek.

Naravoslovna veda ga je vzgojila za strogega misleca, ki je ostro opazoval in dosledno sklepal. Neugasna žeja po spoznanju ga je vodila, da je vselej iskal samó resnico, se boril zoper zmote vsake vrste, zoper polovičarstvo, zoper meglenost in površnost. Nobena stvar, ne oseba mu ni bila preblizu, niti preneznatna, da je ne bi bil dal pod najostrejši drobnogled. Tudi nasproti samemu sebi je bil kritičen do skrajnosti — še preveč. To je poleg pretirane skromnosti tudi glavni razlog, da je tako malo napisanega ostalo od njegovega ogromnega znanja. Toda saj ne ostane po človeku samo popisan papir — fluid osebnosti same deluje tudi po smrti in vzgaja, vžiga, oplaja. Bil pač ni eden tistih, ki iz desetih prebranih knjig napišejo enajsto. Šlo mu je vselej samo za stvar, nikdar za osebo, nase celó ni nikoli mislil in na svojo slavo. In vendar ni poznal ne obzirnosti, ne mejá, kadar je šlo za resnico. Če za koga, je zanj veljala beseda: amicus Plato, magis amica veritas.

Grošelj je bil borec, zmerom pripravljen na boj. Fanatično je ljubil svobodo, svobodo dejanja, duha, zlasti vesti. Kadar je šlo za obrambo svobode, je znal postati trd, nedostopen. Pobiljal je materializem v sleherni obliki, denarja mu ni bilo mar. Prekleti pohlel po zlatu mu je bil naravnost nerazumljiv. Častihlepja ni poznal, umrl je brez odlikovanj, brez naslovov in činov, kot skromen delavec za vse dobro in pravo. Njegova skromnost je bila presenetljiva sredi pehajoče se gruče časti in denarja lačnih ljudi. Bil je redek vzgled res nesebičnega kulturnega delavca, ki je ostal borben do zadnjega.

Predvsem je pa treba biti človek, če naj ostane lik kogar koli živ in umljiv še kasnejšim. To je bil Grošelj do poslednjega vlakna. Bil je človek zlatega srca, neizmerne dobrotljivosti in usmiljenosti, ki se je raztegala tudi na živali, rastline in končno na vse ustvarjeno. Nerazcvel popek teloha v znančevi gumbnici ga je globoko zbolel. Iskreno je sočustvoval z svakim, ki je bil v stiski in v nesreči. Globoko resnobno je pojmoval dolžnosti do sočljudi. Pri tem pa ni bil odljuden pustež in zanikovalec življenja. Ne, cel človek, uživač v pravem pomenu besede, otrok tega sveta, ki je živel rad in z vedrim in hvaležnim srcem prejemal tudi najneznatnejše darove stvarstva. Strastno je ljubil življenje v vseh oblikah: naravo, človeka, stvari. Umetnost mu je bila vir najplemenitejšega uživanja, znanost smisel in vrednost življenja. Čut za mero in obliko ga je usposabljal za pravilno vrednotenje, prirojeni okus ga je vodil pri izbiri, izredni spomin mu je omogočal pravilno primerjanje. Od najbolj vzvišenih do najpreprostejših pojavov življenja, vsi so ga zanimali. Občudovanja je bil vreden, kako je s pravo Epikurjevo modrostjo znal v ničevnostih najti popolne slasti, povprečnejšo za vselej skrite. Kako malo je bilo treba temu prefinjenemu, a hkrati tako izjemno zmernemu gourmetu za popoln užitek! Tako je razumljivo, da je ta ljubitelj življenja, zavedajoč se bližnjega konca, s stoičnim mirom mogel izreči premišljene besede: »Kakor koli — živeti hočem kot polnovreden človek — ali pa rajši sploh ne.«

Zdelo se je, da je Grošljeva konstitucija neuničljiva, tako krepak je bil videti pri svojih sedem in petdesetih letih. Toda bila je to žal le prevara. Zadnje čase je tudi sam že čutil pojemanje moči. Telo sicer še ni kazalo znakov popuščanja, ko mu je večkrat v samotni popolnočni uri privrelo na ustne grenko vprašanje: »Kako da od znancev, kar jih je nad petdeset let, domala vsi zadnji čas postajajo nestrpni, histerični, da ne preneso nobene odkrite in moške besede več? Postajam tak tudi jaz? Odkod to?« Odgovora ni našel, trpel je pa zaradi tega prav tako kakor zaradi mnogih drugih bolnih pojavov naših zmedenih dni. Kar razumeti ni mogel človeške zlobe in zahrbtnosti, tako mu je bilo vsako pretvarjanje tuje. Saj je bil Grošelj nepopoljšljiv idealist. Vse življenje ga je vodil sončni optimizem, da je navzlic naravoslovski ostrini opazovanja mislil vselej le najboljše o ljudeh. Treba je bilo let in velikih razočaranj, da je na koncu prišel do trpkega spoznanja, ki ga je izrazil s svarilom: »Le nikar od preblizu ne hotite spoznati ljudi — zmerom boste razočarani!« Pa še to spoznanje je zaupal le najbližjim.

Njegov premi, kristalno čisti značaj se je nagonsko upiral hlimbi in klečplazenju. Ni bil ustvarjen za čas, ki slavi uspeh in ne sprašuje po sredstvih in nagibih. Grošelj je bil pravi anahronizem današnjosti, značaj izpred vojne, kakršni se nam danes zde skoro malce naivni. Eden tistih

svobodoljubnih, za napredek človeštva vnetih slovenskih mož, ki so bili sposobni tudi kaj žrtvovati za idejo, in ki jih niso omajale ne mameče vabe, ne pritisk in grožnje. Nesodoben idealist, je bil zmerom brezkompromisen Slovenec, ki je za slovenstvo tudi delal, in to vselej brez misli na plačilo in pohvalo. Vse njegovo delo je bilo posvečeno slovenski kulturi, za katero se je žrtvoval vsega brez omejitve.

Zoper grdobijo vsakdanjosti in gnilobo naših dni, ki ga je tako dušila, je iskal razvedrila in pozabe v družabnosti. Kakor pri delu, je bil tudi v prijateljskem krogu vselej ves in z vsem bistvom. Vsaka družba je zaživela ob njegovem prihodu, pogovor je vzplamtel, duhovi so se pričeli kresati. Že njegova navzočnost sama je bila kakor netivo, ki je podžigalo razpoloženje. Grošljeva resna in šegava beseda, njegovi časih ostri, drugič šaljivi, a vselej duhoviti domisleki, njegova jedka satira in fina ironija, zmožnost prilagoditve — vse to ga je ustvarjalo za nedosegljivega družabnika. Imel je redke dar osebnosti privlačnosti. Znal se je dati vsega, ubral vselej pravo pot do sosedovega srca in najti odziva v njem, ker je kar razsikal z življenjsko radostjo. S komur je prišel v stik, ta ne bo zlepa pozabil čara Grošljeve osebnosti. Lahkotna duhovita veselost se je v njegovi družbi menjavala s pogovori, polnimi najglobljih spoznanj iz bogate zakladnice znanstvenih dognanj. Grošelj je bil res — kolikor je to dandanašnji sploh še mogoče — polihistor, ki je dolgo vrsto znanstvenih disciplin obvladoval z redko dovršenostjo, ne le samo približno. Površnosti ni poznal, česar se je lotil, vsega se je lotil pošteno, temeljito.

Srečnega se lahko šteje vsakdo, komur je bil pokojni Pavel Grošelj prijatelj. Takih prijateljev ni mnogo, da bi se mogel od njih navzeti toliko topline, ob njih občutiti takó iskreno zvestobo in pripravljenost, dokazati prijateljska čustva v dejanju. Zato pa so tudi vsi njegovi prijatelji zdaj tako strti, ko stojé ob prezgodaj izkopani jami, kamor so položili moža, ki si ga ne morem in ne morem predstavljati drugačnega, kot ponosno zravnane: kot rojenega zagovornika vseh slabotnih, kot neizprosne borca za resnico in pravico, ki ga je žgal večni ogenj nikdar mirujočega najčistejšega idealizma in neutrudno snujočega duha. Kakor utelešenje renesančnega človeka in pol, tak se je zdel še v zadnjih letih, ki mu niso zlomila mladostnega zanosa. Pavel Grošelj je bil v pravem pomenu besede nevsakdanji človek, tistih eden, ki so med stotisoči kot v izpodbudo in posnemanje drugim. Zato nam je njegov predčasni odhod kar neumljiv; videti je, da zadnji čas prav najboljši med dobrimi pobira slepa smrt. Kmalu kar ne bo več prijetno živeti na tem svetu, tako pusto in prazno postaja življenje.

Vendar se skoro zdi, da je odšel le o pravem času. Ni bil človek za našo dobo, za to, kar čaka nas preostale, pa še manj. Bil je sin drugih časov in razmer, iz katerih je prinesel med nas še odsvit plemenite moškosti, čistosti srca in jasnosti značaja, ki jih nismo več vajeni. Zato je tudi mnogokrat naletel na odpor in neumevanje. Zdaj, ko je njegov račun dokončno sklenjen, se je pokazala prebogata dediščina: dovolj bo, da se bomo ob žarečem spominu na to žlahtno srce mogli ogrevati vsi, ki nam bo ostala njegova svetla podoba vzgled dragocene in zavidanja in posnemanja vredne človečnosti.

HAVE, ANIMA CANDIDA!

NAŠ KMET IN NJEGOVA ZEMLJA

BORIS TUŠEK

Razmerje med individualno delovno silo in kompleksom zemlje kot objektom delovnega udejstvovanja pomeni nastanek posebnega tipa človeka: kmeta. Bistvo kmetstva je obseženo v odnosu poedinca do določene, večje ali manjše zemljiške površine. Odločilne važnosti je v zvezi s tem dognanjem dejstvo, da kmetu zemlja ni le produkcijsko sredstvo, temveč tudi mesto bivanja in življenja sploh. Nanjo je priklenjen s tisočnimi vezmi gospodarske in etične narave, z vso svojo tradicijo in miselnostjo.

Diferenciacija kmetkega človeka po državah, deželah, pokrajinah in manjših geografskih enotah se te osnovne značilnosti kmetkega stanu ni dotaknila, česar pa v ostalem niti mogla ni. Kajti če bi raztrgala vezi med kmetom in njegovo zemljo, bi ga tako avtomatično prevedla v neki drugi, n. pr. meščanski ali delavski stan. Kmet, ki izgubi zvezo z zemljo, preneha biti kmet. Zato jo tudi le redko in prav nerad zapusti. Instinktivno namreč čuti, da bi s tem postal izkoreninjen, list v vetru, brez doma in opore.

Stik z zemljo daje kmetu vekovito stalnost. Za očetom obdeluje v trdi borbi s skopo naravo podedovano grudo sin, za sinom vnuk. Rod za rodom nosi v potu svojega obraza prekletstvo Kajnov, rod za rodom pada izmučen v grob — ostajata pa kmet in zemlja, vedno sveže pomlajena, vedno z novimi silami prežeta. Dva simbola večno obnavljajočega se življenja in prekipevajočih moči. Dvoje vrelcev, iz katerih črpa človeštvo svoj obstanek: zemeljski plodovi nas hranijo, kmetška kri je regenerativni zaklad narodov.

Donosnost posamezne kmetije določa zlasti njen obseg. Poljedelska produkcija je v veliki meri odvisna od površine, na kateri se zemeljske kulture goje. Bruto-prinos in s tem dohodek kmetije raste v sorazmerju z njeno velikostjo. Z večjo posestjo pa praviloma ni zvezano le večje blagostanje, temveč redno tudi neka oblast, neki vpliv. To opazamo v svetovni politiki na primeru angleških lordov, pruskih junkerjev in madžarskih grofov, katerih privilegirani položaj v družbi izvira iz dejstva, da so lastniki obsežnih veleposestev. A tudi na naši vasi so gospodarji, ki imajo trdne kmetije, neprimerno bolj ugledni kakor njihovi bajtarski sosede.

Točnih statistik o kategorijah našega podeželskega prebivalstva glede na velikost njegovih posestev nimamo; v tem smo navezani le na bolj ali manj zanesljive cenitve (Erjavca, Prepeluha, Uratnika).

Kdo je prav za prav kmet? Kateri zemljiški posestnik zasluži ta naziv? To vprašanje je prav sporno in legalne definicije naše zakonodaje, prikrojene v določene pravnopolitične namene (n. pr. za kmetško zaščito), ga niso razjasnile.

Beseda kmet ni istovetna s srbskim in hrvatskim izrazom seljak, ki označuje človeka s sela, z dežele v nasprotju z meščanom. Seljak je vsakdo, ki se bavi z obdelovanjem svoje zemlje in živi stalno na njej, ne glede na to, ali ima poleg tega še kak drug poklic ali opravilo. Kmet pa je po zavesti in občutju našega ljudstva tisti posestnik, ki preživlja sebe in rodbino izključno le z donosom svojega poljedelskega obrata. K drugim pridobitnim virom posega le izjemoma.

Na Slovenskem je približno 160.000 hiš vezanih z zemljiško posestjo tako, da se preživljajo njihovi lastniki s poljedelstvom, če že ne kot z glavnim, pa vsaj kot postranskim poklicem (Uratnik). Sem torej niso vštete le kmetije, temveč tudi posestva cerkva, graščin, meščanstva, delavstva in drugih slojev. Zato trditev, da imamo na Slovenskem 160.000 kmetijskih posestev, še zdaleč ne more veljati. Kajti dognano je, da je le kakih 110.000 posestnikov pri nas takih, da si lahko rede vsaj po eno kravo. Sloja, ki je pod to mejo, nikakor ne bi smeli nazivati z besedo kmet. Kajti njegova gospodarska in sociološka struktura je kljub sličnemu načinu življenja (ki odloča pri pojmu seljak) čisto svojevrstna.

Število pravih kmetov ne znaša na Slovenskem niti 60.000.

Kakor trdi Filip Uratnik, obsega pri nas posestvo, ki povprečno zadošča, pet hektarov. Skoraj dve tretjini naše plodne zemlje pa je razdeljene na posestva, ki te velikosti ne dosegajo. A pripomniti je, da je tudi grunt v velikosti pet hektarov še vedno majhen in da se na njem le težko preživi večja rodbina, posebno če upoštevamo znano razkositost naših kmetij, kar občutno krči njihove donose. —

Jedro slovenskega kmetijskega stanu tvorijo srednji posestniki, katerih število znaša okrog 45.000. Njihovi grunti, v velikosti od pet do dvajset hektarov, obsegajo nekaj manj kot tretjino naše plodne zemlje.

Srednje posestvo je ideal kmetijskega poljedelskega obrata, zlasti ako obsega nekaj njiv, nekaj gozda, nekaj travnikov in pašnikov, v vinorodnih predelih morda tudi vinsko gorico in so vse parcele več ali manj arondirane.

Nadloge, ki tarejo kmetijski stan, so številne in težke. France Prešeren je položil v svoji »Soldaški« na jezik ošabnega vojščaka malo prevzetne, zato pa ne manj resnične besede:

Skrbi in hude leta
more ubozga kmeta.

Kake skrbi je imel pesnik na umu, je seveda težko ali sploh nemogoče reči. Kdor pa te verze dandanes prebere, pomisli skoraj gotovo na kmetov nevšečni položaj, ko svojih pridelkov ne more prodati po ugodni ceni, dočim je vse tisto, kar sam kupuje, drago, in morajo biti davki, obresti za dolg in druge dajatve brez odloga poravnani.

Neugodne letine spremljajo kmetijski stan iz rodu v rod.

Proti obema tema nalogama je srednja kmetija vsaj deloma zaščitena. Ob slabih letinah je pridelek včasih sicer zelo pičel, vendar pa še vedno zraste toliko, da rodbina ne gladuje. Ako produkcija ni omejena le na eno kulturno vrsto, kar pa pri nas itak ni v navadi, uspe ob splošno slabi žetvi ta ali oni pridelek običajno prav dobro, tako da je zlo vsaj nekoliko omiljeno. Ako imajo take kmetije tudi gozd — in večinoma je tako —, pa v skrajno slabih letinah posekajo nekaj več drevja kot po navadi in njihovi gospodarji so rešeni najhujših neprilik.

Druga nadloga je neodvisna od muh naravnih sil. Njen izvor leži v vladajočem gospodarskem redu, ki je pritegnil tudi slovenskega kmeta pod svoj neizbežni vpliv in ga vklenil v svoje neizprosne okove. Denarno in liberalno gospodarstvo je privedlo nad kmeta novo, nekdanj v dobi naturalnega in vezanega gospodarstva povsem neznano zlo v obliki kriz.

Tudi proti krizam — tu prihajajo v poštev agrarne in splošno gospodarske krize — se srednja posestva najlaže bore. Že glede na to, da so po

svojem obsegu mali obrati, je njihova možnost prilagoditve danim razmeram prav velika. Brez posebnih težkoč uvajajo nove kulture, ki so se izkazale kot rentabilne. Ako je njihova produkcija večstranska, se zanje vedno znova potrjuje staro pravilo, da se za ta ali oni pridelek še vedno najde kolikor toliko ugodna cena.

Gospodarjenje na srednjih kmetijah smemo po vsej pravici nazvati rodbinsko, to pa zato, ker je delovna zajednica, ki jih obdeluje in oskrbuje, gospodarjeva rodbina. Te torej ne spaja le življenjska, ampak tudi delovna skupnost, kar je sociološko dejstvo neprecenljive važnosti. Radi ozke medsebojne povezanosti vseh svojih članov je kmetska rodbina tako trdna in v svojih temeljih zdrava. Moralne osnove, na kateri je zgrajena, tokovi našega časa niso mogli resno omajati. Razvodi in ločitve zakonov so na deželi prav redka, izjemna prikazen. Ker so delovne sile na posestvu zaželenе, so kmetske rodbine večinoma številne. Ako je pri hiši obilo otrok, pomeni to, da je pripravljenih obilo rok za obdelovanje zemlje, pa tudi, da rod ne bo izumrl, ne dom prešel v tuje roke.

Srednji kmetski grunti so dovolj veliki, da nudijo gospodarju in njegovi rodbini dostojno eksistenco. Vsaj v normalnih prilikah je tako. Trdnemu kmetu ni treba od poljedelstva posegati še k drugim opravilom. On živi od svoje zemlje. Srednja kmetija je običajno tudi toliko gospodarsko močna, da daje otrokom, ki ne ostanejo na grudi, možnost, da se izobrazijo v kakem drugem poklicu. Iz srednje plasti kmetskega naroda se vedno na novo izpopolnjujejo vrste najrazličnejših stanov: obrtniškega, uradniškega, trgovskega itd.

Sloj trdnih kmetov tvorijo naši nekdanj tako ponosni in samozavestni gospodarji, ki so imeli vero v svoje delo in njegove sadove. Vojna in povojna doba s svojimi globokimi pretresi pa je v tem oziru mnogo izpremenila in poslabšala. Danes tudi najtrdnjši posestnik nima več tako ugodnega gospodarskega in družabnega položaja, kakor ga je imel tedaj, ko je Ivan Tavčar zapisal besede:

Kmet je kralj. Če ima dobro in čedno napravo, če ima primerno zemljo, da jemlje iz nje življenje in davek, če nima dolgov, pač pa polne hleve, in če ima še kopico zdravih in pokornih otrok, je kmet kralj, neodvisen od vsega sveta. —

Čim več ima kdo zemlje, toliko višji je njegov ugled in močnejši vpliv. Na najtrdnjše gospodarje se ozira vsa soseska, manjši kmetje vedno čakajo, da o važnejših zadevah najprej veljaki izrazijo svoje mnenje, šele potem se, največkrat po njihovem zgledu, sami odločijo. Rihtar je bil vedno eden izmed najuglednejših gospodarjev na vasi. Tudi dandanes se postavlja za župana kmetskih občin eden izmed najveljavnejših občanov. Županska čast je v mnogih uglednih kmetskih rodbinah dejansko dedna. Tudi ostali člani občinskega odbora se volijo praviloma iz vrst trdnjših posestnikov.

Kakor je teoretično težko in skoraj nerešljivo vprašanje, kje se neha bajtar in kje prične kmet, je vendar med podeželskim prebivalstvom samim za posamezne konkretne primere stvar dognana. Ljudstvo se je po lastnem preudarku in svojih življenjskih izkušnjah odločilo za to, koga priznava za »kmeta« (namreč trdnega kmeta) in kdo tega naziva ne zasluži. Običajno velja pravilo, da je »kmet« tisti, ki ima konja. Toda pod okolnostmi ta kriterij ne drži, ker veljajo pogosto za kmete posestniki, ki konja nimajo,

pač pa imajo vprežno rogato živino, jarem volov. Tako zlasti v hribovitih predelih.

Po posestnih kategorijah se skoraj v vseh slovenskih pokrajinah kmetje dele na celozemljake ali gruntarje, polzemljake ali polgruntarje, četrtzemljake ali četrtgruntarje. Te klasifikacije postajajo pod okoliščinami celo poklicni nazivi. Na Dolenjskem in Notranjskem se vnašajo v krstno knjigo in izpiske iz nje, se objavljajo pri oklicih itd.

Srednja posestva so temelj vsakega zdravega kmetijskega stanu. Tega načela so se držala tudi naša oblastva pri izvajanju agrarne reforme v povojnih letih. Ker je slovensko podeželje že itak preobljudeno, bi bila notranja kolonizacija in s tem ustanavljanje novih kmetijskih gospodarstev pravi nesmisel, poleg tega pa bi bilo to zvezano tudi z velikimi stroški in bi zahtevalo v potankosti izvedeno organizacijo. Zato se je izvršila naša agrarna reforma do neznatnih izjem po načelu adjacento. Razlaščeno zemljo so pridelili sosednim malim kmetom, da bi s tem utrdili njihov gospodarski položaj. Ker pa se je za 16.000 hektarov, ki so bili na razpolago, priglasilo okrog 20.000 interesentov, ni posameznik dobil niti enega hektara. Ponekod je prišla razlaščena zemlja proti odškodnini prav v lastnino adjacento, drugod v upravo občin, ki dajejo poedine parcele v zakup. Z narodnogospodarskega stališča je učinek približno enak.

Že od nekdaj je opaziti, da se slovenska kmetijska posestva drobe kar naprej. To ima za vse naše gospodarstvo neugodne posledice, kajti kmetije so z vsakim dnem manj tiste gospodarske enote, ki bi bile zmožne svojega lastnika in njegovo rodbino preživljati. Število naših trdnih kmetov pada, slovensko podeželje postaja vedno bolj siromašno. Niti agrarna reforma tega razvoja ni mogla zavreti, ker je bilo razlaščene sorazmerno premalo zemlje.

Vzroki delitve kmetij so različni. V prvi vrsti je tu treba omeniti dedovanje. Na Slovenskem velja sicer kot običajno pravo pogodovno dedno nasledstvo (nem. Anerbenrecht), po katerem prevzame celotno posestvo eden izmed dedičev, večinoma najstarejši sin, ki mora brate in sestre izplačati, vendar pa se je pričel v zadnjih desetletjih ponekod uveljavljati princip realne delitve, kar je bilo v prejšnjih časih nezaslišano. Realna delitev, ki je uvedena že od nekdaj v Prekmurju kot deželi ogrske krone, je največji uničevalec trdnih gruntov. Racionalni francoski kmet se je zavedel nevarnosti, ki mu preti po tem dednem sistemu, uveljavljenem v Napoleonovem kodeksu. Izogniti se ji skuša s tem, da umetno omejuje število rojstev. Ker mora ostati kmetija neokrnjena, sme imeti gospodar le enega ali dva otroka. Seveda z nacionalnega in populacijskega stališča taka miselnost ni neoporečna in povzroča francoskim državnikom velike skrbi.

Drobljenje kmetij povzroča tudi odsvojitve poedinih parcel med živimi, ki so posledica nevšečnih gospodarskih razmer, posebno velike zadolženosti. Opaziti je, da prehaja po vojni mnogo kmetijske zemlje v nekmetske roke. Zlasti meščanstvo jo rado kupuje, ker sodi, da je to v sedanjih nestalnih časih najvarnejša naložba kapitala. Še bolj vznemirjajoče kot to samo pa je dejstvo, da prehaja v nekmetsko lastnino prav najbolj donosna kmetijska zemlja, namreč tista, ki leži pod gozdovi in vinogradi. S tem se naravnost uničujejo najizdatnejši viri blagostanja našega podeželja.

Ena najvažnejših nalog naše agrarne politike bi bila, da zaščiti obstoj srednjih kmetij z vsemi sredstvi, ki so ji v tem oziru na razpolago. Trdna,

življenja sposobna kmetija naj bo po vzorcu rolniškega nedila (v čeških zemljah) ali Erbhofa (v Nemčiji, po zakonu iz l. 1934) nedeljiva. Vsakokratni gospodar naj bo le hasnovalec zemlje, ki jo mora kot dediščino očetov prenesti v roke potomstva. Deduje naj le en otrok, ki ima glede na brate in sestre privilegiran položaj. Odpravnine naj bodo nizke in plačilni pogoji ugodni, da se mladi gospodar že takoj po prevzemu posestva ne bo zakopal do vratu v dolgove, ki bi ga morili vse življenje. Realne delitve naj se sploh onemogočijo.

Nujno bi bilo treba preprečiti tudi prehod kmetske zemlje v nekmetske roke.

Srednje kmetije so razdeljene po vseh naših pokrajinah precej enakomerno med mala posestva in veleposestva. Najbolj ugodna tla zanje so nekateri alpski predeli. Zato jih je največ na Koroškem, pa tudi na Gorenjskem, zlasti tam, kjer se je naselitev izvršila po dvorcih in je prebivalstvo redko poseljeno. Kmetije, ki leže na samem, so prej velike kakor majhne. — Pa tudi nekateri nižinski predeli vzhodne Slovenije se odlikujejo po večjih kmetijah.

Pravih veleposestev, latifundij, pri nas ni več; izginila so že v preteklem stoletju in prej. Zadnje ostanke je vzela agrarna reforma. Le iz političnih razlogov se je ohranilo nekaj res velikih gozdnih obratov.

Naša veleposestva bi lahko razdelili na dve kategoriji: na taka, ki so v kmetskih in na taka, ki so v nekmetskih rokah. Med temi drugimi je večji del preostanek fevdalnih veleposestev, ki so bila v lastnini svetne zemljiške gospode in cerkva. Agrarna reforma jih je precej ostrigla. Njihovi lastniki svetnega stanu so večinoma nemškega pokolenja in često absentisti. Gospodarjenje na teh veleposestvih ni vedno na višku, ker se lastniki zanje premalo zanimajo. Prezadolžitev je pogost pojav. Čas jim ni naklonjen, zato večinoma propadajo. — Neznatno število veleposestev je tudi v lasti meščanstva.

Nas bolj zanimajo kmetska veleposestva. Ta so po obsegu precej majhna, prav za prav le večja srednja posestva. Pravih kmetskih veleposestev, kot jih poznajo n. pr. v Vojvodini in ponekod v Srbiji, pri nas tako rekoč ni.

Čisto izjemen je na Slovenskem pojav, da bi bil kmetski veleposestnik rentnik, da bi dal svojo zemljo v zakup, odšel v mesto in živel tam od zakupnine. To se že radi tega ne dogaja, ker je pri nas zemljiška renta skrajno nizka in zato nihče ne bi mogel plačevati visokih zakupnin. Kdor hoče v Sloveniji od zemlje živeti, mora na njej delati. Zategadelj so domala vsi naši kmetski veleposestniki ostali na grudi. Sami se sicer po navadi ne bavijo s kmetijstvom kot takim, to je z obdelovanjem zemlje, ampak svoj obrat samo vodijo, ga nadzirajo in upravljajo. Pač pa se s kmetskimi posli bavijo še vedno člani njihove rodbine, a nujno potrebne so že najete delovne sile. Te delimo na stalne in nestalne. Med stalne spadajo hlapci, dekle, pastirji. Zaposlene so na kmetiji vse leto neprenehoma. V hiši imajo hrano in stanovanje, mezdo pa dobivajo po dogovoru. Hlapci so v Jugoslaviji slovenska posebnost, a tudi v avstrijskih deželah jih poznajo, dočim Srbi in Hrvati nimajo niti pravega naziva za uslužbenca te vrste. Poleg vsega ostalega jim namreč izraz sluga označuje tudi našega hlapca. Slično je z deklami. — Nestalni poljski delavci so težaki, ki jih najemajo ob času najhujšega navala dela. Sem spadajo kosci, ženjice, kopači itd. Izhajajo iz vrst našega podeželskega maloposestniškega življa, ki sam nima dovolj zemlje, da bi se mogel

preživljati. Zato stavi veleposestnikom svojo delovno silo na razpolago, hodi k njim na »dnino«, v »tabrh« ali na »dero«. Dninarji dobivajo mezdo v denarju ali v naturalijah, a tudi kombinacije obojega so pogoste. Težaki sami veliko raje jemljejo denar, »za katerega se vse dobi«. Tiste dni, ko delajo, dobivajo polno hrano. Izjemoma pa hrane ne dobe, tedaj so na Štajerskem v »suhi deri«. Na Dolenjskem velja ponekod navada, da dajo gospodarji dninarjem, ki delajo pri njih ves teden, v soboto poleg mezde tudi še nekaj hrane za nedeljo (ali kruh ali mleko). Ženjice dobivajo po končani žetvi vsaka hleb kruha.

Običajno so poljski delavci doma v neposredni bližini kmetije, na kateri delajo. V tem primeru hodijo spat na svoje domove. Tu in tam se pa zgodi, da pridejo od daleč in ne morejo vsak večer oditi domov ter se sledečega jutra zopet vrniti na dnino. Zato ostanejo čez noč na kmetiji in spijo navadno na svislih. Njihovo delo ima bolj ali manj, če že ne povsem sezonski značaj. Take primere opazamo na Štajerskem (kmetije pod Donačko goro, obiranje hmelja v Savinjski dolini), pa tudi na Notranjskem, kjer se takemu, po več dni trajajočemu delu pravi žernada.

Naši veliki kmetje si zagotavljajo delovne sile na najrazličnejše načine. Za njivo, ogone, gredo ali drugo parcelo, ki jo ima kak kočar v zakupu, mora kot odmeno delati določeno število dni v letu. Temu se pravi na Štajerskem »odsluževati«. Kdaj je treba priti »na odsluž«, določi zakupodajalec. Delovne sile te vrste so kmetu najbolj zagotovljene. Včasih zorje velik kmet, ki ima vprego, bajtarju, ki je brez nje, njivo ali mu zvozi nanjo gnoj, za kar mu mora ta zopet toliko in toliko dni priti delat. Ponekod dovoljujejo posestniki, ki imajo gozd, soobčanom, ki so brez njega, da si nasekajo v njihovem potrebnem drva, seveda pod pogojem, da bodo prišli toliko in toliko dni na neplačano dnino.

Vprašanje delovnih sil je v poljedelstvu zelo важно, posebno v takih pokrajinah, kjer prevladujejo veleposestva. Pri nas, kjer so v veliki večini mala posestva in je obratovanje rodbinsko-kmetško, to vprašanje ne dela posebnih preglavic. Vendar je bilo, zlasti zadnja leta pred krizo, ponekod opaziti občutno pomanjkanje poljskih delavcev. Povzročil ga je napredujoči beg podeželskega prebivalstva v mesta.

Popolna specializacija v produkciji se tudi na naših veleposestvih ni nikjer dosledno izvedla. Velik del tega, kar se pridela, se tudi tu še vedno konsumira v domačem gospodinjstvu.

V bližini mest, zlasti večjih, so kmetski veleposestniki po svoji gospodarški miselnosti in po svojem načinu življenja precej pomeščanjeni. Njihovo gospodarjenje je večinoma napredno in kot tako zgled racionalnega izkoriščanja tal ostalim kmetovalcem.

Na gornjem Dolenjskem se zove kmetsko veleposestvo španija. Španija je mnogo večja kot grunt in obsega navadno teritorialno zaokrožen kompleks zemlje. Njeni gospodarji tvorijo nekakšno kmetsko aristokracijo, ki živi vedno v prijateljskih odnosih s podeželsko inteligenco: z župnikom, če slučajno lastnik španije ni liberelec, in z učiteljstvom, s sodnikom iz bližnjega večjega kraja, davkarjem itd. S svojimi družinami so se še do pred kratkim vozili v kočijah, dokler je bilo to namreč znak ugleda in veljavnosti. Sploh postajajo španije s svojo bahavo košatostjo vse bolj in bolj zgodovinska prikazen. Izenačenje njihovih gospodarjev s plastjo bogatejših srednjih kmetov vidoma napreduje.

Glavna naloga veleposestev, pa bodisi kmetskih in še bolj nekmetskih, je ta, da dajejo s svojim umnim gospodarjenjem dober zgled ostalim poljedelskim obratom. Umno gospodarjenje jim je olajšano iz več razlogov. Ker so gospodarsko dovolj močna, jim ni težko izvajati melioracij v večjem obsegu; svojim lastnikom nudijo sredstva za zadostno strokovno izobrazbo; veliko prej in pod ugodnejšimi pogoji pridejo do kreditov raznih vrst; poljedelske stroje laže nabavijo in jih tudi bolj temeljito izkoriščajo, itd.

Kar se tiče vprašanja delovnih sil, bi morala veleposestva sama stremeti za tem, da se kolikor toliko zavre beg kmetskega prebivalstva v mesta, kamor ga vlečejo boljše plače, udobnejša stanovanja, urejen delovni čas, zabave in drugo. Kaj znano je dejstvo: čim manj delovnih sil je na razpolago, tem dražje so. Država sama pa bi morala socialnopolitično zaščititi poljskega delavca, ki je pri nas še čisto neorganiziran, pa skoraj prav tako potreben pomoči kakor industrijski ali obrtni delavec.

Pod spodnjo mejo srednjega posestva leži malo posestvo, ki spada med značilnosti našega podeželja. O tem zgovorno pričajo številni sinonimni izrazi za njihove lastnike iz vseh slovenskih pokrajin: bajtar (Kranjsko, Primorsko), kočar, kočler, želar (Štajersko), kučar (Prekmurje), gorman (Haloze), kajžar (Štajersko, Koroško, Kranjsko).

Odstotek malih kmetij je po vseh naših deželah dokaj izenačen. Značilno pa je, da je zemlja tem bolj razkosana, kolikor bolj je rodovitna. Zato raste število malih kmetij od zapada proti vzhodu, največje je na Dolenjskem, v Beli Krajini, na vzhodnem Štajerskem in v Prekmurju. Vzhodni del Štajerske tvori skupaj s Hrvatskim Zagorjem močno preobljuden in zato zelo siromašen kotel. Tudi je razdrobljenost zemlje na Štajerskem in v Prekmurju večja kakor na Kranjskem. Izvor temu je dejstvo, da zavzemajo v teh pokrajinah vinorodni kraji, ki drobljenje posestev posebno pospešujejo, relativno večji obseg kakor na Kranjskem.

Daleko glavni konzument malih kmetij je še vedno in bo po vsem videzu tudi ostal producent sam, torej kmet s svojo rodbino. Sicer pa je tudi pri naših večjih in srednjih kmetijah do neznatnih izjem tako. Filip Uratnik ugotavlja, da slovenska kmetska rodbina dve tretjini tistega, kar porabi, sama doma pridela.

Mali posestniki morajo imeti poleg poljedelstva še drug, postranski zaslužek. Zato se bavijo ali z obrtjo ali pa stavljajo premožnejšim kmetom in veleposestnikom svojo delovno silo na razpolago kot dninarji.

Naši podeželski obrtniki, krojači, čevljarji, mizarji, so v bistvu še vedno kmetje. Če zemlje nimajo v lastnini, jo pa imajo vsaj v zakupu. Živijo, mislijo in čutijo kmetski. K obrti so posegli le radi tega, ker so njihova posestva premajhna, da bi jih mogla preživljati.

Nekatere maloposestniške vasi imajo močno obrtniški značaj, posebno na Gorenjskem, kjer so med pravimi kmetskimi vasmi posejane pretežno obrtniške vasi, n. pr. Ljubno, Kropa, Železniki, Žiri. Radi močne aglomeracije in včasih stoletne tradicije se je obrtniški stan tu dvignil iz kmetske mase in se osamosvojil tudi v sociološkem in psihološkem oziru.

Okraj ribniški slovi že izza starih časov po lesni domači obrti. Pozimi izdelujejo maloposestniške rodbine sita, rešeta, lesen kuhinjski pribor, sploh vse tisto, kar imenujemo z besedama suha roba. Spomladi se s temi izdelki

oče Ribničan napoti v širni svet. Z izkupiškomo, ki ga pošlje in prinese domov, se skuša rodbina preriti skozi življenje.

V okolici Trbovelj se iz vsake kmetijske hiše vsaj po en član bavi z rudarstvom. Tak človek je doma kmet in kot tak zastopa kmetijske interese, v revirju pa je rudar in se zato bori za delavske pravice. S to spojitvijo poklicev je nastal nov gospodarski in sociološki tip, ki ni ne kmet ne rudar, pač pa oboje skupaj. Gospodarska in agrarnopolitična pomembnost tega razmerja je v tem, da tak človek ni v nevarnosti, da se odtrga od zemlje in izgubi vsak stik z njo. Pri njem je še vedno mogoč popoln povratak k zemlji, ki je sicer pri industrijskih delavcih izključen (prim. E. Vandervelde: *L' exode rural et le retour à la terre*). Ivan Cankar je zapisal, da se vrne tovarniški delavec na grudo le umirat.

Dočim je glavni zaslužek malih kmetov še vedno kmetovanje, to je obdelovanje lastne zemlje in reja lastne živine, izhajajo glavni dohodki gospodarjev pritlikavih kmetij iz postranskega zaslužka. Mali kmet si večinoma še lahko redi kravo, ki je pri hiši »pol življenja«, kakor se pravi na Štajerskem, pritlikavi kmet je ne more več rediti.

Kmetijske rodbine z majhno posestjo so običajno zelo številne (cunjarji). Otroci so nezadostno hranjeni in morajo že zgodaj trdo delati. Zato so slabo razviti, često bolehní. Komaj dorastejo, morajo v svet, s trebuhom za kruhom. V mestih tlačijo kot cenena delovna moč mezde.

Izrazita maloposestniška pokrajina je Dolenjska. Nikjer drugje ni toliko bajtarjev, kajzarjev in — osobenjkarjev. Sloj osobenjkarjev tvori pravi agrarni proletariát. Dočim ima namreč bajtar kočó in navadno vsaj nekaj zemlje, nima osobenjkar lastnega krova, temveč je na stanovanju pri kakem večjem kmetu. Ponekod imajo premožni gospodarji razen svojih domačij na posestvu še kočó, to pa zato, da se vanjo umaknejo, ko predajo posestvo otrokom, hoteč se s tem izogniti večnim preprirom, ki jih imajo prevžitkarji s prevzemniki, ako žive pod isto streho. Dokler pa se to ne zgodi, stanujejo v kočah najemniki — osobenjkarji. Ti so živeli prvotno le v vinskih gončah. Danes pa jih najdemo v krajih, kjer vinska trta ne uspeva in kjer tudi v preteklosti ni nikdar uspevala. Pojem se je torej razširil preko svojih prvotnih krajevnih meja. Pa tudi glede na vsebino izraza so polagoma nastale spremembe. Beseda osobenjkar pride od tega, ker se je dolinski pobeglica naselil v sobi zidanice (prim. Dolenčeve razprave o Gorskih bukvah in slovenskem običajnem pravu); bil je torej najemnik. Če se pa danes na Dolenjskem trdi, da »sabenšna ni grunt«, potem to pomeni, da je pač manjša posest kakor grunt, a posest vendarle. Razlika med osobenjkarjem in bajtarjem je ponekod že zelo meglena ali pa že čisto zabrisana. Na Kočevskem so osobenjki oni, ki imajo samo hišico, a zemlje nič, v okolici Novega mesta pa je sabenščina zopet posestvo, od katerega gospodar s svojo rodbino ne more živeti.

Dolenjski malokmetijski živelj je v svojih delih odlično popisal Josip Jurčič, ki mu je samemu tekla zibel v preprosti kmetijski izbi.

Dolenjska je veliko preobljudena pokrajina. Industrije ni tu skoraj nobene, tudi obrti v primernem obsegu ne. Osobenjkarji in bajtarji so navezani na poljedelstvo, ki jih pa ne more dovolj zaposliti. Zato se je mnogo naših Dolenjcev izselilo. Konec preteklega stoletja je to ljudstvo popadla nekaka mrzlica: pričelo se je trumoma odpravljati v Ameriko. Danes je ni na Dolenjskem skoraj hiše, ki ne bi imela kakega sorodnika onstran Oceana.

Koliko sinov slovenske matere je šlo tedaj v nepovrat, tujina se diči z deli njihovih rok. Domov so pošiljali svoje prihranke, ki so bili prav občutna postavka v naši plačilni bilanci. Po vojni je izseljevanje ponehalo. Zato pa malokmetiški sinovi tem bolj silijo v mesta, k orožnikom, k financii in v slične službe.

Prekmurski agrarni proletariat je hodil pred vojno čez poletje na bližnja madžarska veleposestva. Z državno razmejitvijo je postalo to nemogoče in val prekmurskih sezonskih delavcev se je obrnil v Vojvodino in Slavonijo, kjer so pa možnosti zaslužka radi izvedbe agrarne reforme vedno manjše. V zadnjih letih jih je mnogo hodilo v Nemčijo in Francijo, a kako bo s tem v bodoče, pač ne bi mogel nihče prerokovati. Vprašanje sezonskih delavcev je slej ko prej pereč, nerešen problem, ki se ga vsi boje načeti.

Našim kajžarskim in pritlikavim kmetijam nobeno še tako racionalno gospodarstvo, ne stroji ne umetna gnojila, ne morejo izdatno pomoči. Ločitev obratovanja od zemlje (Trennung von Grund und Boden), to mogočno geslo povojne dobe, se ne glasi prav nič več tako prepričevalno kakor nekdanj. Ločitev obratov od zemlje se da izvesti pač le do določene meje, ker glavni produkcijski vir ostane še vedno grunt. Z njo pa so vedno, tudi pri veleposestvih, združene nevarnosti, kar se je pokazalo zlasti v poslednjih letih, ko so cene vse prej kot stalne in so vse napovedi za bodočnost nezanesljive.

Vendar pa je umno gospodarjenje rešilna bilka naših malih kmetij. Strokovnjaki so dognali, da bi se dala pri nas agrarna produkcija zvišati skoraj na dvakratni sedanjí obseg, ako bi se v polni meri posluževali vseh modernih pridobitev agronomске tehnike. Da se bo to zgodilo v bližnji bodočnosti, sicer ni pričakovati, gotovo pa je, da delnega zvišanja produkcije ne bi bilo nemogoče doseči. S tem bi se izdatno izboljšal položaj poedinih, zlasti manjših kmetijskih obratov, pa tudi položaj našega narodnega gospodarstva na splošno, ker bi to znižalo, mogoče sploh odpravilo našo agrarno pasivnost. Kmetu, ki gospodari bolj za preživljanje rodbine, ne bi bilo treba trpeti več pomanjkanja; kmet pa, ki dela bolj za trg, bi imel več prodati.

Dandanes se industrijske države agrarizirajo. V tem oziru so Italija, Nemčija (prej tudi Avstrija, prim. tkzv. Agrarkurs pod Dollfussovo vlado) in druge veliko dosegle. Postavile so se na stališče, da mora biti vsak košček zemlje optimalno izkoriščen. Tudi Slovenija bi se morala pričeti v tem smislu agrarizirati. Sicer je res, da smo v bistvu še vedno agrarna pokrajina — toda pasivna; naš narod se hrani beraško slabo.

Intenzivnost gospodarjenja je odvisna od množine dela in kapitala, ki sta v poljedelski obrat vložena. Zato je intenzivnost ali delovna ali kapitalna.

Ugotoviti moramo, da je gospodarjenje našega kmeta delovno precej intenzivno, a po drugi strani kapitalno ekstenzivno. To nujno sledi iz gospodarske strukture našega podeželja. Domačih delovnih sil je skoraj v vsaki hiši dovolj in na pretek, hudo pa primanjkuje kapitalov, posebno denarja.

Intenzivacija gospodarjenja na naših kmetijah je dvojnega izvora, zato se je tudi na dva različna načina izoblikovala.

Prvič je nanjo vplivala velikost poljedelskih obratov in ozir na število oseb, ki jih mora posestvo preživeti. Povsod opažamo, da je gospodarjenje tem intenzivnejše, čim manjša je kmetija in čim več je pri hiši otrok. Zemlje ima tako gospodarstvo malo, ljudi pa mora prehraniti veliko, zato stremi njegov lastnik nujno za tem, da poveča produkcijo in izboljša njeno kvaliteto. To je lahko izvedljivo, ker so delovne sile na razpolago. Taka intenzivacija je

izrazito delovna, kapitalna le izjemoma. Znano je, da je zemlja najmarljiveje obdelana na Krasu, kjer je primanjkuje. Tam je izkoriščena dobesedno vsaka gruda plodne prsti. Mnogo manj skrbni so v tem oziru naši ravninski kmetje, zlasti bogatejši.

Drugič pa je vplival na intenzivnost obdelovanja zemlje trg. Njegova bližina pospešuje izbor in gojitev onih kulturnih vrst, ki imajo najboljše cene in dajejo torej najvišje donose. Zemljiška renta raste sorazmerno z bližino trga, čeprav se povečujejo v isti smeri tudi režijski stroški (mezde itd.). Posestva v bližini mest goje najbolj intenzivne kulture (vrtovi!), a produkcija je uravnana v veliki meri po zahtevah trga. Kmetijski gospodarji so se tu navzeli prave trgovske miselnosti. Intenzivnost njihovega gospodarjenja je delovna in kapitalna.

Malo kmetско gospodarstvo sloni v primeri z večjim poljedelskim obratom na bolj naravni podlagi. Tu se producira pretežno za lastne potrebe rodbine, tam več za trg. Za malo kmetско gospodarstvo je odločilne važnosti letina, za večja posestva pa cene agrarnih produktov.

In ako si sedaj ogledamo vprašanje, kako je agrarna kriza vplivala na slovenske kmetске obrate, opazimo, da je gospodarsko precej izenačila večja posestva z malimi. Kajti krize, ki so posledice denarnega gospodarstva, prizadenejo v prvi vrsti tiste obrate, ki producirajo za trg. Kdor bi produciral izključno le zase, — kar pa je dandanes pri naših kmetskih posestvih izključeno, — temu nobena kriza ne bi mogla škodovati, ker rast žita in prospeh živine ni v prav nikaki zvezi s konjunkturo in trgom.

Gospodarski položaj našega malega kmeta je nevšečen, ker je množina njegovih pridelkov neznatna. Gospodarski položaj srednjega in večjega kmeta pa je bil ugoden tako dolgo, dokler je bil indeks cen agrarnih produktov visok. Čim so cene padle, so se kmetom dohodki skrčili, dočim so dajatve ostale iste ali pa so se celo zvišale. Prej so bili na slabem mali kmetje, danes je na slabem ves kmetijski stan.

Slovensko maloposestništvo je danes v takem položaju, da se nanj nikakor ne morejo več nanašati Jurčičeve besede: Kmetstvo ne redi, a pošteno živi. Male kmetije v sedanji dobi ne živijo pošteno svojih lastnikov, dovoljujejo jim le bedno životarjenje.

Najmanjšo kategorijo zemljiških posestnikov, ki se bavijo z obdelovanjem zemlje, tvorijo tako zvani parcelni posestniki. Včasih jih nazivajo tudi parcelni kmetje, toda tu po pravem že dolgo ni več govora o kmetih.

Parcelnih posestnikov je več vrst. Prvič spada semkaj del podeželskega proletariata, ki dobiva glavne dohodke s poljskim delom pri večjih gospodarjih. Tisti košček zemlje, ki ga imajo ti mali ljudje v lastnini ali mogoče le v zakupu, jim daje najpotrebnejša hranila, krompir, zelenjavo in podobno. Tudi vaški obrtniki imajo vsaj nekaj zemlje, zelnik in njivico. Celo pretežni del meščanstva naših malih mest ima košček polja, če že ne v lastnini, pa vsaj v zakupu. Kajti prebivalstvo teh mestec, zlasti obrtniško, kaže še skozi generacije na pol kmetijski značaj.

Novejšega izvora so parcelne posesti delavskega stanu. Pokret v njihov prospeh se je pričel v Nemčiji in se odtod razširil v druge države. Delavec je najbolj nestalen element človeške družbe. Iz tega izvirajo različne nevšečnosti, ki se jim je mogoče izogniti tako, da se delavec priklene na kos zemlje, ki mu deloma zagotavlja eksistenco. Parcele delavskega stanu se obdelujejo

največ kot vrtovi. Vidimo jih v neposredni okolici industrijskih centrov, pri nas okrog Maribora, Kranja, Jesenic. Vendar je ves pokret šele v povojih.

Parcelna posestva so znana po veliki intenzivnosti obdelovanja, zemlja je tu do zadnjih možnosti izrabljena. Njihov veliki narodnogospodarski in socialni pomen je v tem, da zalagajo siromašno podeželsko, malomeščansko in delavsko plast prebivalstva z najpotrebnejšimi hranili. Pridelki služijo edino le domačim potrebam.

Kakšen je slovenski kmet po obči gospodarski miselnosti?

Čisto naturalnega gospodarstva pri nas ni več. Kmet nikjer ne producira izključno le zase in za svojo rodbino, temveč vedno tudi za trg.

Kako pa je razmerje med produkcijo za kritje lastnih potreb in za potrebe trga, se ne da niti približno določiti. To razmerje je različno od kraja do kraja, od gospodarstva do gospodarstva. Odločilen vpliv pa ima nanj dvojne tendenc:

Prvič vztrajanje v tradiciji, čeprav na škodo gospodarjenja.

Drugič računsko stremljenje po čim večjem denarnem donosu posestva.

Predstavnik prve skupine je konservativno tradicionalni kmet, predstavnik druge kmet-podjetnik.

Konservativno-tradicionalni kmet usmerja vse svoje gospodarjenje tako, da krije domača produkcija kolikor mogoče veliko potreb njegove rodbine.

Ta tip gospodarja je preostanek prejšnjih dob, ko je kmetska produkcija krila domače potrebe in se je nekaj malega prodalo za dajatve, kupiti pa ni bilo treba skoraj ničesar, ker so vse potrebno izdelali v hiši.

Konservativno-tradicionalni kmet goji vsakovrstne kulture, rentabilne in nerentabilne. K temu ga sili namen njegovega gospodarjenja — avtarkija.

Zemlja mu ni obrat, ki naj donša tako in tako visoke donose, pač pa tisti vir, ki daje njemu in njegovi rodbini živeti. Delo tu ni preračunano v denar. Kmet gara kot črna živina, prav nič ne pozna deset ali osemurnega delavnika. Delo zanj še nima cene, ki bi se dala izraziti v denarju.

Novotarijam je konservativno-tradicionalni kmet nedostopen. Načina gospodarjenja ne izboljšuje, novih kultur ne uvaja, ker mu za kritje rodbinskih potreb ne koristijo. Znan je prečesti izrek kmetov te vrste: Če je bilo tako gospodarjenje dobro za deda in očeta, bo dobro pač tudi zame.

S svetom ima tradicionalni kmet le malo stikov, denarno gospodarstvo mu dela težave, ne more se vanj prav vživeti. Dobro čuti, da je v razvoju dogodkov zaostal. To vzbuja v njem nezaupnost, ki mu škodi zlasti v trgovskih odnosih, ako jih sploh ima. Dolgo časa so ga izžemali vaški oderuhi, ki še dandanes niso popolnoma izginili. Pri prodaji njegovih pridelkov posredujejo prekupčevalci, ki imajo od njegovega težkega dela največji dobiček.

Kakor kaže gospodarsko udejstvovanje konservativnega kmeta neko okostenelost, tako poteka vse njegovo življenje v tradicionalnih oblikah. Rodbina je trdna in gospodarjeva avtoriteta nekaj zaleže. Značilno je razmerje med gospodarjem in služinčadjo, hlapci, deklami, pestunjami, pastirji, ki se po slovenski ljudski govorici nazivajo s skupno besedo »družina«. Med »družino« in gospodarjem ter njegovo rodbino vlada tu še staro patriarhalno razmerje, ki ga Izidor Cankar v uvodu k Hlapcu Jerneju svojega bratranca naziva razmerje med gospodarjem in hlapcem po stari krščanski morali in tradiciji. Fantek, še nedorasel in mogoče še šoli zavezan, pride v kmetsko domačijo za pastirja. Ako malo dorase, ga narede za hlapca in kot tak živi na posestvu

leta in leta. Navadno doživi, da zagospodari eden izmed tistih, ki jih je on kot malčke pestoval in učil hoditi. Ko osivi in obnemore, ga nihče ne zapodi od hiše. Zaslužil si je kot in mesto pri skledi za svoja stara leta. S kmetско rodbino veže »družino« delovna in življenjska skupnost. Vsi jedo za isto mizo, zajemajo iz iste sklede. Hlapca naziva rodbina »naš Janez«, deklo »naša Micka«. Gospodar je za družino »oče«, gospodinja »mati«.

Na lepem razmerju »družine« in gospodarja, ki temelji na medsebojni zvestobi, je zgrajena moč in veličina naših starih kmetjskih domov.

»Družini« je v veliki meri podobna ustanova stricev in tet. Bratje in sestre prevzemnika posestva, ki se ne poroče, ostanejo na kmetiji, kjer njihovo stališče ni dosti različno od stališča hlapcev in dekel. —

Kmet-podjetnik je otrok naše dobe. V življenje ga je poklicalo denarno gospodarstvo. Smisel kmetovanja mu ni nič več preživljanje rodbine, temveč pridobivanje čim večjih denarnih donosov. Je podjetnik, ki računa. Vsaka ura njegovega dela predstavlja zanj določeno denarno vrednost. Osnova njegovega gospodarskega udejstvovanja je predpostavka, da je vložen v njegov obrat tak in tak kapital, ki se mora tako in tako visoko obrestovati. Ako se to ne zgodi, se mu kmetovanje ne izplača.

Za kmeta-podjetnika je največje važnosti trg. Zato je svojo produkcijo usmeril po njegovih potrebah in zahtevah. Omejuje jo na one predmete, ki jih lahko proda. Izbor kultur, ki postaja vedno bolj enostranski, temelji na kalkulaciji in spekulaciji.

V tekmi za čim večjimi denarnimi donosi je bilo treba izboljšati tehnično stran poljedelskega obratovanja. Na površje je prišla beseda racionalizacija. Zahteva po čim večji osvoboditvi obrata od zemlje je pospešila uporabo strojev, umetnih gnojil, močnih krmil itd. Kmetje kapitalistične miselnosti so pričeli uvajati nove metode dela in prehajati na druge kulture, ki so se jim zdele bolj rentabilne. Njihove hiše in gospodarska poslopja že na zunaj kažejo, da korakajo njihovi lastniki z duhom časa, čigar tokovi so jih potegnili v sredo denarnega gospodarstva, jih spravili v stik z bankami in z drugimi denarnimi zavodi. Poleg tega so se oprijeli zadružništva, s katerim so uredili svoje zveze s trgom pri prodaji poljedelskih produktov in tudi pri nakupu potrebščin, pri iskanju kreditov, nalaganju kapitala itd.

Ko so se z novim načinom gospodarjenja po eni strani dvignili kmetovi dohodki, so se po drugi strani pojavile nove, prej neznane potrebe: po kavi in sladkorju, po kupljenih srajcah in židanih nogavicah. Izdelke domače hišne obrti so izpodrinili industrijski proizvodi.

Liberalno-kapitalistično gospodarstvo je najbolj razvito na kmetijah v neposredni bližini mest. To je jasno, če pomislimo, da je vse novodobno gospodarstvo v tesni odvisnosti od trga, ki ga predstavljajo za agrarne produkte mesta in industrijska središča. Poleg gospodarskih činiteljev so vplivali seveda tudi psihološki, med katere je šteti zlasti neprestani stik z meščanstvom.

Življenje takega »kapitalističnega« kmeta (besede ni razumeti niti najmanj v pejorativnem, ampak zgolj v tehničnem smislu), je močno krenilo s tradicionalnega tira. Ne samo v gospodarstvu, temveč v vsem svojem udejstvovanju, v mišljenju in čustvovanju so kmetje-podjetniki zapustili pot očetov in dedov ter si poiskali novih smeri.

Hiš in gospodarskih poslopij ne gradijo več v tradicionalnem slogu, pač pa tako, da so v skladu z zahtevami umnega gospodarjenja in da dajejo

kmetski rodbini neko udobnost. Načela moderne higiene vedno bolj upoštevajo, kjer so le mogli, so uvedli električno razsvetljavo.

Njihova miselnost je precej meščanska, prav tako kakor življenje. V občevanju s tujim svetom so se otresli znane kmetske nezaupnosti in njihovo vedenje se je ugledilo. V trgovskih zadevah so si pridobili dokaj spretnosti in prekupčevalci pri njih veliko ne opravijo.

»Družine« tu z gospodarjem in njegovo rodbino ne vežejo več tisti intimni stiki, ki so značilni za tradicionalno kmetsko hišo. Razmerje med hlapcem in gospodarjem postaja zgolj službeno, ureja ga obči državljanski zakonik in temelji na storitvi in protidajatvi. Za isto mizo gospodar in hlapec največkrat ne jesta več. Vendar pa je njuno razmerje še vedno neprimerno bolj ozko kakor pa razmerje med tovarniškim podjetnikom in njegovim delavcem.

Tradicionalno-konservativni tip kmeta se je ohranil v onih predelih Slovenije, ki so zelo odmaknjeni od sveta in nimajo zveze z gospodarskimi in kulturnimi središči (Pohorje, Haloze, Bloško-rakitniška planota, Gorjanci itd.). V podjetnika pa so se kmetje razvili v neposredni bližini večjih mest, Ljubljane, Maribora.

Toda večina slovenskih kmetov je po svojem življenju in po svoji gospodarski miselnosti med obema orisanima skrajnostima.

Tradicionalnost je poznana splošno-kmetska lastnost. Iz nje izvira konservativnost. Kakor je gospodaril oče, tako gospodari tudi sin. Z istim plugom orje, enako seme seje, na enak način spravlja pridelke, jih použiva in razpečava. Sin se trdno oklepa očetove življenjske modrosti. Po istih tradicionalnih vzorih zida svojo kočjo in gospodarska poslopja, opremlja z istim pohištvom svoj dom in na enak način krasi njegovo zunanost (Jeraj).

Vendar se po drugi strani posebno po svetovni vojni kaže na vsem slovenskem podeželju močan vpliv denarnega in kapitalističnega gospodarstva, ki sili kmeta k naprednosti, kajti poleg preživljanja rodbine je postala važen činitelj kmetskega gospodarjenja produkcija za trg. S tržnim izkupičkom se krijejo mnoge kmetske potrebe, ki so izza nekaj desetletij ogromno narasle. Izkupiček na trgu mora biti radi znatnih potreb in občutnih dajatev kolikor mogoče velik. To sili že po naravni nujnosti kmetske gospodarje k umnemu obratovanju, k želji po čim bolj popolni strokovni izobrazbi in k stremljenju po čim ugodnejši prodaji svojih pridelkov.

Konservativno-tradicionalni kmet izginja, ker sega vpliv novega gospodarskega reda že v slednjo našo vas. Kolikor je še takih kmetij, kažejo to značilnost, da se proti krizam še dokaj dobro bore, a svojim gospodarjem in njihovim rodbinam nudijo za težko in naporno delo le bolj slabo življenje.

Napredne in trgovsko-kapitalistične kmetije trpijo v času kriz, a njihovi gospodarji pridejo v dobi ugodnih konjunktur do velikega blagostanja. Pa tudi v slabih časih znajo produkcijo prilagoditi tržnim prilikam. —

Nepobitno dejstvo je, da je ključ do rešitve današnjih težkih razmer naših kmetskih obratov vprašanje cen agrarnih proizvodov. Ko bo ta problem rešen, bo slovensko podeželje gospodarsko prosteje zadihalo, zopet radostno zaživelo. Zato pa je silno važno, da se v sedanjem času naše kmetije ne razdero, ne razprše in dezorganizirajo, tako da njihovo vstajenje ne bo nikdar več mogoče. Iz ruševin naših dni se bo menda vendar rodila doba, ko pesnikove besede »Sveta si zemlja in blagor mu, komur rodiš« ne bodo več prazen zvok.

KRLEŽEVE LIRIČNE SAMOIZPOVEDI

BRATKO KREFT

V vrvenju sodobnega življenja, med bučanjem aeroplanov in grmenjem topov, magnetnih min in bomb, sredi krvavega klanja, ki pa še vedno ni zavzelo tistih meja, ki jih ima že vnaprej začrtane, razmišljati o liriki ali celo liriko pisati in jo braniti pred tistimi, ki hočejo vsakršno umetniško ustvarjanje potegniti v splošni zunanji, bučeči vrvež in vzeti človekovemu življenju vso intimnost, to je resda že donkihotsko delo. Toda zdi se, da je potrebno, najsi bo sicer v očeh tistih, ki danes stoje v ospredju sodobnega življenja, še tako brezpomembno. Pritisk na umetnost še nikoli ni bil tako velik kakor danes. Na razne načine ga doživlja in prenaša že nad dvajset let, ko so se začeli družbeni temelji majati in družbene plasti gibati. Ta splošni, objektivni proces vzbuja in povzroča tako v posamezniku kakor v množici različne subjektivne, a važne duševne pretrese in spremembe, ki niso vedno premočrtne, kakor bi si želeli tisti, ki skušajo usmeriti življenje na nova pota. Za sodobnim dogajanjem se skriva v ljudeh na tisoče duševnih krčev in zapletkov, ki jih politiki in sociologi radi prezrejo ali pa jih pre-površno označijo ter zavržejo, če motijo njihovo koncepcijo. Umetnik, ki tako rekoč na novo ustvarja svoja bitja, pa ne more mimo njih, če hoče, da bodo njegove osebe živele polnovredno in resnično življenje. S tem, da jih prikaže od vseh strani, z vso njihovo notranjo in zunanjo problematiko, jih nikakor ne odteguje realnemu življenju, na katero se vedno sklicuje moderni sociolog in sociološko usmerjeni literarni kritik, temveč jih v resnici tudi sociološko najbolj objektivizira. Zaradi subjektivnih razlogov, zaradi trenutnega političnega položaja je to ali ono delo lahko po neki svoji posebnosti tudi politično-propagandno aktualno, njegova prava umetniška vrednost pa se pokaže, če delo živi tudi mimo te dnevne aktualnosti. V Tolstojevem romanu »Vojna in mir« je nešteto mest, kjer njegovi junaki z avtorjem vred izpovedujejo ideje, ki so s stališča modernega sociologa in progresivnega politika zelo nazadnjaške, celo zgrešene in napačne, toda zaradi svoje umetniške sile, zaradi resničnosti prikazanih oseb in življenja živi to Tolstojev delo dalje. Umetniško najšibkejša so tista mesta, kjer je tudi za svoj čas sociološko premalo objektiviziral in determiniral nekatere ideje, ki jih je zaradi svojega nazora nasilno vrnil v govor nekaterih oseb. Vse te ugotovitve pa še nikakor ne govore zoper idejnost v umetnini ter nikakor ne nameravajo zagovarjati nazadnjaškega larpurlartizma. Opozarjajo le, da je resnično umetniško delo pravi izraz svoje dobe zaradi tega, ker se je avtorju posrečilo v njem prikazati najvažnejša nasprotja in protislovja, ki so bila v posamezniku kakor v družbi, neposredno, po nastopajočih osebah, ki govore vsaka zase in žive »iz sebe«. Razume se, da se noben pisatelj ne more dvigniti iznad vsega dogajanja, v celoti je njegovo delo izšlo iz njega, on pa iz svoje dobe, razmer, okolja itd. Posebnost njegovega dela se ne kaže samo v umetniškem oblikovanju, temveč tudi v tem, katere stvari v svoji dobi je bolj sprejemal vase in v svojo umetnost in katere manj. Tu je poleg intuitivnosti njegov nazor zelo važen, prav tako njegov temperament, značaj itd. Njegova umetnost nastaja v sklopu vseh teh komponent. Zato niso izključena tudi »idejna« protislovja v njegovem delu, zlasti pri tistih pisateljih, ki so skušali svojo idejnost poudarjati. Med take spada prav gotovo pri nas Ivan

Cankar, ki je na eni strani izrazil idejen, tendenčen pisatelj z idejami, ki so danes zelo aktualne in zato tudi prijemajo in prija, na drugi strani pa je v njegovem delu prav tako veliko pesimističnega lirizma, sentimentalnosti, sanjivosti itd., ki so v nasprotju z njegovimi borbenimi deli. O teh delih danes skoraj nihče ne govori, kakor da jih sploh ni napisal, čeprav so prav tako bistvena za oceno njegove umetniške podobe, kakor tista, ki so danes aktualna. Končno vprašanje je le, katera so močnejša in katera bodo odmrta. Nihče si še do danes ni upal stopiti kritično k njegovemu delu, nihče si še ni upal analizirati vsega njegovega umetniškega dela z vidika estetsko-sociološke kritike, ki je danes edino sposobna pravilno oceniti njegovo delo, če bo v enaki meri upoštevala tako estetiko kakor sociologijo. To delo bo treba opraviti tako zaradi Cankarja samega, kakor tudi zaradi sodobne slovenske literature, ki ji je objektivno (in ne rodoljubno) razmerje do Cankarjevega dela potrebno, če se hoče izviti iz epigonskih kremljev raznih sodobnih Cimpermanov, ki cankarjansko-epigonsko cimpajo svoja dela, pišejo kritike in samolastno »odločajo« o usodi novejšje literature, sklicujoč se ob vsaki priliki na Cankarja. Estetski pojmi niso bili že od cimpermanske dobe pri nas tako zmedeni in tako protislovni, literarna kritika na tako nizki stopnji kakor ravno zadnja leta. Odnos in iz njega izvirajoče kritike so eklekticističnega značaja. Kritik se nasloni zgolj na eno posebnost Cankarjevega dela ali celo na eno delo samo, ker pač ustreza kritikovemu konceptu, ga iztrga iz celote in hoče le po njem prikazati Cankarjevo umetniško podobo! Tak način vodi nujno do enostranosti, kajti prava umetnikova podoba raste iz vsega njegovega življenjskega dela, ne pa le iz kakšnega predavanja, novele, romana ali drame. Da pa ni pričakovati od zastarelih in nazadnjaških krogov stvariteljskega in umetnosti vrednega ter pravičnega razglabljanja in vrednotenja, je povsem jasno.

Posebno poglavje je literarna kritika tudi v nekaterih politično-progresivnih krogih, ki še vedno tavajo v raznih vulgarizmih, čeprav se ob vsaki priliki sklicujejo na najvišje avtoritete v sociologiji in materialistični filozofiji, ki jim morajo priskočiti na pomoč, če hočejo okrcati pisatelja takega kova, kakor je n. pr. Miroslav Krleža. Njegov »Antibarbarus« je nujen odgovor zoper politično in »filozofsko« vulgarizacijo umetnosti, ki se naj izvrši v imenu progressa. Poleg uvoda v Hegedušičevo mapo in knjige »Moj obračun s njima« je ponovni temperamentni in žolčni zagovor svobode umetniškega ustvarjanja in obramba umetnosti. Krleža ne brani samo sebe in svojega dela, temveč brani umetnost, ki danes iz njegovih ust ne potrebuje poudarjenega atributa »progresivna«, ker je to po svoji obliki in vsebini. Vsa ta borba, kakor se zdi na prvi pogled nepotrebna in zgolj strujarska, ima za razvoj novejšje literature in estetskih nazorov svoj globlji pomen. Pojmi se bodo razčistili in pritisk na umetnost, ki se danes vrši z raznih strani, se bo moral omejiti in deloma tudi odbiti. Splošni pritisk, ki ga čutimo vsi, ni zgolj literaren, strujarski, temveč ima svoje globlje vzroke in korenike v sodobnem življenju, ki je v zadnjih letih zavzelo take oblike, da je iz življenja sodobnega človeka močno omejilo in skoraj izrinilo pozornost na umetniško ustvarjanje. Vse stvari se cenijo po njih neposrednem, vsakodnevnom namenu, ker je (zlasti zadnje čase) tako rekoč tudi človeško življenje spet postalo muha enodnevnica.

Umetnost ni središče zanimanja sodobne družbe in sodobnega človeka, ki je na zunaj ves zapleten v družbene in politične probleme vseh vrst, na

znatraj pa prepleten z mrežami odmevov in slik, ki druga drugo prepredajo in se druga v drugo odtiskujejo, kakor številni prizori na fotografski plošči, ki je fotograf ni izmenjal. Malokateri stvari doživlja sodobni človek do dna, do njihovih korenin, ker prehitro izumirajo in prenašlo rastejo nove. Večina stvari, ki danes polnijo človekovo duševnost, stvari, ki so v ospredju njegovega zanimanja, je umetnosti prej tuja in nenaklonjena kakor pa prijazna in izpodbudna. Dejstvo je, da umetniško ustvarjanje in umetnost sploh nista v središču zanimanja sodobnega človeka, ki je izrazito usmerjen v politično in socialno borbo, v katero se je zagrizel s tako strastjo, da ne samo ne vidi, temveč tudi noče videti nikjer nič drugega kakor politiko.

Prav zaradi te politične hlastnosti, ki je zajela v precejšnji meri življenje tako družbe kakor posameznika, ki skuša iti s tokovi časa, se bolj ceni tista literatura, ki neposredno zagrablja aktualnost, ne da bi se sicer poglobila v bistvo stvari in v njih notranjo vzročnost, ki ponajvečkrat ni v skladu z zunanjim dogajanjem, ker je sodobno življenje v svojih temeljih prešlo v sama protislovja. Doživljaji in dogodki se vrste s tako naglico, da se nam zdi, da se »včerašnje resnice nikoli niso tako naglo spreminjale v današnje laži in današnje laži v jutrišnje resnice«, kakor bi dejal Figaro. Včerašnja dogmatična načela so danes prešla v svoje nasprotje, včeraj hvaljene in goreče oboževane vrednote so danes doživele na politični borzi svoj polom. To neprestano in naglo premikanje dobiva včasih za posameznika podoben kaosa, v katerem se je začelo krčevito zvijati vse človeštvo. Nobena stvar se ne utegne več globlje vtisniti v človekovo notranjost, ker ji prehitro sledi druga. Če pa se to vendarle zgodi pri tem ali onem posamezniku, se nenadoma odpro pred njim prepadi, iz katerih zija brezdanja groza, praznosta, zlaganost, skratka inferno sodobnega življenja, ki je izgubilo vse solidne temelje pod seboj. Na zunanje pa se vrte dogodki z bliskovito naglico, nove stvari omajajo temelje prejšnjim, jih spodrinejo in nadomeščajo s prav tako malotrajnimi novimi, ki so trenutno aktualnejše. Zato je za naš čas značilno kričanje. Kričači vseh vrst se pojavljajo tu in tam in vsak skuša prevpiti drugega, vsak skuša biti čim bolj senzacionalen in nič mu ni mar, če jutri trdi in vpije čisto nekaj nasprotnega, kar je mogoče prej dogmatično branil in propovedoval.

Tako živi skoraj vsak povprečen zemljan našega časa v zavestni ali podzavestni živčni napetosti, ki pa ne zapuša posameznih trajnejših vtisov, niti ne dopuša globljih doživetij, ker bi se sicer zgodilo, da ne bi mogli zaradi globljega doživetja včerašnjih dogodkov in političnih ali celo »svetovnonazorskih« resnic novih, aktualnejših, ki prejšnjim nasprotujejo in jih zanikajo, sprejeti z enako iskrenostjo, zaupanjem in vero. Današnje razmere zahtevajo elastičnost v mišljenju, čustvovanja pa jim sploh ni mar. Značilno za idejno borbo našega časa je dejstvo, da se vsaka najmanjša stvar zgodi v imenu tega ali onega svetovnega nazora in da zato noben vernik nima pravice do samostojnega mišljenja, sicer zapade herezi. Stremljenje po šablonizaciji in mehanizaciji človeške duševnosti ni bilo mogoče že od inkvizitorskih časov hujše, ko je danes. Kdor pa se sredi noči zbudi in začne v temi globlje premišljevali o tem, kar je, in o tem, kar pravijo, da bi naj bilo, pa v resnici ni, kdor v svojih samotnih trenutkih preživlja vsa nasprotja in protislovja sodobnega bivanja, ta se težko izkoplje iz dvomov in never, če si ni že prej v samem sebi zgradil trdnjih osebnih temeljev. Skepsa straši z vseh koncev in krajev. Človek, ki se danes na zunanje spet bori z

orožjem in preлива kri, bije v svoji notranjosti najmanj tako strašne bitke za duševni mir in ravnovesje.

Za razmišljajočega človeka, ki si drzne gledati stvarjem v oči in si ne prikrivati laži, s katerimi se je okitil sodobni oficialni svet, je dvakrat težje, kajti nikoli ni bila pamet posameznika tako malo spoštovana in upoštevana kakor danes. V največji meri velja to za sodobnega pisatelja, ki noče in ne more spregledati nedostatkov in laži, ki so v svetu in v ljudeh. Vsi sodobni politični nazori so napravili iz človeka številko in vsi hočejo videti v umetnosti le svojo uslužno deklo. Človek ne šteje več, umetnost je brez veljave. Razvrednotena je kakor borzni papirji, ki so izgubili veljavo. Vsaj tako gleda oficialni svet nanjo, ki zato zahteva njene podločnosti in koristnosti.

Danes ne smeš več misliti, še manj čustvovati, kajti če živiš s čustvom in sprejemaš življenje z odprtim vizirjem, si nekega dne razruvan, razoran in ni brane, s katero bi uravnal svojo razorano notranjost. Ali ni lani v takih okoliščinah in pod takim pritiskom šel v prostovoljno smrt v nekem newyorškem hotelu Ernst Toller? ... Pritisk politike je tolikšen, da je umetniško delo porinjeno v kot. Uresničuje se Johstov stavek, ki ga je pred leti zapisal v svoji igri »Schlageter«, da bi namreč najrajši pograbil za revolver, kadar sliši besedo kultura. Pograbili so za revolverje, ker nočejo kulture, temveč barbarizem. In umetnost? Delo don Kihotov! Toda vendar: velik ponos je v njej, kajti od vseh preganjana resnica je danes našla edino pri njej varno zatočišče. Skozi njo bo živela dalje in se ohranila za tiste čase, ki jo bodo spet sprejeli z odprtimi rokami in ji priznali tisto čast in spoštovanje, ki ji gre. To je veliko poslanstvo sodobne umetnosti. Vztrajati z resnico v srcu in se ji ne odpovedati. Odgovornost tega poslanstva umetnosti je v preteklosti v slovenski literaturi najbolj čutil Ivan Cankar, v sodobni hrvaški literaturi pa ga kljub vsem ugovorom in natolcevanjem čuti v najvišji meri Miroslav Krleža.

Njegovo delo stoji v središču sodobnega hrvaškega literarnega dogajanja in ustvarjanja, čeprav je prenekatera njegova knjiga javno zamolčana in spregledana. Pomen in vpliv njegovega dela prestopa hrvaške in jugoslovanske meje, čeprav nima oficialnega potnega lista niti literarne kritike niti oficialne javnosti in oblasti. Da pa nima vsako njegovo delo bodisi v revialni bodisi v časopisni kritiki tistega potrebnega in silnega odjeka, kakor ga po vsej pravici zasluži in kakor ga mogoče nestrpno pričakuje on sam, vendarle ni vedno krivo le hoteno in organizirano zamolčevanje, čeprav je tudi to zelo pogosto. Vse to ima še tudi svoj globlji vzrok, ki izvira iz nerazvitosti razmer in njih nizke kulturne ravni.

Področje njegovega književniškega delovanja in ustvarjanja je tako široko in tako obsežno, da zahteva od kritike prav tolikšne razgledanosti, še bolj pa sposobnosti. Kljub oficialnemu, javnemu in zakulisnemu nasprotovanju in celo preganjanju prekaša njegovo delo po svojevrstnosti in kakovosti veliko večino tega, kar se v hrvaški literaturi ustvarja. Miroslav Krleža je sodobno hrvaško literaturo naravnost obsipal s številnimi svojimi deli. Kritika, ki je pri nas sploh popolnoma dezorganizirana in dezorientirana, mu ne sledi tudi zaradi tega, ker mu ne more slediti, ker nima v sebi tolikšnega ognja, kot ga izžareva Krležovo delo. Prav tako mu ni kakovostno enakovredna — podobno, kakor se je to godilo Ivanu Cankarju. Kritika, ki kaj rada govori o krizi sodobne literature, pozablja hote ali nehot, da je

ona sama v veliko večji krizi. Devet in devetdeset odstotkov tistih, ki hočejo pri nas pisati kritike in jih tudi pišejo, ne čuti nobene odgovornosti pred svojim delom, kaj šele, da bi jo čutili pred delom ustvarjajočega umetnika. V sodobni kritiki je veliko več domišljavosti, kakor pa resničnega in zelo potrebnega znanja ter sposobnosti, med katero spada tudi intuicija. Ker po večini vseh teh lastnosti nima, ni sposobna pisateljskih del podoživeti, ne more odkriti žarišč, ki so jih vžgala, in vrelcev, iz katerih so privrela na dan. Iz istih razlogov, ki jo onespособljajo, da bi odkrila spočetje umetniškega dela, ne more zasledovati njegove rasti in odkriti vzročnosti njegove končne podobe in oblike, skratka, nesposobna je najti zakone, ki so delo zgradili in so nedeljivo povezani z njim samim. Ta povezanost ni mehanična, temveč je z delom zlita in zato tudi zabrisana, čim bolj se je pisatelju posrečilo spraviti svoje delo v vsestransko ravnovesje med obliko, vsebino in jedro, te tri poglavitne dele sheme, ki jo je ustvarila kritika, zato da bi se laže znašla v umetnikovem delu. Kakor raste umetniško delo iz vsega umetnikovega bistva in nikakor ni in ne more biti le posledica kakšnih zunanjih predpisov ali zahtev, ker mora vzkleti spontano in elementarno, tako se mora kritika, ki hoče delo razumeti in vsaj večidel pravilno kritično obnoviti proces njegovega nastanka in njegovo umetniško strukturo, najprej popolnoma v njem izgubiti, se skoraj z njim stopiti, lahko bi celo rekli, da se mora potapljati vanj, a ne utoniti. Šele potem, ko je to storila, se mora dvigniti, vzravnati in izpovedati svoje doživetje in svoje razmerje. Tako približno bi moral delati vsak, ki bi res hotel biti umetniškemu delu v svoji kritiki pravičen. Razume se, da je tudi to shema in da je vrednost vsake sheme odvisna od tistega, ki jo zna ali pa sploh more uporabljati, kajti prvi pogoj kritikovega dela je njegova prvobitna sposobnost in nadarjenost.

Ne verjamem v naučeno in le z voljo hoteno pisanje kritike, kajti tudi ona je v svojem bistvu vendarle ustvarjanje. V komur pa nič ni, tudi ne more nič dati. Takemu nič ne pomaga, če prebere še toliko knjig ali jih celo preuči ter jih zbaše vase. Iz njih zraste nekaj, kar je že v njih bilo, preden jih je on sprejel vase. Če pa hoče kritik, da bo njegova kritika nekaj veljala, mora prav tako dajati iz sebe kakor ustvarjajoč umetnik. Kako se dokoplje do tega, je njegova stvar, kajti na tisoče je poti in stez v labirintu umetniškega ustvarjanja. Skozenj pride le tisti, čigar lučka gori ob njegovem lastnem olju. Vsako sposojeno ali nepristno olje mu bo na tej poti zmrznilo, lučka ugasnila in izgubil se bo ter utonil v temi. To velja za ustvarjajočega umetnika kakor za kritika. Če bi se vseh teh okoliščin zavedali vsi tisti, ki pišejo kritike, bi jih bilo sicer manj, a bile bi boljše. Prav tako pa bi bilo manj nasilstev nad umetnikovim delom. Večina ljudi, ki pišejo kritike, nosi krinke vzvišenosti in vsevednosti. Vsak zakoniti pisun, ki se drzne pisati kritiko, je pametnejši od še tako velikega pisatelja svojega časa. Dela se važnega, kriči in napada, zato da bi slišali tudi njega. Po izhojeni poti pa se vendarle največkrat pokaže, da je umetnika spremljala jata vrabcev, ki so sicer ves čas živahno čivkali in kričali, ga obletavali in »plašili«, dopovedujoč sebi in ljudem, da so orli. Radi bi gnezdili na umetnikovem vrhu, da bi bili tudi oni vidni, posreči pa se jim le, da tu in tam odložijo na njem svoje ekskremente. Toda čas vse izpiha in prej prežene še tolikšno vrabčjo jato, kakor pa da bi premaknil granični vrh.

Kritika pa niso zgolj pisani traktati gospodov Šviligojev, kritika so v neki meri tudi umetniku nasprotujoče razmere, ki vse življenje skušajo vplivati nanj in na njegovo delo in ki ga ob vsaki priliki opozarjajo nase s tem, da ga odbijajo, odklanjajo in zanikajo. Krivoprisežniško kaj rade zagotavljajo, da je pisateljevo delo, v katerem so zagledale svoj grdi, neponarejeni obraz, tuje, da je zrastle nekje drugje in ne v njihovem okrilju. V nerazvitih razmerah, kakršne so naše, je skoraj nujno, da živi vsak večji duh v nasprotju in protislovju z razmerami in s svojo okolico. Njih nerazvitost, neizkristaliziranost je vzrok, da ne sledi večina občanov njegovemu umetniškemu zaletu tako visoko in s takim razumevanjem, kakor bi bilo potrebno, istočasno pa ima za posledico, da se umetnik pri nas ne more popolnoma posvetiti le svoji umetnosti in svojemu umetniškemu ustvarjanju, temveč da mora v njenem okviru večkrat sukati meč v njeno in svojo obrambo. Prisiljen je stati sredi arene, če hoče, da bo njegovo delo imelo krvne vezi z zemljo in svetom, kjer živi in ustvarja. Tako se pri večini borbenih duhov v naših razmerah nujno prepleta tudi publicistično književno delo z njegovim umetniškim. Ker je v takih razmerah pisatelj položaj za življenja skoraj družbeno trajno omajan, mora pod pritiskom nasprotnih glasov ne le braniti svojo umetnost, temveč umetnost nasploh. Še prav posebej se bori proti tistim pritiskom, ki skušajo njegovo delo spraviti podse, pod svoj neposredni vpliv in ukaz. Zato zaznamujejo naše literarne zgodovine toliko borbe za avtonomnost umetniškega ustvarjanja. Vse to zareže včasih globoke brazde v umetnikovo delo. V obrambi svojega dela in položaja je prisiljen govoriti o poslanstvu umetnosti in končno tudi o svojem poslanstvu. V Cankarjevih delih je polno aforističnih odgovorov na take pritiske na umetnost. Publicistično-literarno jih je strnil v »Krpainovi kobili« in v »Beli krizantemi«, v umetniški obliki pa jih je najostreje izpovedal v »Pohujšanju v dolini šentflorjanski«.

Tudi Krleža je napisal svojo »belo krizantemo« v knjigi »Moj obračun s njima«, čeprav je v njej manj neposrednih osebnih, intimnih samoizpovedi kolikor stvarnega, statističnega obračuna z bedastostmi in malkontentstvom ocenjujoče in proti njemu piše »kritike«. Le v uvodu in zaključku je izpovedal nekaj misli in izpovedi, ki govore o njem in njegovi umetnosti jasneje, pravilneje in tudi pravičneje, kakor večidel tega, kar so napisali drugi, čeprav jih je napisal pisatelj o samem sebi in bi torej pričakovali subjektivizem.

Še bolj kot omenjeno pa so zanimive njegove samoizpovedi v liriki. Tam je še bolj neposreden, intimen in do skrajnosti iskren, ker pesem ne govori publicistično kakor članek ali esej, temveč mora biti že po svojem bistvu ena sama iskrenost in neposrednost. Večkrat je v svoji liriki spregovoril o sebi kot človeku in pesniku, čeprav so ga preslišali in so mu zato včasih vsiljevali misije, ki jih ne more izvršiti in ki bi jih tudi nikoli ne zahtevali od njega, če bi ves čas pazno brali vsaj njegovo liriko, če je že niso mogli sprejemati vase in je podoživljati. Prav v njegovi liriki je toliko iskrenih samoizpovedi, ki so ne glede na dovršenost ali nedovršenost umetniške oblike tako pristne in iskrene, da ustvarjajo pred nami nazorno podobo Krleževega umetniško-človeškega bivanja v tolikšni živosti in plastičnosti, da je treba zbrati le nekaj najbolj značilnih in poglobitnih, pa zraste pred nami vsa literarna, socialna in človeška fiziognomija pisatelja Miroslava Krleže.

(Dalje)

ARNE NOVÁK

B. BORKO

Dne 26. novembra 1939 je v Pragi podlegel smrti rektor Masarykove univerze v Brnu, njen dolgoletni profesor za češko literaturo in eden izmed predstaviteljev češke literarne zgodovine in kritike, dr. Arne Novák. Po smrti F. X. Šalde in Karla Čapka je to že tretji vrh češkega slovstva, ki se je zrušil pod strelo smrti. Izguba Arneja Nováka je tem občutnejša, ker njegov narod prav sedaj z bolestjo in ljubeznijo prešteva svoje kulturne delavce, kakor da so korenine, ki se z njimi oklepa tal.

Arne Novák bi bil letos 2. marca dopolnil šestdeset let. Njegova gibčna delavnost se je zdela nezlomljiva; vse do zadnjih mescev je neutegoma priobčeval v revijah in v kulturni rubriki »Lidovih Novin«, ki ji je bil dolga leta zgleden urednik, svoje vsebinsko polne razprave in članke. Čeprav je stal na drugem zrelišču kakor F. X. Šalda, se je zdelo, da je v časih, ki so narod notranje zedinili in poenotili, prevzel tudi Šaldovo poslanstvo in postal prvi med arbitri češkega okusa, zato tudi prvi med poklicanimi duhovnimi voditelji svojega naroda. Prav v sedanjem času, ko iščejo Čehi opore in moči v svoji preteklosti, bi mogel priti do polne veljave njegov patetični, vendar pa pristni, iz globokega domovinskega občutja potekajoči tradicionalizem.

Arne Novák je več kakor trideset let deloval na poprišču češke slovstvene zgodovine, teorije in kritike. Po prvih poizkusih v germanistiki se je oprijel češke literature in čim bolj je prodiral vanjo, večjo vnemo je čutil za njene vrednote. Bil je pravi varuh češke slovstvene tradicije. Nováku pa ni bila tradicija muzej, marveč živa delavnica, ki v nji človek človeku in rod rodu podaja roko, da nadaljujeta vekovito delo za narodno kulturo. Novákov pogled na tradicijo bi mogli označiti s simbolno podobo, ki jo je izrazil v naslovu svoje esejске zbirke »Nositelji plamenic«. Možje, ki predstavljajo domačo tradicijo, so bili v njegovih očeh nositelji bakel, ki razsvetljujejo čas in okolje ter pomagajo narodu, da spozna sebe in svojo dušo.

Arne Novák se je prav kakor F. X. Šalda upiral pozitivistični literarni zgodovini in kritiki. Njegovo pojmovanje umetnosti je bilo v glavnem estetsko in psihološko. Kot kritik in literarni teoretik je bil že od samega začetka blizu Diltheyevi in Gundolfovi šoli. V novejših kritičnih spisih je premagal še zadnje vabe estetskega impresionizma. Kot znanstvenik močne intelektualne note in trdne metode se je pridružil praški strukturalistični literarni šoli in sodeloval tudi v glasilu Praškega lingvističnega krožka »Slovo a slovesnost«. Sicer je bil stalen sodelavec »Lumira«, revije, ki prav kakor »Ljubljanski zvon« združuje sloves svoje dolge preteklosti s kulturno sodobnostjo. Mnogo se je bavil s starejšimi pojavi. Bil je eden prvih, ki so odkrivali češki literarni barok in njegove vrednote. V konceptiji češke zgodovine je bil najbližji Pekařu. Masarykovo stališče glede češkega preporoda je odklanjal, takisto ni priznaval pretiranih socialnih in etičnih idej v umetnosti. Bil je idealist in patetik, navdušen za izjemne pojave, zasanjan predvsem v preteklost, najsi je sicer umel uživati tudi sedanost, ljubitelj vsega samoraslega, svojkega in samobitnega. Mnogi njegovi spisi so razodevali pesnika, v katerem se široka erudicija oblikovno podreja zanosnemu čustvu

in pesniškemu stilu, kakor na pr. v študiji o baročni Pragi. Češki esej je Arne Novák obogatil z več knjigami resnične lepote in neminljive vrednosti. Bil je vzhičen častilec lepe besede in mojster češkega jezika. Njegov tovariš z zdaj zaprte češke univerze v Pragi, prof. Jiří Horák, ga je avtoritativno označil z besedami: »Mojster sinteze in literarne podobe, nepozabni slikar okolja, izredni poznavalec češkega domoznanstva v polnem smislu besede, raziskovalec in kritik evropskega razgleda...«

V zadnjih letih je izdal Arne Novák dve pomenljivi knjigi: esejsko zbirko »Duch a národ« (1936) in razširjeno 4. izdajo spisa »Přehledné dějiny literatury české« (1939). Prva knjiga obsega dvajset »študij in portretov, člankov in poslaníc«. Najzanimivejša je v nji daljša razprava »Národ in pleme«, ki se bavi z aktualnim vprašanjem, ali naj se utemelji národ na duhovni skupnosti, ali pa na rasno-plemenskih lastnostih? V tem sestavku, spisanem v času, ko je bilo že videti, da bo češka národna zavest zašla v dramatični konflikt z rasno-biološkim in imperialističnim pojmovanjem národnosti in z nemško teorijo srednjeevropskega prostora, je »apostol češkega tradicionalizma« znova zapisal svojo konfesijo o duhovnem značaju národa. Národ mu je »pojém duhovne in нравne oblasti, v kateri si rodovi in vekovi podajajo roke in bakle, ne zaradi plemenske in krvne pripadnosti, marveč zaradi najvišjega ukaza, da bi skozi národnost dozorevali v višje človeštvo in se v njem dokopali do zavesti sinovstva božjega. Brez tega se kult národa, ljubezen do domovine, oboževanje krvi in zemlje izrode v vražo...« Tako pravi pisec »Duha in národa« v uvodu knjige, ki je postala eden izmed dokumentov češtva na pragu usodnih zgodovinskih sprememb.

Četrta izdaja knjige »Přehledné dějiny literatury české« je bila dotiskana tik pred Novákovó smrtjo. Koliko je predelal ta spis, ki ga je nekoč sestavil skupaj z Janom V. Novákom (ime nekdanjega sodelavca je ostalo bolj zaradi »tradicije« tudi na naslovni strani četrte izdaje), priča že samo dejstvo, da šteje tretja izdaja nekaj čez 800 strani malega formata, medtem ko je četrta izdaja presegla v večjem formatu 1700 strani. Tako izpopolnjena in predelana »Přehledná zgodovina české literatury« je postala najboljši priročnik, ki ga imajo Čehi za svojo književnost od najstarejših dob do naših dni. Težišče knjige je v novi dobi; posebno obsežno so obdelani vsi pojavi moderne literatury in tudi povojne struje in imena so dobila pravilno in pravično odmerjena mesta. Novákovó pojmovanje literatury ni omejeno, kakor pri slovenskih priročnikih, na poezijo, pripovedno prozo in dramatiko, marveč obravnava v posebnih poglavjih tudi znanstveno književnost, publicistiko in časnikarstvo kot področja, ki takisto označujejo kulturno stanje národa, gibanje idej in razvoj národovih idealov. Nováková »Přehledná zgodovina« je srečna spojitev biografsko-bibliografske preglednosti s kritično sodbo in estetsko karakterizacijo slovstvenih stvaritev. Razporeditev pisateljev v struje in struj v obdobja je prav tako objektivna in jasna, kakor je periodizacija celotne zgodovine utemeljena in pregledna. Že ob tej knjigi, ki je Novákov velik testament, moramo občudovati ne le silno načitanost in delavnost avtorja, obvladujočega tolikšno tvarino, marveč tudi njegovo kritično prodornost in kljub vsej subjektivnosti meril povsod očitno stremljenje po objektivnem odnosu do tako raznoterih pojavov in tolikaj individualiziranih osebnosti. Novákové »Přehledné dějiny literatury české« so najlepši spomenik, ki si ga je mogel — nevede in nehote — postaviti malo pred

svojim zgodnjim odhodom literarni erudit in zavestni varuh domačih slovstvenih izročil.

Kdor je imel prijetno priliko poznati osebno tega češkega Sainte-Beuva, kakor ga primerja H. Jelinek v svoji »Histoire de la Littérature tchèque«, je ohranil v toplem spominu njegovo majhno, čokato, z energijo kar prenapolnjeno figuro. Iz velike glave sta skozi nemirne oči, ki so se na hipe zapičile v človeka kakor da bi mu hotele prebrati z obraza zadnjo skrito misel, izžarevali inteligenca in življenjski elan. Na svojih literarnih poteh po Češkem sem ga bil obiskal pomladi leta 1936. v njegovem brnskem seminarju. Pripovedoval mi je o svojih vtisih iz slovenske poezije, ki jo je poznal samo po vrhovih. V tem razgovoru se je živo zanimal za delo prof. Prijatelja. Pozneje mi je nekajkrat pisal iz svojega podeželskega Tuscula v Proseči na Českomoravski visočini, kamor se je rad zatekal z množico novih in starih knjig. Bil pa je več kakor človek knjige, sodobnik »papirnate civilizacije«: bil je človek duha v antičnem, večnem smislu.

Z njim ni ovdovela samo češka slovstvena kritika in literarna zgodovina; največji udarec je njegova smrt zadala moravskemu kulturnemu krogu, posebej še njegovemu središču Brnu, čigar slovstveno tradicijo in duhovni pomen je Arne Novák tako odlično orisal v knjigi »Duch a národ«. Moravski slovstveni regionalizem je vzbudil posebne simpatije tega enciklopedičnega znanstvenika in znanstveno delujočega pesnika-umetnika, ki se je opajal z vsem, v čemer je čutil prvinsko silo duha in zemlje. Kot kritik in brnski vseučilišni profesor je rad podpiral regionalne težnje. Umreti je moral v času, ko se narod vrača k svojim koreninam in ko mu na razvalinah tolikih iluzij ostajajo predvsem tisti »zvonovi domačega kraja«, ki so imeli prav v Arneju Nováku svojega vdanega zvonarja.

Opomba: O Arneju Nováku, njegovem razvoju, delu in pomenu, zlasti pa o smislu njegovega tradicionalizma, je priobčil Ljubljanski zvon 1933 na str. 262 esej pokojnikovega učenca Rajmunda Habšine »Apostol češkega tradicionalizma«. V istem letniku je B. Borko prevedel Novákov esej »Narodni pomen Otokarja Březine«. V dnevnem tisku sta izšla članka B. Borka: »Pri Arneju Nováku v Brnu« (Jutro, 25. junija 1936); »Duh in narod« (Jutro, 27. novembra 1936).

PUŠKIN IN SHAKESPEARE

ODLOMEK IZ ŠTUDIJE — BRATKO KREFT

Gledališče in dramatika sta Puškina privlačevali že od mladih nog. Z razmerami v takratnem ruskem gledališču nikakor ni bil zadovoljen. Uprla se mu je tudi okostenelost ruske dramatike, ki je epigonsko tavalja za tujimi, zlasti francoskimi vzori. Ko se je odločil, da napiše tragedijo »Boris Godunov«, se je zavedal, da bo moral svojemu delu tudi teoretično pripraviti pot v rusko gledališče in literaturo, če bo hotel uspeti. Vestno se je zato pripravljaj na uvod, ki ga je hotel napisati k »Borisu Godunovu« in v katerem je nameraval za razvoj ruske dramatike opraviti lessingovsko delo dramaturga in dramatika. Žal ni uvoda spravil do zaključne oblike, toda

ohranili so se številni zapiski, pisma itd., v katerih je obilo tistih misli, ki jih je hotel uveljaviti v svojem uvodu. To precej veliko gradivo sestavlja najbistvenejše fragmente nenapisanega uvoda.

Pri iskanju novih poti za rusko dramatiko, predvsem za rusko narodno tragedijo, ki jo je hotel ustvariti s svojim »Borisom Godunovim«, se je nujno moral ustaviti pri Shakespearovih delih. V borbi zoper okostenelost francoskega in ruskega klasicizma mu je prišla Shakespearova dramatika nalašč kot zaveznica — podobno kakor nemškim romantikom. Vendar je med njimi velika razlika. Nemci so se res borili za romantično tragedijo, medtem ko se je Puškin boril že za realizem, čeprav te besede ni nikoli uporabljal. Zato se tudi njegovo pojmovanje Shakespeara razlikuje od nemškega. Puškin razlaga Shakespeara realistično, ker je to njegovemu umetniškemu bistvu pač boljše ustrezalo. Iz vsega dramaturškega gradiva se jasno vidi, da ni le kot dramatik predhodnik in utemeljitelj realizma v ruski dramatici, temveč, da ga je tudi v svojih dramaturških zapiskih teoretično pripravljaj. Naravnost simbolično pa se je njegova vez z ruskim realizmom pokazala pozneje, ko je odločilno vplival na postanek Gogoljevega »Revizorja«.

Glavne osnutke za predgovor sestavljajo tri pisma N. N. Rajevskemu. Prvo pismo je napisal v francoščini konec julija 1825. l. v vasi Mihajlovsko, kjer je živel v pregnanstvu. Pismo je izraz njegovega prvega in velikega navdušenja za Shakespeara, čeprav niti tukaj popolnoma ne prelomi zaradi njega s francoskim klasicizmom, kakor so to storili nemški romantiki (Schlegel). Že v njem se vidi, da hoče hoditi svoja pota, dasi še ni razvidno, kam bo krenil. Jasneje se to pokaže šele v drugem pismu, kjer Shakespearu ni več središče njegovega zanimanja, temveč vprašanje, kaj je romantična tragedija, ki si jo je Puškin predstavljal čisto drugače, kakor oficialna ruska in nemška romantična struja. Drugo pismo, ki bi ga naj napisal v marcu-aprilu 1827. l. v Moskvi, ni resnično pismo N. N. Rajevskemu, temveč je le fingirana oblika za članek odnosno za uvod k »Borisu Godunovu«. Shakespearu posveča tu le tretji odstavek:

»Trdno preverjen, da potrebujejo zastarele oblike našega gledališča preobličitve, sem zgradil svojo tragedijo po sistemu našega očeta Shakespeara in mu žrtvoval na njegov oltar dve klasični enotnosti ter sem komaj ohranil poslednjo. Razen te proslule trojnosti je še enotnost, katere francoska kritika niti ne omenja (ker verjetno ne predvideva, da je mogoče osporavati njeno neobhodnost) — enotnost sloga — tega četrtega pogoja francoske tragedije, katerega je prosto špansko, angleško in nemško gledališče. Vi čutite, da sem tudi jaz sledil tako zapeljivemu primeru.«

To je vse, kar omenja Puškin v drugem pismu v neposredni zvezi s Shakespearovim imenom. Še tu omenja njegovo ime le v prvih vrstah, medtem ko govori v zadnjem stavku že o skupnem primeru nemške, angleške in španske dramatike, to je o mešanem stilu, o stihih in prozi, bržkone pa je tudi mislil na komične in tragične elemente. O kakšnih notranjih posebnostih Shakespearovega sistema tudi tukaj ne govori. Zato se mi zdi važno poudariti njegovo izpoved v prvem stavku, ko pravi, da je zgradil svojo tragedijo po Shakespearovem sistemu. Gre torej za dramaturško, tehnično stran sistema, ne pa za značilne notranje posebnosti, n. pr. za duh, ki veje iz Shakespearovih tragedij. Opozarjam na to na tem mestu že zaradi tega, ker bomo od drugega pisma dalje našli vedno več elementov Puškinovega svojstvenega pojmovanja romantike, ki so se končno zlili v realizem.

V sledečem odstavku še govori o aleksandrincu:

»Kaj bi bilo še reči? Spoštljivi aleksandrinski stih sem zamenjal za petstopni beli; v nekaterih prizorih sem se ponižal celo do zaničevane proze, svoje tragedije nisem razdelil na dejanja — in že sem mislil, da mi izreče občinstvo veliko zahvalo.«

V teh dveh odstavkih nam Puškin na zelo kratek način prikaže zunanje oblike Shakespearovega dramskega sistema, zaradi katerega je žrtvoval za klasicistično dramatik tako neobhodno enotnost časa in kraja, poleg tega pa izpove, da je komaj ohranil enotnost dejanja. Največjo pozornost posveča četrti enotnosti francoske klasicistične tragedije, ki je prav tako ni upošteval, to je enotnosti sloga, h kateri spada po mnenju klasicistov aleksandrinec, brez katerega si tudi v Rusiji niso mogli predstavljati prave tragedije. Vzvišeni in zanosni govor v aleksandrincih je bil od Sumarokova dalje najvišji ideal ruskih dramatikov. Puškin se je predrznil ne upoštevati ga in ga celo zamenjati s petstopnim nerimanim jambom in prozo! Iz citiranega odstavka se čuti njegova ironija, s katero govori o aleksandrincu, ko samemu sebi pravi, da se je p o n i ž a l do belega stiha in do proze! V njegovi ironiji je skrit protest proti prežvelemu aleksandrincu. Rajše se je ponižal, kakor pa da bi na hoduljah hodil po ritmu aleksandrince.

Zaverovanost vanj je bila v ruskih gledaliških krogih tako velika, da je še 1. marca 1826. izdalo ravnateljstvo imperatorskih teatrov odlok, v katerem pravi: »V bodoče ne sprejemamo tragedij, ki so pisane v svobodnem belem stihu, kajti taka pesnitev, ki je podobna zmerni prozi (prose cadancée), to je slabši prozi, ne samo, da se ne sklada z dostojanstvom tragedije, temveč je ni mogoče trpeti v nobenem dramskem delu.« (56.)

Odlok zgovorno pravi, kako daleč je šla v Rusiji borba zoper romantično dramo in njeno dramaturgijo, obenem torej tudi zoper Shakespeara, saj spada osovraženi beli stih, ki ga pogosto izmenja proza, v njegov sistem. Ravnateljstvo imperatorskih gledališč je bila najvišja, visoko zaščitena carska kulturna in umetniška ustanova. Njegov odlok je pomenil toliko kakor kakšna policijska odredba! Puškin se ji je uprl — rajše je sledil očetu Shakespearu. Kdo bi se temu čudil? Genij je sledil geniju! Čuditi se je le ravnateljstvu imperatorskih gledališč, Puškin pa zasluži priznanje tudi zaradi svojega poguma in odločnosti, da je ta korak napravil. Zanj ga je opogumil Shakespeare. Že s tem je tvegala neuspeh svoje tragedije. Če bi nasprotniki ničesar drugega ne našli v njej, ko samo petstopni jamb in proza, bi bilo takrat za odklonitev dovolj. Toda Puškin jim je nagromadil še več nevesčnosti.

V drugem pismu omenja Shakespeara samo enkrat, medtem ko ga je v prvem imenoval šestkrat. V čem je važnost te razlike? Prvo pismo je pisano

⁵⁶ A. N. Glumov: Proiznesenie stiha »Borisa Godunova« v zborniku »Boris Godunov« A. S. Puškina v ured. K. N. Deržavina str. 164. — Isto sezono so odklonili tragedijo »Hedviga in Jagela« Korzakova, ker je bila pisana v belem stihu. V osnutkih za predgovor iz leta 1829. meni Puškin, da je prvi uvedel beli stih v rusko tragedijo Küchelbecker v »Arhivjanih«, ki pa v celoti niso izšli. Odlomek je prinesla 1824. l. »Mnemozina« (Puškin o literature (Bogoslovski) str. 163, 512). Francoski pentameter s cenzuro po drugi stopici je deloma uporabil tudi A. A. Žandr (1780—1873), prevajalec Racina, prijatelj Gribojedova, Katenina in Šahovskega, v svoji tragediji »Venceslav«, katere vprizoritev pa je cenzura prepovedala (ibid. st. 512).

v ognju prvega navdušenja, ki ga je izzvalo v njem branje Shakespearovega dela. Zato ga kljub nekaterim primerom ne razlaga toliko, kolikor se navdušuje zanj. V drugem pismu mirno ugotavlja, zakaj se je odločil napisati svojo tragedijo po njegovem sistemu. Prvotno navdušenje se je poleglo, zamenjalo ga je trezno premišljevanje in stvarno ugotavljanje, zakaj to tako, zakaj ono drugače. Težina tega pisma sploh ni več na Shakespearu, temveč na uvodu k »Boristu Godunovu«, ki naj služi kot komentar njegovega dela in kot izpoved njegovega nazora o tragediji. Še vedno gre borba za romantično tragedijo in za njeno pravilno tolmačenje. Uverjen je, da je napisal »resnično romantično tragedijo«, kakor pravi na koncu četrtega odstavka, ker je stremel po tem, da bi čim bolj verno »prikazal osebe, čas, zgodovinske značaje in dogodke.« Mislil je, da se njegovo stremljenje po romantizmu sklada s takratnimi splošnimi stremljenji mlajše ruske literature. Zdaj pa je uvidel, da je precejšnja razlika med njegovim in njihovim pojmovanjem romantike. V drugem odstavku poroča na kratko, kako je prišel do romantike.

»Od 1820. l. dalje sem mogel opazovati smer naše literature le po časopisih, ker sem bil oddaljen od moskovskih in peterburških družb. Ko sem bral vroče spore o romantiki, sem uvidel, da sta nas pravilnost in popolnost klasične starodavnosti in blede, enolični spisi njenih posnemovalcev res že dolgočasili, da potrebuje utrjeni okus novih, silnejših občutkov, ki jih išče v motnih, toda kipečih izviri, nove narodne poezije... Medtem ko sem pozorneje pregledal kritične članke, objavljene v časopisih, sem začel sumiti, da sem se kruto varal, ker sem mislil, da se je v naši literaturi pojavilo stremljenje k romantičnemu preoblikovanju. Uvidel sem, da razumejo pod splošno besedo romantizma dela, noseča pečat melanholije ali sanjarstva, da je — sledeč tej svojevoljni razlagi — nekdo (57) izmed najbolj originalnih pisateljev našega časa, ki nima vedno prav, a ga vedno opravičuje zadovoljstvo očaranih bralcev, brez pomisleka prištel Ozerova v število romantičnih poetov, — da postavljajo končno naši časopisni Aristarhi brez ceremonij na eno desko Shakespeara, Danteja in Lamartina, razdeljujejo samovoljno evropsko literaturo na klasično in romantično, odstopajoč prvi jezike latinskega juga in pripisujoč drugi germanska plemena severa, tako da so Dante (il gran Padre Alighieri) (58), Ariosto, Lope de Vega, Calderon in Cervantes zašli v klasično falango, ki bo, kakor se zdi, — zahvaljujoč se tej nepričakovani pomoči, ki jo ji je dodelil izdajatelj »Moskovskega telegrafa«, — nedvomno zmagala.«

Najvažnejši stavek v tem odstavku je tisti, v katerem se odreka romantike, ki nosi pečat melanholije in sanjarstva. Nemško pojmovanje romantike torej odklanja.

Po vsem navedenem vidimo, da je poudarek drugega pisma prešel od Shakespeara, ki je v prvem pismu zavzel še osrednje mesto, na vprašanje, kaj je po Puškinovem mnenju romantična poezija in kaj ni. Puškin je bil prepričan, da je z »Borisom Godunovim« napisal romantično tragedijo. Ko pa je prebral članke takratnih ruskih literarnih teoretikov in ideologov, je

⁵⁷ P. A. Vjazemski v že omenjeni studiji o Ozerovu.

⁵⁸ Tudi Schlegel imenuje v prvem predavanju Danteja »očeta novejšje poezije« I. del, str. 9 iz že citirane izdaje. Včasih se kakšna Puškinova pripomba krije s Schleglovo, kar dokazuje, kako ga je pridno študiral in nekatere pojme tudi prevzemal.

spoznal, da po njihovih izvajanjih njegova tragedija ni romantična. »Vse to je zelo omajalo moje avtorsko prepričanje — začel sem sumiti, da je moja tragedija anahronizem.« Hotel je napisati nekaj modernega, novega. Ker je bila romantika takrat moderna struja, je hotel napisati romantično tragedijo! Vse to je treba sprejeti z lahnim primeskom Puškinove ironije. V nadaljevanju pravi namreč: »Ko sem pa bral drobne pesnitve, ki jih slave kot romantične, nisem v njih videl niti sledov iskrenega in svobodnega koraka romantične poezije, temveč afektiranost lažne-klasične Francije. Hitro sem se o tem prepričal.« Puškinu tu ne gre več toliko za Shakespeara, kolikor za to, da je njegov nazor o romantični tragediji edino pravilen. V prvem pismu se je še dotaknil vprašanja značajev in dokazal, da pravilno pojmuje tudi to posebnost Shakespeareovega sistema, v tem pismu, ki bi naj bilo namenjeno javnosti, tega več ne razpreda, temveč zagovarja svojo tragedijo in svoj nazor o romantiki. Zaradi tega tudi v drugem delu pisma razlaga, kako je oblikoval značaj meniha in kronista Pimena, se sklicuje na letopise in Karamzinovo zgodovino. Pravi: »Pimenov značaj ni moja iznajdba. V njem sem zbral črte, ki sem jih vzel v naših starih letopisih: ganljiva miloba, prostodušnost, nekaj otroškega in obenem modrega, gorečnost, vdanost carski oblasti, ki jo je dal bog, — brez vsake strasti ničemurnosti... itd.« Puškin tukaj prvič opozarja na svoje zgodovinske vire in na zgodovinsko vernost svojega Pimena. Čeprav se omenjeni odstavek precej izgubi v drugem pismu, je vendarle prvo opozorilo Puškinovega zgodovinskega realizma. Pritožuje se, da so nekateri kritiki preiskavali Pimenovo politično mnenje (59) in ga imeli za zapoznelega, drugi spet so podvomili, če se stih brez rim morejo imenovati stih i. t. d. Vse to ni toliko važno, kakor Puškinov zagovor, da je Pimen zgodovinsko verno podan in da torej ni plod njegove fantazije. Kakor bomo izvedeli iz tretjega pisma, je Puškin temeljito preštudiral različne zgodovinske vire, preden je začel oblikovati osebe v svoji tragediji. Ni bil zagovornik neomejene umetniške fantazije. Šlo mu je za zgodovinsko resnico, ki ji je skušal dati umetniško obliko in vsebino. To svojo namero pa je izdal tudi že v petem odstavku drugega pisma:

»Ko sem se prostovoljno odpovedal prednostim, ki mi jih je ponujala od izkušenj in navad preizkušena in utrjena umetnost, sem se trudil ta čustveni nedostatek zamenjati z vernim prikazovanjem oseb, časa, z razvijanjem zgodovinskih značajev in dogodkov.«

S tem odstavkom je na najkrajši način izpovedal svoj umetniški realizem, čeprav se tega ni zavedal, temveč je mislil, da je to tista prava romantika, katere ruska kritika in literatura ne moreta pojmiti. Omenjeni odstavek namreč zaključuje z lakoničnimi besedami: »Skratka, napisal sem resnično romantično tragedijo.« Nadaljnja naša analiza njegovega umetniškega nazora nam bo prinesla toliko novih, sorodnih izpovedi, zaradi katerih bomo imeli na koncu popolno pravico izluščiti iz njegovih besed, iz »Borisa Godunova«, celo iz večine njegovega umetniškega dela in tudi iz njegovega značaja, puškinski realizem, ki mu pa Puškin v svoji dobi še ni znal najti pravega imena. Hotel je resnični romantizem, a je našel realizem, ki je

⁵⁹ Scena, v kateri nastopata Pimen in Grigorij, je izšla v prvi knjigi »Moskovskega Vestnika« zal. 1827. O odlomku so izšle razne kritike, katerim tukaj Puškin odgovarja. Pisma Puškina (Modzalevski) II. str. 237. — Puškin o literature (Bogoslovski) str. 505.

zrastel iz njega samega. Zato je popolnoma njegova last. V teh nekaj stavkih, ki smo jih iz drugega pisma pravkar citirali, so izpovedane njegove prve klice. V prvem pismu je še polno Shakespeara, v drugem pa se počasi pojavlja samobitni Puškinov realizem, ki — kakor bomo odslej vedno bolj spoznavali — ni mogel sprejemati vase najbolj tipičnih potez romantike in Shakespearove dramatike.

(*Dalje*)

K SPOREDOM LETOŠNJE KONCERTNE IN OPERNE SEZONE

PAVEL ŠIVIC

Potreba posredovanja ni v nobeni umetnosti tako nujna, kot v glasbi. Celo strokovnjaki, ki z večjim pregledom »slišijo partituro«, uživajo umetnino v vseh njenih zvokovnih lepotah, nastrojenjih in oblikovnih značilnostih šele ob dobri reprodukciji. — Svojčas so bili večinoma skladatelji sami izvrstni interpreti svojih del. Obvladovali so večje število glasbil, ker je bila njih vzgoja v mladosti mnogo bolj osredotočena na glasbo kot dandanes. Bili so najčestje sinovi rodbin, ki so se že skozi pokolenja bavile z glasbo. Za splošno izobrazbo pa so trošili razmeroma malo časa in napora, saj je kulturno obzorje znanosti in umetnosti bilo mnogo ožje. Današnji čas pa terja ne le od znanstvenikov, temveč celo od umetnikov šolanje v posebni panogi ene stroke, tolkaj povzdigovano in zopet osovraženo specializiranje. Ker so danes redki tisti skladatelji, ki bi izvrstno obvladali en instrument, še redkejši oni, ki bi jih celo več prvovrstno igrali, je izvajajoči umetnik — reproductent — postal za skladatelja prepotrben činitelj. In to tembolj, ker je glasba v današnjem času mnogo bolj posplošena in razširjena. Radio sam zalaga dnevno ves svet s kopico koncertov. — V kolikor je skladatelj navezan na okus izvajalca, na katerega tu merim, v toliko je postal tudi žrtev širšega občinstva. Družabni red se je v poslednjih stoletjih močno spremenil. Pravimo sicer dandanes, da srečavamo na glasbenih prireditvah vedno isto občinstvo, kar velja seveda za internejšje prireditve ne le za Ljubljano, temveč prav tako za vsako večje glasbeno središče. Toda če preskočimo tisto značilno dobo, ko je Cerkev skoraj izključno skrbela iz lastnih sredstev za proizvajanje in izvajanje glasbe (srednji vek), moramo ugotoviti, da so bile glasbene prireditve pozneje na eni strani privilegij višjih slojev in njih materialna briga, na drugi pa obenem družabni dogodek. Zato vsaj resna glasba ni bila niti zdaleka v toliki meri odvisna od groša in odobravanja širšega občinstva, kot je to dandanes neizpodbitno dejstvo. — Tretji činitelj, ki spada posredno sem, je založba in razmnoževanje glasbenih del. To vprašanje je nezdružljivo povezano z okusom reproductentov in njih opredeljenostjo oziroma orientacijo, pa ravno tako z vzgojo in okusom glasbenega občinstva, diletantov in ljubiteljev glasbe, skratka: vseh kupujočih. Zalažanje strogo resnih umetniških del je bilo vedno težavno in nepotrebno je tu naštevati neštete vzglede iz preteklosti. Danes je to vprašanje postalo po vsem svetu še bolj pereče. Živimo v dobi prodiranja po novih potih v glasbenem ustvarjanju in čeprav so se nove smernice že deloma uveljavile,

še dolgo niso naše pristopa v tiste plasti, katerih zaslomba jim je za dober napredek neizbežno potrebna. Vsak založnik bi moral torej v naprej biti mecen v pravem pomenu besede, ker bi moral računati z izgubo.

Povrnimo se k reproducentom in osvetlimo s teh vidikov letošnje sporede v koncertnem življenju. Veliki umetniki mednarodnega slovesa igrajo večinoma standardna, drugod, — pa tudi že pri nas dobro znana dela, ki še povrh nudijo priliko, pokazati virtuosne sposobnosti nastopajočega. Tako je svetovno znani pianist *Friedmann* poleg Haydnovih variacij igral manjša dela Chopina; mladi, izborni pianist *Magalov* Bachovo kromatično fantazijo in fugo, Beethovnovi sonato »V luninem svitu« op. 27. št. 2., Chopinove etude itd. Vodilni italijanski in bržkone svetovni čelist *Mainardi* Bocherinijevo sonato v a-duru št. 1., pianistka *Pitini* Brahmsovo 2. rapsodijo in zopet Chopina. — V Ljubljani je koncertna sezona redno zelo omejena. Dočim v velikih kulturnih središčih lahko slišiš v kakih dveh koncertnih sezonah vso važnejšo glasbeno literaturo, smo pri nas navezani na reprodukcijo malega števila del. Glasbeni velikani na polju reprodukcije so sicer v svojih zmožnostih tako popolni, da nudijo prvovrsten užitek tudi takrat, kadar izvajajo že znana ali preveč znana dela. Toda zahteve našega občinstva so baš zaradi navezanosti na take redke nastope kaj različne. Res je mnogo takih, ki se zanimajo le za že znana dela, ker jih laže z užitkom dojemajo. Večje število obiskovalcev uživa redno le nad virtuosnostjo izvajalčev. Tiste pa, ki stremijo po glasbeni izpopolnitvi, spoznavanju slogov in novejših stremljenj, bi bilo treba v prvi vrsti zadovoljiti, ker so tista plast naroda, ki je najbolj potrebna za zdravo rast glasbe. Ker so se poskusi z glasbenimi društvi kot prireditelji koncertov izjalovili, mecenov pa menda z eno izjemo v poslednjih letih ni, je prirejanje koncertov izključno delo poslovalnic. Te se morajo ozirati na plačujoče občinstvo, ki v veliki večini zahteva senzacijo, ne pa kulturno-umetniške politike! — Ker se največji reproducenti ne lotijo zlepa novejših ali pa manj efektnih starejših del, je treba s skrbno izbiro sporeda dajati prednost: manj znanim umetninam (razume se, s posebnim ozirom na slovanska dela), ki naj pod prsti ali lokom, pod taktirko ali v glasu prvovrstnega koncertanta izkažejo svoje lepote in značilnosti. Naj navedem dva značilna primera, ki naj pokažeta prednost takega določevanja sporedov, s katerimi naj bi postala glasbena literatura preglednejša: Bachova tehtna suita št. 6 za čelo-solo je odvrnila marsikaterega poslušalca od Mainardijevega koncerta in s Schumannovo obširno Fantazijo op. 27 za klavir, ki jo je izvajal Friedmann, so bili mnogi poslušalci nezadovoljni. Obe epohalni, sicer slogovno različni deli, sta primer najčistejše glasbe po svojem improvizatoričnem dojmu. In vendar današnje občinstvo Bachovi »suhoparni« suiti težko sledi, Schumannova fantazija pa je napravila nanj zastarel in nezanimiv vtis. In vendar je ugotovitev, da smo od Chopinovih sladkorčkov postali razvajeni v nepravilnem pravcu ter neosredotočeni, in ugotovitev, da so za današnji čas nujna nova izrazna sredstva in nov vsebinski izraz, vredna tisočaka, ki ga je najbrž utrpel Friedmann ali Mainardi ali ga pa še bo na bodočem koncertu zaradi omenjenih skladb. — V poslednjih letih sicer opazamo, da posebno svetovni pianisti osvežujejo svoj repertoar (Friedmann se je lotil Mozartovega ronda v a-molu, Magalov vseh »slik z razstave« Musorgskega, Mainardi Schumannovih »Fantasiestücke«). Toda v splošnem bo ostala naloga, seznanjati javnost z mlajšimi in najmlajšimi domačimi in inozemskimi deli, le mlajšim domačim umetnikom.

Na žalost čujemo n. pr. na koncertih vedno iste samospeve in je delna izjema bila le Kogojeva akademija. Vendar bi slednja z malo več prizadevanja lahko bila pregledna manifestacija domače pesemske tvorbe! Takih sporedov pa, kot ga je sestavil za svoj koncertni nastop A. Dermota, si ne želimo. Niti eden mlajših slovenskih ali jugoslovenskih avtorjev ni bil zastopan. Foersterjev spev iz Gorenjskega slavčka je zašel bolj zaradi poudarjene domoljubnosti na spored, dva Lajovčeva samospeva sta dovolj znana, Krekovihi pesmi pa se je koncertant upravičeno lotil in so prve štiri na sporedu (izšle so šele lani v samozaložbi) pokazale visok glasbeni nivo skladateljev. Ostali program so tvorili z izjemo lajnastega Mayerbeerja sami znani nemški skladatelji. Baš tako izbran pevec-umetnik, kot je Dermota, pa je poklican, da pomaga novejši domači tvornosti s svojimi prvvrstnimi zmoglostmi.

Neštetokrat čujemo očitek, da imamo Slovenci v poslednjem času mnogo skladateljev, a malo glasbenih del. Neizpodbitno dejstvo je, da daje skladatelju možnost izvajanja močan, morda najmočnejši impulz. Drugod obstajajo krožki, ki stalno skrbé za vsako panogo glasbe. V Ljubljani pa že dalj časa pogrešamo v tem pogledu izdatnejšo delavnost. Svojčas je konservatorij na produkcijah nudil dovolj zanimive novejšé glasbe. Toda niti konservatorij niti sedanja glasbena akademija nista poklicana v to, ker je njuna dolžnost, da seznanjata glasbe se učečo mladino vsaj v instrumentalnih oddelkih z epohalnimi deli vseh starejših dob. Ker od poslovalnic in založnikov ne moremo pričakovati mecenstva, privatne in državne ustanove pa razpisujejo le redke nagrade, ki niso vedno v prid najpotrebnejšim in najboljšim, morajo skladatelji začeti s primernim delom v lastnih vrstah. Glasbeniki pri nas zaostajajo v tem pogledu za vsemi ostalimi umetniki!

V poslednjem času hoče tem nedostatkom odpomoči posebno pri onih narodih, ki svoje folklore še niso umetniško doobra izkoristili in ki pričakujejo od načelnega izkoriščanja narodne glasbe dosego izrazitejšega profila svoje umetnosti, izmenjavanje koncertov. Osnovna načela takega izmenjavanja pa tudi niso vsem ustvarjajočim enako v prid. To je deloma razvidno iz njihove prevelike navezanosti na narodni element v glasbi, deloma je izmenjavanje, kar se kakovosti nastopajočih tiče, bolj v korist kulturnejšim narodom. Vendar smo na ta način v Ljubljani slišali italijansko pianistko, mlado, a veliko umetnico P. Pitini. Podala je v okviru tehtnejših del svetovne glasbene literature sistematičen pregled italijanskega snovanja s skladbami Vivaldija, Sgambattija, Alderighija in Turina. Bolgarska pianistka Kovačeva je s Cankovom in Vladigerovim potrdila edino to, da v bolgarski glasbeni literaturi v povojih se nahajajoča umetna glasba in bogata narodna pesem (ki jo je na dveh nastopih M. Kaludova avtentično pela) še nista našli prepričevalne sinteze.

Marsikdo se bo še vedno vprašal, zakaj toliko načrta v glasbenem življenju, ki ga imamo v naših malih razmerah itak dovolj v primeri z drugimi, enakoštevilnimi ali celo večjimi evropskimi mesti. Da ne govorim o potrebi kulturnega in glasbenega napredka pri malem narodu v mali državi, moram pibiti: Imamo glasbeno akademijo, narodno opero, dovolj zborov in kmalu že tudi odlični kader izvajajočih umetnikov-solistov. Potrebujemo odjemalcev, občinstva, založb! V drugih kulturnih središčih narodov je vedno dovolj vzgojenega občinstva za standardne prireditve, tako da morejo vsi

zrejši umetniki stalno nastopati. Poleg tega obstajajo združenja in kroški, ki sistematično izpolnjujejo vrzeli v vsakdanjem glasbenem življenju. Nas pa je malo in če prepustimo glasbeni razvoj slučaju, je nazadovanje več kot verjetno. Razen tega še vedno stremimo po kolikor toliko značilnem licu slovenske glasbe, ki se pa ne more pokazati že po nekaj večjih delih v prepričevalni enotnosti. Naj se sklicujem na odlični orkestralni koncert ljubljanske filharmonije in Prelovčev večer »Ljubljanskega Zvona«. Lajovičev »Caprice« je premišljeno in zanimivo izpeljano simfonsko delo na dosleden petdelni takt, ki ga srečujemo v starejših slovenskih narodnih tvorbah. Njemu kakor tudi Prelovčevim harmonizacijam in samostojnim izdelkom pripisuje kritika brez znanstvenega utemeljevanja narodni značaj in prav gotovo sta oba glasbenika hotela — prvi s premišljenim delom, drugi v kratkih, naivnih, a neposrednih utrinkih — zadeti to, kar naj bi bilo tipično naše. A vendar: kje je globlja sličnost, v kolikor je pač mogoče govoriti v eni sapi o obeh glasbenikih? Ne pozabimo, da zgodovina slovenske glasbe ne kaže sklenjenega razvoja, ki bi bil pričel pri značilnejši slovenski cerkveni glasbi 16. stoletja (Gallus?), vodil preko klasičnih vzorov (Mihevc?) in prave, umetniško dovršene romantike do novih stremeljenj. Na pol tujci, večinoma Čehi, so orali v preteklem stoletju ledino s skromnimi pričetki, ki jih moremo le v pičlih primerih prištevati v umetnost nesporne kakovosti. Ne glede na različne nazore o tem, kako naj dosežemo narodni slog in v čem naj obstoji ter se najbolj izraža, menim, da ne bomo napredovali le z golim prisluškovanjem v nas same, temveč le s stalnim primerjanjem lastnega ustvarjanja s kulturo sosesčine in njenimi značilnostmi.

Če smo trčili ob toliko težkoč in perečih vprašanj že pri obravnavi solističnih koncertov in sporedov, kjer ima opredeljenost in dobra volja največjo vlogo, koliko več napora je potrebno za omogočanje orkestralnih koncertov in orkestralnih izvedb, ki so končno vendar ideal skladateljskega ustvarjanja, za katere pa je treba v prvi vrsti denarja. In kako težko je šele, doseči uspešno operno produkcijo in reprodukcijo v naših ozkih razmerah. Na področju operne glasbe je pri nas v poslednjih letih vedno manj izgledov, da bi se mogli seznaniti z nekaterimi važnimi deli vojne in povojne glasbe ter mnogimi težje izvedljivimi umetninami starejše dobe. Sredstva za kritje najpotrebnejših izdatkov so tako pičila, da razpolaga letos ljubljanski oder s prav omejenim številom dobrih solistov. Poleg tega je operna tvorba širšemu mestnemu občinstvu, pa tudi podeželju, mnogo pristopnejša od koncertne glasbe. Zato se mora operni repertoar sicer v vzgojnem smislu, toda izdatno posvečati takim delom, ki so preprostejša in ustrezajo dostopnosti teh slojev. — Massenetov »Glumač Matere Božje«, Mozartova »Figarova svatba«, D'Albertova »Nižava« in Foersterjev »Gorenjski slavček« (v starejši zasnovi) so opere, ki smo jih zasledili že v povojnih letih v ljubljanskem gledališču. Doživele so letos dostojne reprize v vestni glasbeni in režijski izdelavi. Le Goldmarkova »Sabska kraljica« je bila za mlajšo generacijo nova. Njene pevske in inscenacijske zahteve se mi zde pretirano velike v primeri z zanimivostjo glasbenega stavka in izraza. Kar se pa tiče domače operne produkcije, morejo le izdatne nagrade nadoknaditi skladatelju dolgotrajno delo. Kajti možnost plasmata in zaslužka je za Slovenca — opernega skladatelja prav malenkostna.

»Gospodarsko izčrpano ljudstvo mora zbirati svoje sile za ohranitev prvobitnejših in nujnejših potreb, kot pa so duševne«, je napisal na tem mestu v glasbenem pregledu nedavno Marijan Lipovšek. Koliko neumestnejša je potemtakem pričujoča obravnava perečih vprašanj v našem glasbenem življenju v času, ko puška izpodriva pero, vojašnica ustvarjalčevu izbo in vojni proračun denarna sredstva v prospeh kulturi. Morda pa le doživimo čas, ko se bomo mogli docela posvetiti tem vprašanjem, ki ostajajo slej ko prej problemi v kulturi malega, po napredku stremečega naroda.

NEKAJ, KAR STA' POVEDALA BOSCH IN BRUEGHEL

BRANKO RUDOLF

V teh jesenskih dnevih, ko je nebo blede modro ali na gosto zavešeno s pajčevinastimi meglami, v teh dnevih, ki so negotovi in polni neizrazitih strahov, v teh jesenskih dnevih moram pogostokrat misliti na stare holandske slikarje, posebno še na Boscha in Brueghela.

Oba sta mi dobra prijatelja. Ko ti umetnik zavzeto in prepričevalno govori o sebi, o svojih čustvih in prividih, ti večkrat razkriva tvojo lastno notranjost. Nenadno se zaveš, da je v tebi nekaj temu umetniku sorodnega, čeprav drugačnega — tvoja najintimnejša notranjost, ki jo je zbudil (ali mogoče ranil) dotik z nekako sorodno duševnostjo. Tako ti postane umetnik prijatelj, vseeno, ali še živi — to res ni važno — ali je že davno strohnel v oddaljenem grobu in ljudje niti ne vedo za kraj, kjer je pokopan, da bi se ga tam spominjali in ga čistili.

V teh zadnjih jesenskih dnevih sem pogostokrat listal po knjigi barvastih Brueghelovih slik in vedno spet z užitkom ogledoval njegove stvarne, težke, a prekrasne pokrajine, njegove grčaste, robate kmete (kakor iz ila), pa tudi njegove čudne fantazije, njegove strahove in cele armade okostnjakov, ki strahotno nastopajo pred krvavo rdečimi, pošastno gorečimi obzorji.

Kar na lepem se me je lotila melanholija. Brueghel (izgovarjaj nekako: Brèhel) je vsekakor prijatelj, s katerim se ne smeš prepogosto razgovarjati, ker se te loti pesimizem, tisti pesimizem, ki je bil vsekakor v samem Brueghelu. Pieter Brueghel starejši je živel nekako med leti 1520 — 1569 (natančno se tega ne ve). Vsekakor je bil izreden genij, mnogo preveč jasnoviden za svoj čas — kakor se to genijalnim ljudem že po navadi dogaja. Kdo je še v njegovih časih naravo opazoval kakor on? Dürerjeve pokrajine so proti njegovim trde in brez zraka kakor diletantsko zlimane kulise (pa je bil vendar tudi Dürer čudovit umetnik). V Brueghelovih slikah je neka občutena jasnost, ki izvira iz srednjega veka in renesanse obenem. V njegovih pokrajinah je že zračna perspektiva — čutiš, kako delajo debele plasti zraka daljave vse daljše, bolj modrikaste in narahlo bolj nerazločne. V teh čudovitih pokrajinah se pogostokrat gibljejo čudno težke, silne, prav neobtesane postave, robati kmetje, ki z ogromnimi zamahi kosijo ali razrogačeni leže pod drevesi, da bi presmrčali opoldansko počivanje. Na nekaterih slikah (čudovito komponiranih) se vrtijo in topotaje plešejo kakor konji. In njihove

žene niso nič bolj mikavne. Predivolase in okorne podajajo roke svojim raševinastim drugom ali se poljubujejo z njimi — brez nežnosti, resno in stvarno, kakor da bi vgriznile v cmok.

Pri tem bi se vsakdo zelo motil, kdor bi mislil, da se dela Brueghel iz kmetov norca. Slikal je preprosto to, kar je videl, pa seveda tudi na način, kako je stvari videl. Ljubil je to robatost, to čustveno težo (ki je bila vsekakor v njem samem), jo ljubil in radi nje trpel. S svojo veliko občutljivostjo, s svojo nesproščeno silnostjo je vplival na mnoge poznejše slikarje, tudi na tako izrazito socialno usmerjene, kakršna sta pri nas nežni, dovolj samosvoji Mihelič ali pa Hegedušič. Resnica je pač preprosto ta, da se svet v teh bore 400 letih ni bistveno spremenil — za kmeta še celo ne. Tako je pisal tudi Krleža (Pismo iz Koprivnice, 1925.): »...meni je izgledalo, da je Brueghel jedan od onih stvaralaca, koji je stvorio svet svoga Brabanta tako sličan našem gornjohrvatskom kraju na historijskoj protuturskoj strateškoj bazi između Karlovca i Koprivnice.«

Seveda ima Krleža prav. Lahko bi bil še dodal, da imamo Brueghela zato radi, ker občutimo vso čustveno težo njegovih sočnih robatežev, njihovo govedu sorodno, z zemljo spojeno težo. A tu so še vendar njegove pokrajine, ki kažejo največjega umetnika dostojno nežnost, spoštovanje zbujujoče razumevanje narave in — lastne duševnosti. Posebno mislim na globoko izrazite jesenske in zimske pokrajine, jasne in čudovito lepo risane. Mislim na zimsko pokrajino, na kateri mehko, tako mehko padajo snežinke, ki rahlo prekrivajo zemljo in zabrišejo konture raznobarvno oblečenih ljudi. Mislim na rdeče, zimsko sonce in zvonik, ki samotno štrli v svinčeno barvani zrak, mislim na lovce, katerih koraki škripajo v snegu, — kjer skozi gole veje dreves gledamo v nebo in oddaljene gore. Ali je že kdo pred njim risal drevesa s takšno stvarno ljubeznijo kakor Brueghel, s takšnim razumevanjem za dejstvo, da so tudi ona živa bitja, ki živijo svoje mirno, posebno življenje? Gotovo je, da nam je način Brueghelovega občutja danes vseskozi blizu. Po večini tudi mi ne čutimo danes pokrajin po načinu velikih francoskih impresionistov; v naravi ne vidimo več tistih čudovitih pokrajin, ki se vse tope v luči in mnogobarvnih sencah, kjer drevesa zrcalijo svoje puhasto nežne konture v vodah, ki še bolj dokazujejo dejstvo, da se barve vsak trenutek menjavajo. Impresionisti so ljudi pogostokrat slikali samo kot svetle lise — barvne ploskve, pa nič več. Nasprotno pa mi danes občutimo vso težko stvarnost, vse snovne posebnosti kakšne pokrajine in smo v tem prav takšni kakor je bil Brueghel. Njegova zemlja je v resnici zemlja, gruda, ki je mokrotna in se drobi, in prav tako so stvarne njegove gore. Brueghel je včasih mimogrede slikal fantastične arhitekture (razvaline ali celo Babilonski stolp), na splošno pa so njegove hiše težka in stvarna kmetiška poslopja, takšna, kakršna stojijo ponekod tudi še danes pri nas. (V. Zg. Sv. Kungoti v Murščaku nad Mariborom je hiša, ki me vedno spominja nanj.)

V svojih lepih pokrajinah je Brueghel včasih slikal tragedije, kakor umor nedolžnih otrok v Betlehemu; prelepa zimska pokrajina pa ni prav nič palestinska, temveč, kakor se zdi, njemu zelo domača. Kakor da bi prišli v njegovih lastnih časih španski vojaki v kakšno holandsko vas in tam razsajali in morili. Brueghel ni prav nič patetičen, a mirna stvarnost njegovega opazovanja tudi še danes zagradi opazovalca.

Brueghel, ki se je zbudil iz onostranskega, srednjeveškega sveta, sploh sveta ni videl v lepi luči. Že na neki prav zgodnji sliki je v ospredju kmet,

ki seje žito, ptice mu pa sproti odnašajo zrna. Motivi o praznosti vsega našega početja ali o hudobnosti in brezčutnosti sveta se na njegovih slikah ponavljajo. A vse bolj prepričevalen je tisti njegov pesimizem, ki se razodeva neposredno iz oblik in barv.

Brueghelov pesimizem se dá zelo dobro razumeti. Pieter Brueghel je pač bil globoko čuteč človek, ki je dosegel genialno popolnost zavesti v času, ko je mogel videti samo grozo, pogin in propast in ko v njegovi okolici gotovo zlepa ni čutil kdo tako kakor on. V njegovih časih ljudje v glavnem že niso več verovali v srednjeveške ideale, a novi človečanski ideali so bili še prav daleč. Videti je, da je bil Brueghel skeptik — videti je, da je v dogodkih iz svetega pisma iskal predvsem njihovo človeško vsebino. V ostalem svetu, ki ga je obdajal, je videl samo grabežljivo, brezsrčno razbojništvo in mrzlo nasilje. Seveda je videl prav. Ni čudno, da ga je vleklo h kmetom — zakaj bi jih bil drugače tako pogostokrat slikal? Menda ga je privlačevala njihova elementarnost in nepotvorjenost. A tudi kmete je videl težke in grobe, kakor iz ila. Videti je, da se je žalostno spraševal: »Ali bo kdaj posijala duševna luč v take gmote mesa in požrešnosti?«

Ne morem si pomagati. Mnoge naše sodobnike imam na sumu, da jim je Brueghel všeč ravno radi svojega pesimizma in robotosti, ki je ni čutil tako, kakor bi jo človek dvajsetega stoletja, temveč mnogo bolj človeško (isto velja n. pr. tudi za Shakespearea). Nekateri naši sodobniki vidijo v Brueghelu samo legitimacijo za neko vrsto *l'art pour l'art*izma, za manifestacijo življenja, ki je samo sebi namen — »saj je tako vse prazno in ničevno, kakor je čutil to že Brueghel«. To vrednotenje pa ne ustreza zgodovinskemu gledanju. V tedanjih časih je bilo Brueghelovo gledanje izraz izredno močne in v svojem duševnem uporu izredno pozitivne osebnosti. Še njegov pesimizem je pozitiven. To je pesimizem človeka, ki je videl izredno točno grozovitosti, ki so se takrat na svetu dogajale in — ki se še vedno dogajajo.

Seve: kakšna razlika med Brueghelom in Rembrandtom! Tudi Rembrandt je zelo rad risal in radiral prizore z ulice in včasih slikal stare reveže. Med njegovimi radirankami so čudovite slike razcapanih in včasih bebastih beračev, ki jih je narisal popolnoma realistično. A poleg njihovega uboštva je Rembrandt tudi narisal njih človeštvo, čeprav ponakaženo, zlorabljeno in poteptano, iskro duha, ki tli v vsakem, tudi najbolj bednem človeku. To globoko človeško, bratsko občutje nas presune prav tako, kakor če bi kaj takega opisovala Dostojevski ali Tolstoj, na katere Rembrandt v resnici pogostokrat spominja. Pri Brueghelu, ki je bil tudi velikan, bi te globoke, človečanske poezije zaman iskali — a seveda je bil Rembrandt skoraj za sto let mlajši. Rodil se je šele l. 1606., ko se je humanizem že razživel in ko so imele iz različnih vzrokov človečanske ideje že neko silo, ko so poglobljene delovale na mnoge ljudi.

Vsega tega še v Brueghelovih časih ni bilo. Brueghel je zrasel naravnost iz srednjega veka in videti je, da ga je težka dediščina preteklih časov mnogo bolj težila kot sproščala. Brueghel je prav eden velikih utiralcev poti. Po eni strani se ga srednji vek še močno drži. Videti je, da je njegova brezkompromisna linearnost posledica gotske kulture črt. Gotiki so risali silno jasno, fino in izrazito. A Brueghel je slikal tudi srednjeveške predstave, v mlajših letih je naslikal nekaj čudno fantastičnih slik. Omenil sem že »Triumf smrti«, kjer nastopajo strašni okostnjaki v celih armadah ali posamezni in na vse načine napadajo in uničujejo vse mogoče ljudi, od kraljev

in kardinalov do revežev, pridne delavce in kvartopirce, vojake in ljubezenske parčke. Za razliko od Holbeinovih lesoreznih slik smrtnega plesa je ta »Triumf smrti« prav porazno žalosten. Pogostokrat pa na zgodnjih Brueghelovih slikah nastopajo tudi pravi strahovi in različne, prav zanimive pošasti, ki jih je težko opisati. To so včasih škorpijoni s človeškimi obrazi in krili mušice, kombinacije med ribami in žabami z gnusno napihnjenimi trebuh, jajca z živalskimi glavami, ali pa zvonovi na dveh nogah s čudno, ptičjo glavo z dolgim kljunom. Ti na videz nemogoči izrodki pekla pošastno odpirajo gobce, se previjajo, gomazijo, grizejo, samemu sebi parajo trebuh, ali pa samo stojijo — da, kot pravi strahovi samo stojijo in čakajo, smešni in vendar grozotni v vsej svoji nesmiselnosti. Saj v tem je pomen besede »groteskno«. »Groteskno« je nekaj, kar je smešno in strašno obenem.

Te čudno komične in strašne postave so se zaredile v duševnem ozračju srednjega veka, v neizmerni preplašenosti, v praznoverju in čutu telesnega in duševnega suženjstva. Še mnogo več strahov kakor Brueghel je slikal Heronimus Bosch (prav za prav: van Aeken), ki je naravnost Brueghelov »duševni prednik« in je nanj brez dvoma vplival. Bosch je bil precej starejši (okoli 1484—1516) in je bil od Brueghela tudi v temperamentu precej različen, nekaj skupnih potez pa le imata. Na Boschevih slikah mrgoli še čisto drugače plodovit svet iz mraka porojenih pošasti in nemogočih strahov. Če gledaš Brueghelove in predvsem Boscheve strahove malo natančneje, pa seveda prav kmalu opaziš, da so prav čudno prepričevalni, da imajo v sebi neko notranjo logiko.

Kljub temu, da eventualno sploh nimajo telesa, temveč le glave in noge, da imajo noge namesto rok, ali da so sploh nežive stvari, prav čudno prebujene k življenju, aboten vrč na telečjih krakih, ki ti namesto glave kaže svojo nesmiselnost, črno odprtino, ali pa konjski okostnjak, oblečen v sivo haljo, ki z mrtvaško žalostnim izrazom brenka na harfo, so ti strahovi polni neke notranje logike in zelo zanimivi. Če jih človek nekaj časa opazuje, razume njihov nastanek in poreklo. To so fantastične, toda točne slike iz podzvesti (mogoče tudi iz zavesti) neskončno preplašenih in zaskrbljenih ljudi — hude sanje, toda takšne hude sanje, ki so imele v realnosti silno mnogo opore.

V podzvesti, v sanjah, živijo včasih realni predmeti čisto posebno, fantastično življenje, ki ga pobarvajo naša nagnjenja, udobnost in prijetnost ali strah in gnus. Vse to že poznamo iz psihologije otroka. Znano je, da se zdijo majhnemu otroku najbolj vsakdanji predmeti domače uporabe skrivnostna bitja, ki živijo lastno življenje in da se otrok teh in takšnih predstav nekaj časa ne more otresti. Spočetka se mu zdi, da se sam dviguje vrč za mleko, nož, s katerim mu mati reže kruh, ali palica, ki v očetovi roki topota po tlaku. In v sanjah, v podzvesti, dobivajo ti predmeti roke in noge, hodijo samostojno po sobi in govore s človeškim ali kakršnim koli drugim glasom. Srednjeveški človek, ki je verjel v strahove, je mogoče videl uničujoči učinek noža, ki se je zaril komu drugemu v telo — in temu primerno slika Bosch svojo pošast — nemogoče bitje brez okončin, trebuh z nogami in kapuco, ki nosi v sebi zaboden krvaveč nož: poosebljen pogin. Prav tako se zdi primitivnemu človeku, da ga »nekaj« boli, in Bosch slika tisto »nekaj« — grdo, fantastično bitje. Včasih so Boschevi strahovi drobnouda, ljubka bitja, tedaj vemo, da so nastala iz erotičnih poželjenj. (Bosch uganja pogostokrat fino in komplicirano erotično psihologijo.) Včasih se njegovi stra-

hovi vedejo skrajno nedostojno in neestetično — a tudi naša podzavest se ne briga za dostojnost.

Bosch ni slikal samo strahov. Slikal je tudi realne strahote, n. pr. uboge grešnike, ki jim krvnik polaga zanko okrog vratu. Pod spretno, a čisto naravno pretvezo Kristusovega mučenja si je kar pošteno in zelo duhovito privoščil krutost sodstva v njegovih lastnih časih. Za razliko od Brueghela je Bosch agresiven satirik. Nič slabše kot mnogo pozneje Goya, je videl v mnogih neumnih in krutih obrazih obličje nesimpatičnih živali (končno tudi živali ne smemo žaliti.)

Kar je na Boschu najbolj zanimivo, je to, da pri vsem tem nikakor ni pesimist kakor Brueghel. Če ga ogleduješ, te ne deprimira. Med vsemi svojimi onostranskimi strahotami se počuti »kakor doma« in je poln nekega resnično vzvišenega smehljanja.

Vse strahove, vse strahote gleda z neko poduhovljeno in silno duhovito lahkotnostjo, ni težak in snoven kakor Brueghel, tudi barve so mu nežne in tekoče, prozorne — človek bi rekel: gotske. Težko je reči, ali je Bosch v svoje lastne strahove veroval — to se pravi, verjel v njihovo možno eksistenco. Videti je, da je bil silno veren človek — medtem ko je to za Brueghela zelo dvomljivo. Boscheve svete slike še dihalo pravo srednjeveško zamaknjenost in pobožnost. Njegova mati božja je čisto onostranska in poduhovljena, njegovi angeli so še v resnici duhovna bitja — poosebljenost duševne moči in lahkote. (Pri nas v Sloveniji so takšni angeli v cerkvi v Turnišču — presenečajo s svojim lahkotnim in finim izrazom.) Naj se zdi to modernemu človeku še tako čudno — fiziognomija teh angelov se mi zdi dokazljiva, kajti slike renesanse in baroka nikakor več ne dihalo vseobsegajoče gotske pobožnosti. Renesanci in baročni angeli so preoblečeni ljudje — v časih preoblečene lepe ženske, ki zbujajo mogoče lepe, a prav razumljive in zelo posvetne občutke.

Boschu pa je mogoče prav ta njegova vernost dala njegovo neverjetno duševno gotovost, hrabrost in celo optimizem. Videti je, da je Bosch prav tako veroval v svojega Boga kakor v svoj talent. Videti je, da je bil nekako prepričan, da je svet nad vsem in vključ vsemu vendar sijajno urejen in bo tako ali tako vendar našel pot do »časnega in večnega izveličanja.« A njegova duševna trdnost je prešla v instinkt, ki je neverjetno privlačen.

Boschevi strahovi imajo humor. Mnogi se smehljajo in z veseljem razkazujejo svojo abotnost. Bosch je upodabljal praznovernost, vse strahote srednjega veka, a s tem, da je tako storil, je napravil velik korak v zavesti. Hladna razumnost novega časa ga je prevzela samo v toliko, da mu je sprostila čuteči razum. In ta njegov čuteči razum je bil na strani ponižanih, brezsmiselno žaljenih in preplašenih ljudi. Tudi umetnostni historiki ne dvomijo o njegovi satiri. Bosch je slikal popivajoče menihe in zelo malo dostojanstvene mogočnike. V njegovih slikah se pojavlja reformacija, ki jo izpoveduje globoko veren človek. Obenem tudi globoko inteligenčen. Kakšen genij je vendar bil, da je videl in upodabljal strahove iz sanj svojih soljudi, poleg tega pa še realne strahote in grozote, in ni izgubil duševne mirnosti! Vzvišeno se je norčeval iz prazne vere, iz krutosti in neumnosti. Videti je, kakor bi bil rekel: »Glejte, saj vsi ti strahovi niso tako strašni — prej so zabavni; en sam žarek luči — in nikjer jih ni več! Saj so le igra naše domišljije, našega duha, v katerega je kratkočasno svetiti.«

Bosch je imel zelo tenkočuten, zelo izrazit in hraber smisel za realnost,

toda vse je presegal skozi svoj čudoviti temperament, skozi svojo inteligenco. Ta svet se zdi nerealen samo človeku, ki se vanj ne more poglobiti. S svojimi ostrimi satirami na nizke strasti ljudi, s svojimi gomazečimi, nedostojnimi, smehljajočimi se strahovi je Bosch natančno na sredi med srednjim in novim vekom. Imel je vero srednjega in veselo razumnost in borbenost novega veka.

In prav radi te borbenosti nam je na drug način včasih še bolj blizu — še bolj sodoben, kakor od njega vplivani veliki Pieter Brueghel. Nad tem primerom bi se lahko zamislili mnogi ljudje, ki vedno govorijo o »sodobnosti« kakšne umetnosti. Od Boschevih kakor tudi od Brueghelovih časov je preteklo šele nekaj nad tri sto let. Dá, časi so se od tedaj spremenili, a mnogi problemi so ostali prav eni in isti. Vsa teža Brueghelovih ljudi, vse strahote podzavesti, ki jih razkriva Bosch, vsa tema preteklih stoletij je živa — še dandanašnji. Če nekoliko natančneje študiramo njihovo okolico, opazimo, da sta velika Holandca v mnogočem naša — sodobnika. Mnogo bolj naša sodobnika ko mnogi ljudje, ki živijo z nami in nimajo moči ne do lastne duševnosti ne do trde realnosti sveta, in zlasti ne duševne čistosti in poštenosti, kar je vse odlikovalo genija, kakršna sta bila Bosch in Brueghel.

MED KNJIGAMI IN DOGODKI

OB PETDESETLETNICI ANTONA MELIKA. Dandanes je prešlo vedno bolj v navado, da se izrazitim osebnostim iz javnega in kulturnega življenja ob njihovi petdesetletnici pišejo priložnostni članki. To je tem bolj opravičljivo, ker je vsak kulturni delavec kot petdesetletnik navadno na višku svoje tvornosti ter je tedaj najlažje podati živo podobo njegovega dela in prizadevanja, ki seveda ne more še biti docela objektivna, zlasti ker je namen takih vrstic navadno tudi izreči slavljenju vsaj skromno zunanje priznanje za do tedaj izvršeno delo.

Profesor Melik ni človek, ki bi mu bilo kaj za te vrste priznanja. Nasprotno, spada med redke izjeme, ki take stvari ne samo omalovažujejo, temveč naravnost odklanjajo, da ne rečemo: sovražijo. Bilo mu je nedvomno všeč, da je letošnji novoletni dan, ko je dovršil svoje petdeseto leto, minul brez slik in slavospevov. Moral pa bo oprostiti »Ljubljanskemu zvonu«, če bo v tem pogledu nekoliko prekršil molk ter posvetil nekaj stavkov njegovemu jubileju, že radi značilnega pomena, ki ga je imelo in ga še danes ima njegovo delo v slovenskem in jugoslovanskem kulturnem življenju.

Bil je namreč ravno »Ljubljanski zvon«, ki je v njem Melik kot mlad profesorski kandidat pričel svoje javno delo in je bil l. 1918 tudi sourednik revije. Kot duh, ki je po svoji naravi vedno živahno zvezan z vsem sodobnim dogajanjem, je že takrat začel drzno in s samostojno presojo pisati o problemih, ki so bili tedaj na dnevnem redu in ki so živo zadevali ravno naš narod. Vrsta njegovih esejev v »Zvonu« iz let 1918/1919 nam priča o tem: esejev o slovanskih narodnostnih problemih, o vprašanju narodno-mešanih ozemelj, o naši novi nacionalni državi in njenem narodu, »ki nastaja«, o našem notranje-političnem stanju, o našem narodnem osvobojenju in naši civilizaciji, o naših obmejnih sporih. V vseh teh njegovih izvajanjih stopajo drzno na dan mladi, samostojni, vseh tujih vplivov zavestno ali nezavestno osvobojeni pogledi na probleme slovenstva, jugoslovanstva in sovražstva.

Ime Antona Melika pa je bilo tedaj še neznano. Skrito je bilo za psevdonomom Anton Loboda. Njegovo pravo ime je postalo popularno brž ko je njegov nositelj stopil na praktična tla in v polnem razumevanju tedanjih potreb in z njemu lastno duševno gibčnostjo v naglici pripravil obsežne zemljepisne in zgodovinske pregledne o Jugoslaviji in Jugoslovanih. Značilno za to njegovo delo je, da so ti pregledi še do danes skoraj edini te vrste ne samo pri Slovencih, temveč v vsej Jugoslaviji in da je še marsikdo vzlic zastarelosti prisiljen poseči po njih.

Leta 1927. je naša univerza poklicala Melika na geografsko stolico. Dotlej jo je zasedal Hrvat. Primernejšega delavca za to mesto Slovenci brez dvoma nismo imeli. Geografija je namreč široka, sintetična veda, ki ne zahteva v taki meri ozkega specialista, temveč gibčnega, na široko razgledanega duha. Od fizike in geologije, pa do politike in sociologije, povsod mora geograf, zlasti znanstveni geograf - iniciator, upreti svoj pogled, vse najrazličnejše prirodne in kulturne pojave na zemeljski površini mora — in more — edino on spraviti v medsebojni odnos. Melik je brž zastavil svoj plug v tej smeri. In če pregledamo njegovo delo v teh 13-ih letih njegovega univerzitetnega delovanja, vidimo, da se je znašel prav tako v podrobnih, čisto strokovnih geomorfoloških razpravah, kakor v aktualnih gospodarskih in socialnih študijah. Pri tem pa se ni enostransko zakopal ne v ene, ne v druge. Forsiral je sistematično geomorfološko proučitev slovenskega ozemlja: »Veseli smo geomorfoloških studij, kakor je Rakovčeva, ker na konkreten način obravnavajo geografske probleme naše zemlje. Zakaj razrešiti se dajo samo na osnovi intenzivnih studij za posamezna področja« je napisal v poročilu o Rakovčevi geomorfološki študiji za Ljubljansko kotlino (v Geografskem vestniku 1927). Na drugi strani pa je vedno zastopal mnenje, da je ena prvih in glavnih nalog slovenske geografije, da prouči gospodarske in socialne prilike naše zemlje. »Geografija je veda, ki ima svojo poglavitno pozornost obrnjeno v sedanost; ugotovitev gospodarskega stanja prebivalstva neke pokrajine je tudi njena domena in geograf se ne sme izogibati priliki in potrebi, da po svojih močeh in s svojimi spoznanji tudi sam sodeluje pri reševanju postavljenih problemov« (V poročilu o Uratnikovi knjigi »Prebivalstvo in gospodarstvo Slovenije« v Geografskem vestniku 1929/1930).

V smislu takih pogledov je napisal tudi svojo »Slovenijo«, o kateri smo svoji čas tudi v »Zvonu« poročali. Ozkostrčni geografi, okosteneli v srednješolsko-geografskem duhu »deželopisja«, so deloma našli v tem Melikovem delu preveč. Preveč negeografskega. Pozabili so, da hoče knjiga živeti z zemljo in narodom, ki mu je posvečena. Če se oni zapirajo pred živo geografijo, je njihova stvar, produktivna in pozitivna zato njihova deželopisna geografija ni. Poglavitno je, da človek, ki se zanima za našo zemljo in ljudi, ne najde v knjigi — premalo.

Široki pogled našega vodilnega geografa pa se tudi ni nikdar ustavil na mejah Slovenije. Vse njegovo delo je bilo že od početka vedno v tesni zvezi s problemi ostalega slovanskega juga. Pri svojih proučevanjih naših populacijskih problemov, možnosti naše notranje kolonizacije, našega gospodarskega stanja itd., je imel vedno pred očmi jugoslovansko državno celoto kot narodnostno in gospodarsko edino možni okvir za življenje slovenskega naroda. Če so mu posebno ozki duhovi tudi to zamerili, jim ni pomoči.

Pač pa je bil Melik vedno med onimi, ki so si želeli omejiti Slovenijo z visokim plotom tam, kjer je to v resnici potrebno in kjer je bilo ograj vedno premalo. To pomeni našo severno stran. Načelen nasprotnik enostranskega nemškega kulturnega vpliva pri nas, sovražnik slovensko govoreče in nemško pišočee nemške miselnosti pri nas, je seveda tudi marsikje naletel na neprijazen ali

nerazumevajoč obraz. Nenaklonjenost sumljivim obiskom nemških geografov — »znanstvenikov« pri nas in pomanjkanje tesnih stikov z njimi pa mu more služiti le v ponos. Bog ne daj, da bi se prikupil graškemu geografu-geopolitiku Maullu ali celovškemu Wutteju. Mnogo častneje je, da je z nazori prvega obračunaval svoj čas v »Zvonu«, drugi pa je obračunaval z njegovo sliko o Koroški v celovski »Carinthia«. Prav tako mu ni treba obžalovati, da trenutni vodja nemških geografov, avtor slovitega »Atlas des deutschen Lebensraumes« (obsegajočega seveda tudi vso Slovenijo in pol Hrvaške) berlinski profesor Norbert Krebs ob priliki svojih potovanj po naših krajih ni ravno iskal njegove družbe.

Dolgoletni predsednik Geografskega društva in dolgoletni urednik »Geografskega vestnika« pa je zdaj šele sredi svojega življenjskega dela. Neumorno se trudi za drugi, regionalni del svoje »Slovenije«. Razen tega pa daje dan za dnevno svojemu delovnemu krogu in svojim učencem bogate iniciative za nadaljnja proučevanja prirodno, gospodarsko in socialnogeografskih problemov Slovenije in Jugoslavije. S te strani njegovo delo sicer ni tako neposredno vidno, a radi tega ni prav nič manjše vrednosti

S. I.

MARJA BORŠNIK - ŠKERLAK: AŠKERČ, Življenje in delo (Modra ptica 1939). Ne glede na vso bojazen, ki prešinja del naše javnosti pred slehernim svobodnim razmahom v misli ali v dejanju, nam je danes bolj ko kdaj koli prej potrebno gojiti spomin na tista svetla poglavja naše preteklosti, ki v tej ali oni obliki predstavljajo boj za gmočno in duševno svobodo našega človeka. Stavba naše literarne kulture je od temeljev do najvišjih slemen vzrasla iz tega boja, vse, kar je bilo trajnega vzidanega vanjo od Trubarja do Cankarja in naših dni, je bilo v svojem najglobljem smislu izklesano v borbi naših velikih literarnih tvorcev z notranjo in zunanjo nesvobodo, ki je bila slej ko prej v obilni meri delež naše narodne usode. V tragični veličini se iz vrste teh največjih v dobi mladoslovenstva dvigata borbeni postavi Frana Levstika in Antona Aškerca, prvega v razdobju tvornega, drugega v razdobju propadajočega liberalizma na Slovenskem. V njuni življenjski usodi, v njunem delu in borbi se nam v otipljivi obliki ponazarjajo pozitivne in negativne strani liberalne kulture, kakor se je oblikovala v okviru malega, nesvobodnega naroda.

Mlajša slavistična generacija se je v svojih znanstvenih prizadevanjih že večkrat oddolžila spominu obeh. »Levstikov zbornik«, Slodnjakova izdaja Levstika in portreta obeh pesnikov v njegovem »Pregledu slovenskega slovstva« pričajo o tem. S posebno izčrpnostjo in znanstveno doganljivostjo pa je Aškerca v svoji delavnici razčlenila in osvetlila Boršnik-Škerlakova.

Prvi globlji vpogled v široko zasnovane priprave Boršnik-Škerlakove za študijo o Aškercu smo dobili že l. 1936., ko je izšla njena »Aškerčeva bibliografija«. Že tedaj je bilo mogoče domnevati, da utegne njeno sistematično znanstveno prizadevanje v dolednem času obroditi tehtno monografsko študijo velikega formata. Dve leti nato — predlanskim — je izšel kot disertacija njen »Razvoj in pomen Aškerčeve socialne miselnosti in socialne pesmi« s posrečeno analizo osrednje problematike Aškerčeve osebnosti. Ta disertacija se je hkrati že ovajala kot odlomek iz snujoče se monografije, ki je leto nato tudi izšla.

Naša literarna zgodovina se ne more ravno ponašati z obilico monografij, saj skoraj preseneča ugotovitev, da še čaka monografske obdelave večina klasikov našega novejšega slovstva, kakor Levstik, Stritar, Jurčič, Tavčar, Mencinger. Prvo veliko in za dolgo dobo edinstveno delo te vrste je bil Prijatelj »Kersnik«. Ob

njem smo si Prijateljovi učenci oblikovali prve pojme o značaju monografskega obdelovanja literarno zgodovinske snovi, hkratu pa se tudi kritično bistrili v spoznavanju metodične problematičnosti Prijateljevega vzorca. Zato se primerjava obeh monografij vsiljuje sama od sebe, zlasti še, ker obstoji med obema neka globlja notranja zveza: Prijatelj »Kersnik« obravnava razdobje mladoslovenskega liberalizma, ki je prav v Aškercu doživiljal svojo peripetijo in svoj razkroj. S tega vidika predstavlja torej »Aškerc« Boršnik-Skerlakove v časovnem in idejnem pogledu nadaljevanje in izpopolnitev Prijateljeve problematike o »Kersniku«. Tudi v »Aškercu« je namreč upoštevana doba, ponekod, n. pr. v zvezi z Aškercem urednikom celo prav izčrpno, povsod pa vsaj v takem obsegu, da so izvajanja o Aškercu začrtana v potrebni časovni okvir. Ob vzporejanju obeh monografij pa tu bide v oči velika metodična razlika med Prijateljem in Boršnikovo. Prijatelj je pisal monografijo dobe in ne Kersnikovo, ki je v monumentalni zasnovi potisnjen domala v ozadje, medtem ko se Boršnikova ni dala zavesti v kopičenje materiala, ki bi ne imel ožje zveze z Aškerčevim literarnim in idejnim razvojem ali z njegovo življenjsko usodo. Ne bi sicer trdil, da bi izvajanja v »Aškercu« tu in tam ne mogla biti bolj strnjena, nikjer pa se zopet človeku ne vsiljuje občutek, da bi šlo za nepotrebno digresijo od poglobitve pripovedne linije. V knjigi boš s težavo našel deset strani, ki bi Aškerc na njih ne bil imenovan, on je vseskozi pripovedovanju subjekt, najsi že v aktivnem ali v pasivnem smislu dogajanja. V tem pogledu študijo res v idealni meri odlikuje monografska osredotočenost snovi in prikazovanja, o čemer pri Prijatelju — če izhajamo iz nominalnega naslova — ne moremo govoriti.

Monografija vsebuje 13 poglavij; razmejitev poglavij in kvantitativna razporeditev danega prostora povsem ustreza: pet krajših začetnih poglavij obravnava Aškerca do »Balad in romanc«, nato se nam v štirih zajetnih, skoro polovico študije obsegajočih poglavjih prikazujejo 90a leta, to najusodnejše razdobje v Aškerčevem življenju, v njegovem miselnem in pesniškem snovanju, ki že zgodaj napoveduje razkroj in dobo propadanja, kateri so posvečena nadaljnja tri poglavja. Zadnje, 13. poglavje prinaša zaključno sintezo: Aškerčev pomen.

V naslavljanju poglavij pogrešam enotnega vidika, ki ga kršita dve poglavji: Od postaje do postaje in Prva leta v Ljubljani. Ker vsa ostala poglavja — razen prvega, ki pa mu je Mladost pač edino možen naslov — niso poimenovana po vnanje biografskih momentih, bi zaradi enotnosti tudi tukaj kazalo seči po oznako globlje. Prvo od imenovanih poglavij obravnava pesnikovo otepanje s krušnim poklicem do preloma z dogmo, drugo pa njegovo okorevanje v dogmatizem do preloma z mladino. Poimenovanje kako v sličnem smislu bi navezovalo na Dvojni poklic (2. pogl.) kakor tudi na naslova 7. (Med liberalizmom in socializmom) iz 11. poglavja (V borbi za prvenstvo).

Aškerčeva življenjska usoda je bila kljub neki človeški osamljenosti, ki je bila v večji ali manjši meri nenehoma njegov delež, nenavadno razgibana, bogata z vznemirjajočimi doživljaji, naravnost razsipna s pestrimi vtisi, ki jih je lovil kot popotnik, polna miselnih protislovij in erotičnih disonanc, v območju pesniškega ustvarjanja pa ena sama krčevita borba za oblast nad besedo in verzom. Boršnikova nam je to življenje zarisala psihološko in živo, ponekod skoraj beletristično nazorno, saj se nekatera mesta čitajo kot odlomki iz biografskega romana, povsod pa čutiš neko sugestivno toplino v prikazovanju, ki ti Aškerca tudi kot človeka bolj in bolj približuje. In prav to dela knjigo tako čitljivo, da je pač ne bodo odložili neprebrane tisti, ki zaradi nezadostnega poznavanja Ašker-

čevih del avtorice ne bodo mogli povsod dohajati. Teh pa je precej. Če namreč izvezemo Balade in romance, ki so doživele tri izdaje, in pa tiste Aškerčeve pesmi, ki so šle dvakrat med svet v Prijateljovi Aškerčevi čitanki in še v kakšnem izboru, je njegovo pesniško delo naši javnosti razmeroma malo znano. To je tudi razumljivo in v popolnem skladu z estetsko ceno, kakršno je Aškerčevim pesnim odmeril že Cankar, potem pa še številni kritiki za njim, med njimi zlasti Prijatelj. Med prvaki naše literature je Aškerc pač edinstven primer tako kričečega neso-glasja med kvantiteto produkcije in nje kvaliteto. Ali tu ne gre samo za pesem. Aškerčeva dela vsebujejo cel kompleks še vedno pekočih idejnih obračunov pred-vojne slovenske družbe, njegovo miselno iskanje je del našega idejnega razvoja, zapoznel odlomek slovenske renesanse, skratka — zanimiv kulturno zgodovinski dokument, ki je vreden naše pozornosti tudi na tistih straneh, ki nimajo artistične veljave. Zato bo monografija opravila zaslužno delo, ko bo opozarjala tudi na tistega malo znanega Aškerca izven območja balad in romanc.

Aškerčevo pesniško delo in njegov miselni razvoj je Boršnikova prepričevalno razčlenila. Opozoril bi zlasti na njeno analizo Aškerčevega baladnega ustvarjanja, ki sodi med najmočnejša mesta v knjigi, na poglavje o pesnikovem miselnem omahovanju med liberalizmom in socializmom, na uspelo osvetljavo vzrokov njegovega pesniškega propadanja, na izvajanja o vlogi erotike v Aškerčevem življenju in nje pomenu za njegov miselni razvoj. Zlasti s te strani nam je bil Aškerc doslej malo znan in nam je Boršnikova s tem bistveno izpopolnila njegov človeški lik. Tudi družbena pogojenost Aškerčevega individualizma je v študiji dovolj podčrtana, pri čemer sta avtorici dobro služila sociološki in psihološki vidik. Šele zdaj lahko tudi v polnem obsegu dojamemo vso tragiko Aškerčeve miselne borbe in razumemo tudi vzroke, zakaj se je morala ta borba kmalu po prvih osvobodilnih zamahih prevreči v bedno farso svobodnjakarske retorike.

Koncepcija monografije je izrazito razvojna: Aškerčeva borbeno ustvarjajoča osebnost se nam prikazuje kot svojevrsten življenjski proces, kot živa komponenta slovenskega družbenega dogajanja in ideološkega razvoja v danem zgodovinskem razdobju — in ne morda kot statična shema, sploščena v brezčasno abstraktnost, v kakršno so skušali neki naši idealizatorji sublimirati Gregorčiča. In prav po zaslugi tega razvojnega gledanja je Boršnikovi uspelo, da nam je tako živo predstavila Aškerca kot človeka, pesnika in borca. Kdaj bomo imeli njegove velike literarne sodobnike tako upodobljene pred seboj?

Spričo obsežne snovi je umevno, da sorazmerna obdelava vseh posameznih momentov dane problematike ni bila lahka stvar. Boršnikovi je to vobče prav dobro uspelo; pomanjkljivosti, ki jih tu ali tam opaziš, ne kvarijo celotnega vtisa in gredo deloma pač na račun hotenja, da bi bila knjiga kljub vseskozi znanstveni koncepciji vendarle prijetno pisana. To pa je ena pglavitnih vrlin pričujoče monografije, ki nam znova potrjuje, da se naše znanstveno pisanje zadnji čas s pridom otepa težke sape nemškega kabinetnega sloga.

Med pomanjkljivosti, ki sem jih omenil, bi štel predvsem dokaj skopo obravnavanje nekaterih formalnih značilnosti Aškerčevega pesništva. Tako bi si s strokovnega stališča vsekakor želeli kaj več slišati o Aškerčevem verzu. Nemogoče je sicer, da bi bila metrična in ritmična svojstva Aškerčevega pesniškega izraza v danem okviru izčrpno obdelana, vtis pa imam, da si Boršnikova tu v nekih stvareh ali sama ni bila čisto na jasnem ali pa se ji niso zdele vredne večje pozornosti. Tako mi je nerazumljivo, kako naj bi bil Aškerc »na koščke papirja ... zabeleževal ritmične (pravilno pač: metrične) vzorce« (str. 89). Metrična stran Aškerčevega verza bi se dala sploh mnogo eksaktneje obdelati, a videti je, da se

Boršnikova — razen pri oznaki Balad in romanc — ni opirala na statistično predelano gradivo, temveč se je zadovoljila z neko splošno karakteristikso. Daleč mi je misel, da bi nam statistična metoda v tej smeri odpirala bog ve kakšna razodetja, gotovo pa je, da daje takšen povsem induktiven poseg v dejstva vendarle najzanesljivejšo oporo v presoji. In rezultati? Kot primer navajam, da mi je pregled petih Aškerčevih pesniških zbirk (iz let 1890, 1896, 1900, 1904, 1910) pokazal naslednje: metrum s trozložno stopico šteje v prvi zbirki isto število pesmi kakor metrum z dvožložno stopico, kar ugotavlja tudi Boršnikova. Od druge zbirke dalje pa začne vse bolj prevladovati dvožložna stopica; poenostavljena številčna ponazoritev bi bila 1890 — 9 : 9, 1896 — 9 : 11, 1900 — 9 : 22, 1904 — 9 : 25 in 1910 — 9 : 42. Tendencia je torej prav izrazita, prevladuje pa slej ko prej — v menjajočem se sorazmerju — jamb nad trohejem, ki je v prvi zbirki razmeroma najkrepkeje zastopan. Spričo takšnih ugotovitev bi Boršnikova ob Baladah in romancih (1890) najbrž ne bila zapisala: Pesnikovi nesentimentalni naravi je najbližji poskočni daktil (str. 90). Mar postaja potemtakem pesnik od zbirke do zbirke sentimentalnejši, ko vse bolj opušča daktil? Dejstva nam govore, da gre opuščanje daktila sumljivo vzporedno z Aškerčevim pesniškim propadanjem, ki ga označuje ravno čedalje večja čustvena suša.

Podrobnejši formalni razbor bi sodil seveda v posebno študijo, nekateri izsledki takega raziskovanja pa bi se dali tudi v takšnem monografskem okviru s pridom porabiti. Tako bi bilo v zvezi z oznako Aškerčevega realizma gotovo zanimivo slišati, da najdemo največ nerimanih pesmi v Novih poezijah (1900), torej v dobi, ko je pesnik najbolj zavestno oblikoval v smislu realizma. Razlika naravnost bije v oči: medtem ko imata prvi dve zbirki v presenetljivem soglasju vsaka nekako enajstino nerimanih pesmi, se ta delež v Novih poezijah povzpne na skoraj šest desetlin. Tu nam številčno vzporejanje najzgovorneje ponazarja dalekosežnost Aškerčevega prizadevanja, da bi svoj pesniški izraz približal vsakdanji govorici.

Okolnost, da se snov v monografiji podaja v tako številnih in pogosto prav obsežnih citatih, nas opozarja na Prijateljovo šolo. Tu načeloma ni kaj oporekati, zakaj markanten citat je običajno res najboljši pripomoček za oznako dobe in pisca. Odločilne važnosti pa je v danem primeru vselej, v koliko je ekonomija takšne prakse smotrna in izbor teksta, ki se navaja, posrečen. V monografiji citiranje v splošnem brez dvoma poživlja podobo časa in ljudi, tu in tam pa ga je — v škodo preglednosti — gotovo preveč. Zlasti nekatera ideološkemu razboru dobe posvečena poglavja (n. pr. Mahnič in realizem, Fin de siècle) bi bila vsekakor jasneje izpadla, če bi se bila avtorica v citiranju bolj omejevala. Tako pa je videti, da so za izčrpno analizo preskopa, za sintezo, ki naj bi jo podajala, pa gotovo preobložena in prezamudna. Drugod pa nasprotno naletiš na mesta, kjer bi si ob kakšnem splošnem migljaju pač marsikdo želel ponazoritve s citati. Za primer navajam, da bi se v Fin de siècle Cankarjev junak tiste dobe dal brez škode predstaviti tudi brez citatov, medtem ko bi »poplave besa in natolcevanj« (str. 358), ki jih je bil Aškerc deležen od strani svojih nasprotnikov, res lahko bile predočene z nekaj konkretnimi navedbami. Značaj teh napadov bi se nam najboljše izpričal, če bi n. pr. čitali, da so se pesniku dajali takile pridevki: Hribarjev »Hofdichter«, heretični priganjač, Hribarjev kancist višjega činovnega razreda, dični užitkar verskega zaklada, kronist razcapanih predikantov, literarno ozadje magistratovo, generalfeldmaršal slovenske »Svobodne Misli« (vse iz Slovenca 1906, 1907, 1908).

Za drobnimi pomanjkljivostmi, ki jih zasleđiš tu ali tam, ne mislim paberkovati, na neko vrzel v Aškercu bi pa vendarle še opozoril. Gre za vprašanje

tiste »diplomacije« (str. 130), ki je Aškerca še pet let po prelomu z dogmo zadrževala, da ni »izpregel« in si poiskal drugo službo. Boršnikova je gotovo na pravi sledi, ko domneva, da je »na dnu nekje . . . tlel v njem (sc. v Aškercu) plah dvom«. Sprejemljiva je tudi njena razlaga, da predstavlja pesnikova srdita borbenost le nekakšno hiperkompensacijo tega dvoma. Škoda le, da Boršnikova ni pokazala vzrokov te Aškerčeve notranje šibkosti. Filozofska skepsa to pač ni bila. Vprašanje, ki sega v sam življenjski živec Aškerčevega miselnega razvoja, ostaja torej slej ko prej nerešeno. Ali je tudi nerešljivo?

Tretje desetletje še že izteka, odkar je umolknil »heretični priganjač«, pesnik in upornik, ki je vsem uspavajočim silam nakljub potegnil Matjažev meč svoje pogumne misli do kraja, ne da bi vzdramil speče trume, ki niso bile z njim — osamljenim borcem. Težki tisočaki so se štel brumnim čuvarjem ljudske ponižnosti v odkup tega predrznega poskusa; račune je moral plačati pesnikov rod — kakor v očitno potrdilo njegove življenjske borbe, ki je danes bliže našemu razumevanju kakor kdaj koli prej. Danes gledamo namreč na to borbo s kritičnim priznanjem in v luči novih spoznanj, ki nas je z njimi obogatila odlična monografija Boršnik-Skerlakove.

Boris Merhar

JOŽE BORKO: OSVOBOJENO GLEDALIŠČE. Spričo pomanjkanja strokovne literature, ki bi razpravljala o problemih sodobnega teatra, moramo načelno pozdraviti vsako studijo, posvečeno teatrskim zadevam. Med peščico, ki se pri nas ukvarja s problemi modernega teatra, je imel Jože Borko toliko poguma, da je izdal samostojno studijo v posebni, 80 strani obsegajoči knjigi, opremljeni z nekaj ilustracijami slovenskega in tujega gledališča. Knjiga, ki ji je napisal uvod stari pokrovitelj vseh mladostnih gledaliških prizadevanj, Milan Skrbinšek, razpravlja najprej o prostoru: naturalističnih, slikanih kulis, ki hočejo gledalca pretentati, da gre za resnično pokrajino, resničen gozd, resničen interieur, moderni teater več ne prenese, ker ne skriva naivno, da je to, kar je, namreč — teater; to poglavje govori o znanih prizadevanjih avangardističnega gledališča, da se skonstruira razgiban prostor, tridimenzionalen, ki omogoča svobodno gibanje tridimenzionalnega igralčevega telesa; dalje razpravlja o skrivnostnem dopolnjevanju reflektorske svetlobe, barvne osvetlitve in prostorskih dimenzij itd. Drugo poglavje je posvečeno igralcu: igralška osebnost, igralški skup ali kolektiv, gesta, vloga besednega in mimičnega izraza, nasveti diletantskim odrom, ki imajo samo povprečne igralce, med vsem tem pa so nanizani aforizmi in citati o problemih sodobnega igralstva. Zadnje poglavje govori o problemu predstave, vlogi režiserja, o mejah ljudske igre, o pripravi, tehničnih in umetniških, za vpriporitev itd.

Knjiga je na vsak način pozitiven poskus, ki naj pomaga razčistiti nekatere, pri nas še nejasne pojme in predsodke o gledališki umetnosti. Prav hude pomisleke pa imam glede metode pisanja. Uvodoma se avtor obrača prav za prav na diletantskega režiserja in mu skuša na poljuden, simpatičen in razumljiv način približati probleme avangardističnega gledališča, osvoboditi ga raznih predsodkov o naivni naturalistični sceni in ga prepričati, da diletantski oder s skromnimi sredstvi mnogo laže vrši svojo nalogo, če sledi principom osvobojenega gledališča, ki postavlja novo sceno, ki je učinkovitejša in, kar je posebno važno, tudi cenejša od psevdonaturalistične. Vendar kasneje ta poučni, mirni, poljudno kramljajoči ton izgine sredi sentenc in domislekov, ki spadajo v docela teoretično studijo in ne v razpravo, ki je, po vsem videzu sodeč, namenjena laiku. Da je avtor ves čas raz-

pravljaj v tonu prvih strani, bi knjiga imela veliko večji pomen: bila bi razumljivejša in bi tudi laže dosegla svoj smoter, namreč reformo slovenskega amaterskega odra. V tej obliki pa je knjiga neprečiščena zmes včasih kar blestečih, esejističnih prebliskov, nabranih deloma po tuji, predvsem češki teatrski literaturi, in strani docela poučnega značaja. Moti, naj povem mimogrede, tudi napačna interpunkcija, stalna raba napačne oblike oderski namesto odrski, vstvariti namesto ustvariti, pogoste stilistične, slovnične in tiskarske napake. Vse to, na žalost, nekoliko zmanjšuje serioznost te zelo potrebne knjige.

Vladimir Pavlič

GUGLIELMO FERRERO. Morda ni bil noben trenutek primernejši za izdajo antologije italijanskega zgodovinarja in filozofa Guglielma Ferrera, kakor je bilo lansko leto, ko je dalmatinski rojak Bogdan Radica objavil v Švici svoje razgovore s Ferrerom in izbor odlomkov iz njegovega dela.* Zakaj leto 1939 je z novo evropsko vojno potrdilo nekatere napovedi in slutnje tega, v našem času nekam osamljenega misleca, ki daleč od svojih toskanskih tal, v zatišju Rousseaujeve Ženeve, opazuje katastrofalni razvoj evropske civilizacije. Če se pred zamračenimi obzorji sedanosti zopet navajajo zgodovinske prognoze pruskega konservativca Oswalda Spenglerja, pisca pred dvajsetimi leti mnogo omenjanega dela »Untergang des Abendlandes«, ne bi smeli pozabiti Italijana Ferrera, ki je že pred Spenglerjem ugotovil bolezenski razvoj evropske kulture, njen nevarni nagib v propad.

Bogdan Radica, eden najbolj razgledanih esejistov in publicistov Jugoslavije, je bil po svojih osebnih in rodbinskih stikih prav posebno poklican, da postane posredovalec med Ferrerom in širšim čitateljskim krogom. Ferrerovi spisi so izšli bodisi v italijanskem, bodisi v francoskem izvirniku in čeprav obstoje nekateri italijanski prevodi francoskih spisov, so vendar v celoti najbolj pregledni onemu, ki lahko zasleduje delo ženevskega profesorja zgodovine v obeh romanskih jezikih. To delo ne obsega samo zgodovinskih in filozofskih traktatov, marveč tudi priložnostne članke in eseje ter nekaj idejno obilno podprtih leposlovnih spisov, kakor sta n. pr. cikla romana »La Terza Roma« in »Gli ultimi Barbari«. Vzlic dostopnosti Ferrerovih idej so njegove filozofske in zgodovinske koncepcije v izvirni formulaciji zlasti še pri nas manj znane, kakor bi bile vredne po teži svojih argumentov in žgoči aktualnosti svojih napovedi. Morda bodo prav »Colloqui« Bogdana Radice s posrečenim izborom iz Ferrerovih spisov pripomogli k večjemu umevanju Ferrerovih nazorov. Sredi današnje mrzlične negotovosti, ob rastočem razvrednotevanju vrednot, v enem najtežjih zapletljajev, kar jih pozna zgodovina zahodne civilizacije, so nazoni Guglielma Ferrera nemara samo eden izmed mnogih krikov v somraku sveta, pred prepadi zgodovinske usode. Lahko da stojita za tem krikom ostrejši vid in genialnejša misel kakor pri drugih mislecih, vzlic temu ostaja »Ferrerov pozitivizem«, kakor označuje Radica miselnost avtorja dela »La Rovina della Civiltà Antica«, samo eden izmed mogočih načinov doumevanja in razlage velike civilizacijske krize. Ferrerova močna osebnost in zvesta doslednost koncepciji, ki jo je razvil še v letih, ko se je zdela sedanja kriza zgolj strašilo črnogledno nastrojenih filozofov in pesnikov, mu dajeta pravico, da zahteva za svoje delo večjo pozornost, kakor jo lahko pričakuje kdo drug iz njegovega svetovnonazorskega kroga.

V uvodu svojih Razgovorov je Bogdan Radica plastično orisal človeški in miselni profil Guglielma Ferrera. »V tem krvavem in pretečem zatonu«, piše na

* Bogdan Raditza, *Colloqui con Guglielmo Ferrero. Seguiti dalle Grandi Pagine. Nuove Edizioni Capolago, 1939, str. 424.*

strani 8, »ko vse propada in se ruši v brezno popolne ideološke, duhovne, нравne, umstvene, politične, gospodarske in socialne anarhije, kaže postava tega asketa, filozofa, zgodovinarja in oznanjevalca naše Apokalipse, znake najznačilnejšega pričevanja naših dni. In čeprav ni hotel nikdar verovati v Carlylove »Heroje« in v Emersonove »Reprezentativne ljudi«, se mi zdi, da predstavlja Guglielmo Ferrero ob tragičnem in mučnem prizoru evropskega somraka v najizrazitejši in najpopolnejši obliki duha, ki v njegovi lastni drami najbolje pooseblja vso dramo evropskega življenja in mišljenja«. »On je stvaritelj neizmernega števila definicij in izrazov, ki so dandanes skupna last ne samo intelektualne aristokracije naših dni, marveč vsakega Evropeca povprečne kulture. Njegove razčlenbe in njegove diagnoze, njegove vivisekcije, ki jih izvaja veliki kirurg v drami Evrope, prodirajo prav do jedra naše krize, odkrivajo sleherno njeno prvine in jo označujejo s sklepi, ki so izredno jasni in zgoščeni.« Radica občuduje v Ferreru »veliko idealno in moralno edinstvo misli in akcije« in vidi v njem »zadnjega še živečega predstavitelja veličine in propadanja devetnajstega stoletja«. Temu stoletju je dal prav Ferrero pravilno časovno mero: začelo se je leta 1814 in končalo leta 1914. Kot izrazit sodobnik epohe evropskega liberalizma je umel »združiti v sebi eno najbolj obsežnejših in najpopolnejših izkustev v vsej literaturi in filozofiji«. Zgodovina je v Ferrerovih očeh »aplikacija spoznanja, pridobljenega v tragediji sedanosti, na zgodovinska dejstva preteklosti«. »Pokolenje, ki je doživelo in preizkusilo propad vrednot in načel, na katerih je slonel neki določeni red idej in življenjske resničnosti, bo mnogo lažje razumelo podobno krizo v zgodovini preteklosti, kakor pa pokolenje zgodovinarjev, ki je proučevalo dobe vojn in revolucij v mirnem času, v dneh tišine in lahкотnega življenja.«

Tako razlaga Guglielmo Ferrero propad prejšnjih civilizacij z nalikami iz sedanosti in današnjo krizo z nalikami iz preteklosti. Vsekako so take nalike samo pomožno sredstvo, saj zgodovinski procesi ne podlegajo mehaničnim zakonom, marveč so relativni glede na dobo in okolje. V svojem spisu »Rovina della Civiltà Antica« primerja Ferrero tretje in dvajseto stoletje kot dva trenutka evropske zgodovine, ko se je pokazalo nedostajanje in propad starih avtoritativnih načel, medtem ko nista bila ne rimski imperij in naša sedanja civilizacija sposobna, da bi ustvarila nova načela in utemeljila novo podlago, ki naj bi na nji nastal nov red, nova moralna in politična disciplina. Rimski imperij je izhiral v neuspelem poskusu, da pomiri med seboj monarhično in republikansko načelo, sodobna civilizacija pa po Ferreru umira zategadelj, ker ne more spraviti v sklad kvalitativnega in kvantitativnega načela.

Prav to dramatično, v tragiko civilizacije in njenega reda se stopnjuječe nasprotje med načelom kakovosti in količine tvori, kakor poudarja tudi Radica, jedro vsega Ferrerovega mišljenja. Iz usodne razpoke v temeljih današnjega časa izvaja Ferrero neizogibnost tega, kar napoveduje že toliko let, še izza časa, ko se je zdelo, da so vsi temelji današnjega reda trdni: »morte di nostra civiltà«.

V Razgovorih z Bogdanom Radico, ki prikazujejo z izredno jasnostjo razvoj Ferrerovega mišljenja, se ta pesimistični filozof evropskega liberalizma vedno znova vrača k domnevni jedru vse sodobne krize. V svoji prvi knjigi »L'Europa Giovane«, tej »predhodnici velikih političnih, socialnih in psiholoških reportaž, kakor so sedaj močno v modi« (Radica), že ločuje mlade in stare evropske narode. V nji so zbrani med drugim Ferrerovi vtisi iz Rusije, predvsem iz Moskve, kjer je takrat še mladi italijanski doktor obiskal tudi Tolstoja. V obravnavani antologiji Bogdana Rodice so ponatisnjene iz te knjige prav tiste strani, ki pod patetičnim naslovom »La città santa e la filosofia mistica della morte« razglablja rusko

religioznost in posebej še ruski odnos do smrti. V tem pogledu sta posebno značilni poglavji »L'Eutanasia« in »Meditazione sul dolore e sulla morte«. Proučevanje razvoja pravnih institucij, ki se mu je bil posvetil izprva, ga je napotilo k zgodovini človeških institucij, običajev in nravi sploh, in ko je spoznal, da ni mogoče razumeti prava brez zveze z vsem ostalim socialnim, gospodarskim in kulturnim redom, je odveslal na široko gladino zgodovine. Že prvotna primerjava med kazenskimi sestavi raznih dob mu je vzbudila misel na neke civilizacijske naličke, ki ustrezajo dviganju in padanju civilizacij in njihovih sestavov. V spisu »Grandezza e Decadenza di Roma« je Ferrero odkril presenetljivo dejstvo, da so antični pisatelji označevali za »pokvarjenost« to, v čemer vidimo mi »napredek«. Salustius, Titus Livius, Horatius, Vergilius, Cicerone so odkrivali »pokvarjenost« prav v tistih spremembah, ki je zbog njih Rim rastel in se bogatil: v razvoju poljedelstva, industrije, trgovine, intelektualne kulture, v povečevanju zahtev posameznih družbenih razredov in v poviševanju splošnega »življenjskega standarda«. Drugo odkritje je njegova presoja Cezarja, ki se močno razločuje od pojmovanja avtorjev, katerim je Cezar posebej diktatorskega duha. Po velikem uspehu spisa »Grandezza e Decadenza di Roma« je izdal Ferrero knjigo »Fra i due Mondi«, ki nas že postavlja v žgoče središče njegove filozofije in razgovor o tej knjigi je skoraj docela posvečen vprašanju kvalitativne in kvantitativne kulture. Količinsko načelo potiska sodobno civilizacijo v neomejenost, ki pomeni, kadar gre za ljudi in njih vrednote, vedno večjo estetsko, moralno in umstveno anarhijo. »Ljudje ne morejo živeti v skupnosti«, pravi Ferrero, »če se ne ujemajo vsaj v nekaterih bistvenih vprašanjih: to je lepo, to grdo; to dobro, to zlo; to resnično, to lažljivo. Toda civilizacija, ki hoče neomejeno in kar moči naglo povišati moč in bogastvo, ne more zagotoviti ljudem tega minima gotovosti, ker že po naravi nasprotuje prvotnim, preveč stalnim definicijam, ki ne smejo biti ne natančne in ne jasne...«

Knjiga »Fra i due Mondi«, ki je bila spisana v obliki diskusije med popotniki raznih narodov, zbranimi na oceanskem parniku, je vzbudila ob svojem času (izšla je leta 1913) ostro kritiko. Izpodbudila je tudi nekatere navdušence, da so ustanovili posebne klube in v njih stalno pretresali vprašanja, ki jih je sprožil Ferrero v tem svojem najosebnejšem spisu o problemih kvalitativne civilizacije. Zanimive poglede razvija Ferrero v šestem poglavju Razgovorov, kjer se dotika svoje življenjske filozofije in govori o tragediji »občutljive in plemenite npravne zavesti, ki prihaja prvič navzkriž s krivico, hinavstvom in lažmi družbe«. Razglabljanju vprašanj, ki mučijo občutljivega posameznika v propadajoči družbi, problemu civilizacije in barbarstva kot takemu, je posvetil Ferrero svoje pripovedne spise v ciklih »La Terza Roma« in »Gli ultimi Barbari«. Ni nezanimivo, da prihaja Ferrero k isti življenjski filozofiji, ki jo je razodel Prešeren v verzu »Življenje je ječa, čas v nji rabelj hudi...« Ferrero pravi: »Človek je jetnik in življenje je neke vrste ječa, s katere oken ne vidi drugega kakor omejeno obzorje; toda človek ve, da se onkraj omejenega obzorja razprostira neskončnost, ki je ne more spoznati. Odtod vse muke človeškega življenja. Človek si neugnano zastavlja vprašanja, ki jih ne more rešiti in ve, da se ne bo mogel nikdar sprijazniti s svojo ignoranco, a je tudi ne bo mogel nikdar premagati. Odtod torej človekove muke: vedno stremi po pravičnosti, ki je ne more nikdar doseči, a se tudi nikdar vdati misli, da bi živel brez nje. Vedno ima strah in vendar hoče imeti pogum; je hudoben, a hoče biti dober; je omejeno bitje in vendar ima neugasljivo željo po neskončnosti.«

Vse ideje, ki jih razvija Guglielmo Ferrero v svojih spisih, vse spoznave, do katerih se je dokopal ne samo z naporom intelekta, marveč tudi z mukami tega,

kar imenujemo srce, imajo neizbrisni pečat Ferrerove osebnosti in očitno znamenje osebnega doživljanja. Lahko bi rekli, da je vse Ferrerovo delo velik monolog samotarja, ki doživlja z vsem svojim bitjem tragedijo našega časa. Njegov občutljivi duh je zaznaval valove bodočih viharjev, še preden so se pojavili nad obstoječimi družbenimi sestavi. Vse delo je enotno in zaključeno v svojih filozofskih, socioloških in zgodovinskih osnovah, na njem leži podobna senca melanholijske, kakor na delu antičnih filozofov in pesnikov, ki so doživljali propad vsega, s čimer so se čutili spojene.

Ali bo latinski duh zopet našel formo, ki bo omogočila nove idejne temelje? To je zadnje veliko stremljenje fašističnega režima v Italiji. Ali pa dozoreva ta forma kje na široki ploskvi Evrazije? Nemara vznikajo bodoče forme kje drugje? V metezu, ki se čedalje bolj razvija okrog nas, pač ni mogoče jasno dogledati obrisov prihajajočega sveta.

Vsekako so Ferrerovi pogledi samo prispevek k sodobni problematiki. Njegova ideja o kvalitativni in kvantitativni civilizaciji je vredna najširše pozornosti zlasti na estetskem, moralnem, političnem in kulturnem področju. Ponavljajo jo tudi mnogi drugi, na pr. fiziolog Alexis Carrel v svoji podnetni knjigi *«L'homme, cet inconnu»*. *«Le Grandi Pagine di Guglielmo Ferrero»* v izboru Bogdana Radice pa ostanejo še dolgo izpodbudno berilo italijansko čitajočih intelektualcev.

B. Borko

CVETKO ZAGORSKI: BOG UMIRA. Najprej: Cvetko Zagorski ni romantičen psevdonim, marveč resnično vsakdanje ime. To zaradi tega, da ne bi mislili: ime izdaja poezijo. Romantika, zvonkljanje besed, poetične pokrajine, daleč od resničnega življenja. Res je prav nasprotno. Mnogo življenja, resničnega, vsakdanjega, s ceste, mrtvašnice, kjer se vrši obdukcija umorjenega telesa, sodnije, kjer sodijo nesrečnim ljudem, ječe, kjer gine mlad človek, redakcije, kjer se stekajo v vrstice tipkajočega stroja nesreče in komedije vsega sveta. Kolporterji na ulici, vojna v Španiji, kriki, beda, dež, ki pada na opolzki tlak.

Kolporterji kričijo,
rdeče črke kričijo:
»Barcelona je padla!
»Ljudje so vzklikali zmagovalcu,
ki je vjahal prvi,
predrli so vojaške kordone,
poljubljali konjem vojakov nozdrvi,
metali rože na kanone...«

Haha, no passaramos?
Heil, eviva, passaramos, passaramos
po krvi,
po kosteh,
po mrtvih ljudeh
passaramos, passaramos!

Umiranje Boga? Zakaj je prav za prav dobila knjiga tak naslov? Ne, umiranje Boga ne čutiš v tej liriki. Najmočnejša je impresivna, socialna, objektivizirana lirika, daleč za njo pa slabotno zveni erotična, refleksivna; pesem, ki je dala knjigi naslov: *«Bog umira»* je docela medla in izrazno šibka. Neizživljena, mladostna erotika, ki hrepeni, ne po določeni ženski, temveč po ženskem telesu sploh, daje ozadje dveh, trem, sicer iskrenim, a izrazno zelo siromašnim pesmim. Očitna je na drugi strani težnja za moškim, stvarnim, rajši sarkastičnim kot sentimentalnim izrazom. V tem prižadevanju mladih poetov, ki je na vsak način docela v skladu z modernim občutjem sveta, je vendarle precej afektacije, ki včasih docela po nepotrebnem prežene subtilnejša čustva in subtilnejši izraz. Zbirka je opremljena z linorezi mladega slikarja Lojzeta Šušmelja.

Vladimir Pavlič